

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

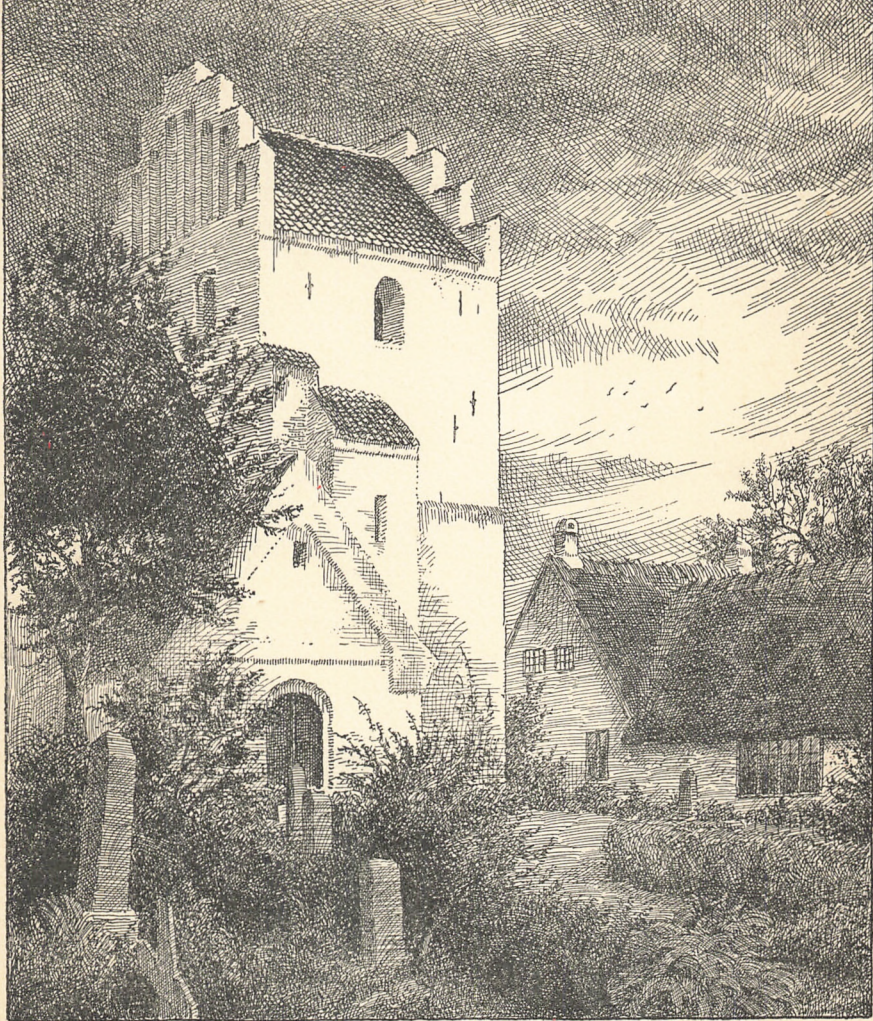
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

3

PRÆSTEGAARDLIV

MINDER FRA GAMLE PRÆSTEGAARDE

FJERDE SAMLING

H A A S E

PRÆSTEGAARDLIV

PRÆSTEGAARDLIV

MINDER FRA GAMLE
PRÆSTEGAARDE

FJERDE SAMLING

*

REDIGERET

AF

ERNST FR. HANSEN

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN
1952

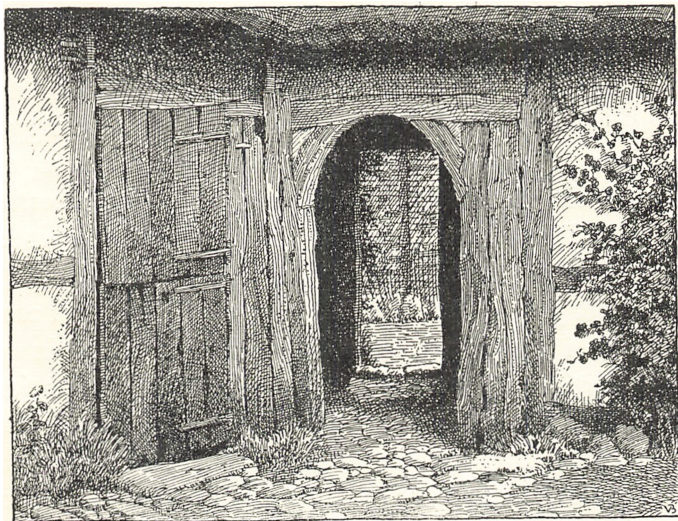

*Omslag og tegninger
af
Viggo Bang*

DU PLEX-TRYKKERIET - KØBENHAVN
(VED HARRY OLSEN)

INDHOLD

	Side
Den danske Præstegaard, som den var. Af <i>Ernst Fr. Hansen</i>	7
Fra Seest Præstegaard. Af <i>Chr. Bartholdy</i>	13
Fra Børglum Præstegaard. Af <i>Aage Dahl</i>	44
En fynsk Præstefamilie i Rynkeby Præstegaard. Af <i>Axel Garboe</i>	69
Fra alsiske Præstegaarde. Af <i>Litte Knudsen</i>	76
Præstegaardsliv i en Overgangstid. Af <i>Svend Mogensen</i>	103
Fra en sydsjællandsk Præstegaard. Af <i>Rud. Münster</i>	121
Præstegaardshjem og Kulturhjem. Af <i>Andreas Møller</i>	138
To Præstegaarde. Af <i>Herluf Møller</i>	156
Af en gammel Aversi-Præsts Optegnelser. Af <i>E. Nyholm</i>	180
Under Brøndbyvester Præstegaards tag. Af <i>Chr. Rosenmand</i>	189

DEN DANSKE PRÆSTEGÅRD SOM DEN VAR

Af redaktør *Ernst Fr. Hansen*

Midt i Jordløse by på Fyn ligger den store præstegård, som nu er fint og omhyggeligt restaureret. De lange, rummelige længer tækket med strå med de hvide tavl fint indrammet af de sorte, nystølpede egestolpers solide bindingsværk lyser i efterårssolen. I vinduerne blusser pelargonier, og fra de høje træer, der omkranser og kroner præstegården med den pyntelige frontespice over indgangsdøren, hvorigennem præster har færdedes år ud og år ind gennem århundreder, lyder fuglesang. Der er ro og stilhed over dette præstegårdsbillede. Her er en bygning, der som så mange andre af de endnu bevarede gamle

præstegårde fortæller historie. Huset er en pryd for sin egn, som kirken er det, og som de gamle herregårde er det, og så er den et praktisk og smukt hjem for præstefamilien. Over den store port mod landevejen er indhugget årstallene 1735–1951. Forbipasserende, der standser op for at dvæle et øjeblik ved denne præstegårdsidyl, forstår, at præstegården stammer fra det førstnævnte år, og at en påkrævet istandsættelse blev påbegyndt i 1951.

Men det går ikke alle præstegårde, som det er gået præstegården i Jordløse. Tidens tand har gnavet hårdt og ubarmhjertigt i de gamle bygninger, de er ofte blevet forsømt, og en skønne dag var de helt uegnede til menneskebolig, og umuligt var det at sætte dem ret i skik igen. Vi har netop erfaret, at man i Store Heddinge står for at ville opgive den gamle præstegård, som dér danner et så smukt hele med kirken og den store præstegårdshave. Det koster for meget at restaurere den, og den skønnes at være for upraktisk og for uegnet til bolig for præstefamilien, som hellere vil flytte ind i en mere bekvem villa. Man glæder sig over det, der er sket i Jordløse, og græmmer sig – når man da er besjælet af kærlighed til den gamle præstegård – over det, der forestår i Store Heddinge. Godt er det naturligvis, at præstegården dér ikke skal rives ned, men at den vil blive bevaret – som museum.

Der er knyttet noget ganske eget til den gamle præstegård – noget, der uhjælpeligt er forbi, og som aldrig kan fastholdes, når præstegården afløses af præstens villa med alle nutidens moderne bekvemmeligheder. Men udviklingen går sin ubønhørlige gang. Denne »udvikling« har, for at tale med Valdemar Rørdam, frataget Danmarks præster den arv de – trods alle skår, skrøbeligheder og skarpe

ordsprog – så trofast og længe varetog. Ja, Valdemar Rørdam var endda så skarp engang, at han i en artikel om den gamle præstegård, som han havde oplevet den, og som han holdt af den, ikke tog i betænkning at skrive: »Med de gamle præstegårde forfalder og nedbrydes også den gerning, hvis hjemsted, de var.« I Valdemar Rørdams barneår stod endnu den rigtige præstegård. Den stod i Ondløse, den stod i Ollerup, den stod i Hverringe – ja, hvor stod den ikke! Meget er forandret nu. I dag må man meget beklage, at disse gamle gårde er blevet så stærkt formindsket i antal. Mange af præstegårdene var stærke og solide kulturhjem – hjem, der spejlede ånd og dannelse, hjem, der åndede både romantik og idyl, men også grosted for en sand og sund realisme. Den danske kultur blev fra først af drevet af præster, som Vilh. Andersen siger det et sted, og så blev den danske litteratur skrevet. Hele Danmark, siger præstesønnen fra Nordrup – hvis gamle præstegård også er borte i dag – hele Danmark, der nu er et andelsselskab, var en gang *en* præstegård, hvor »præstens søn Adam og degnens datter Eva efterhånden opfyldte jorden med millioner af Sideniusser«.

Mange stemmer fra dette præstegårdens Danmark har nu givet deres besyv med, og der var måske endnu nogle stykker, der havde lyst til at lade deres røst høre. Vi har dog – omend med en smule vemod – ment, at det nu var på tide at slutte af; belært bl. a. af sognepræst i Haslev Chr. Bartholdy – der nu også har ydet *sit* bidrag, tidligere trykt i Ribe Amts Aarbog 1946 – om, at en god idé også kan trækkes *for* langt ud!

Flere århundreders præstegårdsliv har fået mæle – også i dette bind lyder der enkelte røster fra en meget fjern

tid. Fru Litte Knudsens erindringer fra Als kom tilfældigt pastor Aage Dahl i Horsens i hænde for mange år siden i afskrift, som fru Marie Lunding, sønneatter af den kendte sønderjyske rigsdagsmand, Nicolai Ahlmann, datterdatter af biskop Jørgen Hansen i Egen, havde taget. Da disse erindringer giver et både smukt og fornøjeligt billede af og indblik i livet i de gamle alsiske præstegårde fra en af dem, der selv har levet med i det, forekom det mig værdifuldt at tage dette stof med her i »Præstegårdsliv«s fjerde samling. Fru Litte Knudsen var født Elise Schwensen. Hun kom til verden i Hørup præstegård på Als i 1848 som datter af sognepræst i Hørup, Christian August Schwensen og Elise Marie Soeline Bonnichsen. Hun døde i 1932. Hun var gift med forpagter Jørgen Nicolai Ernst Knudsen, født på Lysholm i Egen sogn.

Også disse minder fra Als bidrager væsentligt til det kulturbillede, man har søgt at skabe gennem nærværende værk, der hermed afsluttes. Lad mig slutte disse linier, der former sig mere som en epilog end som en prolog, med at citere min gamle, elskede og strålende lærer, professor Vilh. Andersen, der smukkere end nogen anden, synes det mig, har skildret den danske præstegård som den var:

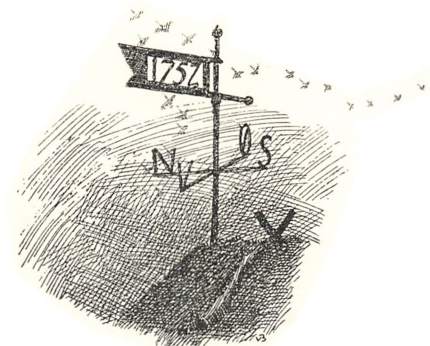
»Der avledes i de gamle Præstegaarde igennem Foreningen af Kristendom og Menneskelighed, af folkelig Humor og Historiens Højhed, en egen aandelig Art, følt af Efterkommerne som en Arv, der paa eengang frigør og begrænser. I denne Efterslægt lever Aanden fra den danske Præstegård videre i nye Former . . . Set udefra, over Muren, er den danske Præstegaard en Idyl, et vemodigt Minde om, hvad der har været og aldrig kan komme mere

saaledes igen. Følt fra inden af er dette Minde en Kraftkilde, en virksom Mildhed, en Godhed, forstaaet baade som Duelighed til at leve Livet i dette Land og som Vilje til at føre det videre . . .«

Disse ord af Vilh. Andersen står som indgang til det, der følger i dette bind og som efterskrift til alt, hvad der i »Præstegårdsliv« er skrevet af fortrinsvis præstegårdsbørn som en hilsen til alle præstegårdsfødte repræsenteret så smukt af præstesønnen fra Nordrup, der også, skønt så højt til års, meldte sig blandt dem, der gerne ville yde bidrag til værket – være med til at synge den danske præstegård, som den eengang var, og som den aldrig mere bliver, en stilfærdig pris med tak for hjemmet med de dyre minder.

Kongens Lyngby, i oktober 1952.

Ernst Fr. Hansen.

FRA SEEST PRÆSTEGAARD

Af Sognepræst *Chr. Bartholdy*

I 1946 var det 50 Aar siden, min Fader blev Præst i Seest. Mine Forældres første Hjem var Laurbjerg, hvor jeg er født. Faders Fader var Godsforvalter paa Gjorslev, stammer fra en Johan Conrad Bartholdy, der omkring 1740 indvandrede fra Brandenburg og blev Skrædder paa den kongelige Skrædderstue. Moder var født i Sorø som Datter af daværende Adjunkt ved Akademiet Christian Sofus Gad, siden Stiftsprovst i Aalborg, men jeg husker ham først som Præst i Skelby-Gunderslev, hans sidste Embede. Det har siden undret mig, denne S sammensætning Gad-Bartholdy, som er i en. For hvor er de to Familier forskellige. Og efterhaanden, som jeg bliver ældre og tænker paa Fader og Moder, undrer jeg mig over, at de to Mennesker har fundet hinanden. Fader sagde ogsaa en Gang, husker jeg, halvt i Spøg, dog vist ogsaa lidt for Alvor: Ja, Moder vilde nok helst, jeg havde været Grundtvigianer! Og Grundtvigianer var Fader visselig ikke. Der er sikkert mange Mennesker, der har regnet ham for en meget sort Missionsmand. Han havde en vis ydre Lighed med Carl Moe, som jo ogsaa var

en ganske køn Mand, høj og rank og meget rene, regelmæssige Ansigtstræk, Fuldskæg. Begtrup fortalte mig en Gang, jeg traf ham som Student, at Studenterkammeraterne beundrede Faders Udseende og syntes, han lignede Apostelen Johannes af Thorvaldsen. Men Strenghed og Retfærdighed var Grundtræk i hans Karakter. Det har aldrig faldet mig vanskeligt at fatte Luthers Forklaring til de ti Bud: det er, vi skal frygte og elske Gud . . . for Fader, ham elskede jeg, og dog var jeg bange for ham. Og jeg tror, adskillige af hans Sognebørn havde det paa samme Maade. Naar de saa ham træde over deres Dørtærskel og bøje Hovedet for ikke at støde sig paa Overliggeren, saa vidste de, hvorfor han kom. Og forelaa der offentlig Forargelse, veg Fader ikke ud. Et Hjem, hvor et Par samlevede uden at være gift, kunde være sikker paa at faa regelmæssige Besøg af Fader, indtil de gav sig og blev gift. Det hændte, at han viste en Dreng bort fra Konfirmation, fordi han havde stjaalet, og Drengen var fra et troende Hjem. Fader havde saa afgjort sin Plads i Indre Missions Samfund. Skønt han ikke var meget frittalende, snarest tavs, har jeg dog en tydelig Følelse af, at naar det af I. C. Christensen nylig oprettede Menighedsraad samledes, var det ikke Fader videre tilpas, han var ikke Demokrat og holdt mere af et oplyst Enevælde. Naar derimod »det frivillige Menighedsraad« samledes i Faders Stue og siden i Dagligstuen til Kaffe, saa var det Alvor. Det frivillige Menighedsraad repræsenterede Samfundet og samledes vist særligt, naar der forekom Rivninger mellem de troende, som nok kunde ske. – Egnen omkring Kolding havde den Gang to Centrere for aandeligt Liv, Askov og Skanderup, hvor Carl Moe sad. Endskønt Fader var ret kritisk overfor Moe personligt og aldrig kom ham

særlig nær, hørte han dog afgjort til den Side, og hans Forbindelse var til Samfundene i Kolding, Taulov, Sdr. Bjert, Vamdrup, Andst og Præsterne der. Han prædikede ikke om Grundtvigianere eller Indre Mission, det kunde aldrig falde ham ind. Han prædikede Omvendelse og Syndernes Forladelse i Jesu Navn. Men han var bange for det grundtvigske og ansaa det for en kristelig Vaccine. Det er noget af det, jeg personlig husker, han har forklaret mig sikkert allerede som Gymnasiast, at ligesom man indsprøjter en Smule Koppeserum i et Menneske, hvorved det angribes af Sygdommen, men i mild Grad og bliver immun overfor et virkeligt Sygdomsangreb, saaledes indsprøjter Grundtvigianerne en fortyndet Kristendom med lignende Virkning. Fader havde sin Kristendom ikke fra sit Hjem, men fra da han gik til Præst i Roskilde hos Pastor Tolstrup. Ham omtalte han med stor Ærbødighed og fortalte os, at han havde opgivet en glimrende Karriere som Sanger for at blive Præst.

I Studentertiden hørte Fader Frimodt og færdedes mellem Kammerater som Welding, Kløvborg, Friis Hansen, Steen og Chr. Gad. Det var Venskabet med den sidste, der førte Fader og Moder sammen.

Den inderlige Kærlighed, der bandt dem sammen for Livet, blev udsat for en haard Prøve i de første Aar paa Grund af Faders tunge Sind. Under Paavirkning af Søren Kierkegaard kom Fader i Tvivl om, hvorvidt jordisk Lykke kunde forenes med det virkelige at tjene Gud. Det er betegnende, at da jeg en Gang som ung Præst bad ham om en Tekst til en Brudetale, gav han mig denne: Al Guds Skabning er god, og intet er at forkaste, naar det modtages med Taksigelse, thi det helliges ved Guds Ord og Bøn (1. Tim.

4, 4). Det har kostet Fader haarde Kampe, inden han kunde hvile i det Ord, ogsaa periodisk Sindssyge.

Det er selvfølgelig først langt senere, at vi Søkende har set lidt ind i denne Alvorsbaggrund for vort uendelig lykkelige Barndomshjem. Men baaret af Alvor var det altid. Og Fader havde altid Nerver. Tit kunde han ikke sove. Der skulde være Ro og Stilhed, hvis han var i Nærheden. Vi maatte ikke lege udenfor hans Vinduer eller i Stue eller Gang, der stødte op til Studereværelset. Men jeg har maattet sande, hvad den rare Indremissionær fra Vejen, Thuesen Nielsen, en Gang kom til at sige til min ældste Søster og mig, vi var vist kun halvvoksne, jeg kan huske, det kom til mig som en Aabenbaring: »Det kan være, det er en Velsignelse for en Flok Børn at have en Fader, der tit ikke er rask.«

Og saa var der Moder. Hun færdedes midt i Spektaklet, Støjen fra otte Børn, som der kun var et Aar imellem og saa smukt fordelt, hvad vi var meget stolte over, at hver anden var Dreng, hver anden Pige. Hendes Smil og hendes Skænd fulgte os Dagen lang. Hun var af en helt anden Natur end Fader, havde let til Smil og let til Taarer. Hun kunde lægge sig paa Sofaen i Dagligstuen og sove et Kvarter midt i Uroen, og saa var hendes Træthed borte. Hun var af den gamle Præsteslægt Gad, om hvis Stamfader Brorson indberetter til Generalkirkeinspektionskollegiet: »Hr. Jørgen Gad, Sognepræst til Aastrup og Starup Menigheder, er en munter, retsindig og opbyggelig Lærer, som med megen Fliid og Troeskab i eendeel Aar dette Embede har forestaaet, har derhos et ringe Kald og kun maadelige Omstændigheder.« Munter betyder, saa vidt jeg ved, i Tidens Sprog: livlig. Og saadan er Gadderne den Dag i Dag, udrustet med

et Sind, der kan tage det tunge, men hurtigt glemme det igen. Moder havde i hvert Fald saadan et elastisk Sind. Opdraget i Guds frygt og Nøjsomhed, men opladt for alt menneskeligt, musikalsk, glad for en god Roman, naar hun en Gang imellem kunde faa Tid dertil for alt Børnevrvølet. Og hun havde fra sin Ungdom i Aalborg nogle i vore Øjne mærkelige Veninder fra den grundtvigske Kreds, f. Eks. Frk. Farre, som af og til besøgte os paa sin Vej til Sønderjylland og fortalte os om Prøjsernes Ugeringer og Sønderjydernes Standhaftighed. Moder var meget familiekær, som Gadderne er. Mens Fader kun havde faa nære Slægtninge, havde hun fem Brødre, som ikke sjældent lod sig se i Seest. Navnlig fyldte Onkel Christian altid Huset med Liv, naar han kom. Han var da Præst i København og havde altid meget, der skulde sættes under Debat, theologiske, kirkelige, kulturelle Spørgsmaal. Den gadske Familie satte Pris paa Dannelse. Fra Bedstemoder (Moders Moder) og flere af Onklerne risikerede man altid smaa Reprimander for sit Sprog. »Det hedder ikke mig og Jakob, det hedder Jakob og jeg« – noget der lød fuldkommen skabagtigt i mine Øren. »Det hedder ikke at pløve, det hedder at pløje« osv. »I er nogen smaa Jydepotter«, endte det gerne med. Men vi var ligeglade.

Moder ventede Nr.6 paa den Tid, vi flyttede til Seest. For at lette hendes Tilværelse var da min ældste Søster og jeg sendt bort de sidste Par Maaneder før, vi var dels i København hos Farmor og dels i Skelby hos Bedstefar og Bedstemor. Der fik jeg mit første Indtryk af, at der var noget særligt ved Seest, ved at høre, at hver Gang Bedsteforældrene talte med nogen om, at vi skulde til Seest, blev det udtrykkelig bemærket, at det laa saa nær ved Grænsen, at

man kunde se ned i Sønderjylland. Særlig naar Bedstemoder omtalte det, kunde jeg spore en Bevægelse i hendes Ord, som ellers var hende ret fremmed. Mine Bedsteforældre havde nemlig været Præstefolk i Sønderjylland, i Løgumkloster, hvor de havde oplevet 1864 og var fordrevet fra i 1865 ved Nytaarstid. Det havde vi hørt, for det fortalte Moder os som smaa, hvordan hun som otteaarig sammen med fire mindre Søskende og sin Fader og Moder i Vinterens Hjerter blev sejlet i Baad over Lillebælt fra Snoghøj til Middelfart for sluttelig at finde Husly hos hendes Farmoder i Odense. Jeg vidste ogsaa, at der laa nogle tyske Skurkestreger bagved. Og nu skulde vi bo, saa vi kunde se ind i det tabte Land. Paa Forhaand var Seest lagt op i et højere Plan.

Saa blev det ogsaa altid nævnt, at der kun var een Kirke, hvilket var godt for Fader, der ikke taalte den anden Guds-tjeneste rigtigt.

Min Søster og jeg kom en straalende Majdag, da Familien forlængst var kommen i Orden, og den lille ny Søster var baade født og døbt. En Onkel, der var Jernbanemand og følgelig havde gratis Rejse, var udset til at lede os. Ved Stationen i Kolding var Vognen, der var sendt efter os, endnu ikke kommen, og Onkel Holger tog os ved Haanden og spurgte en stor Dreng om Vej til Seest. Han udtalte Navnet som rigsdansktalende naturligt vil gøre, med Stød. Men Drengens Svar: »Seest? saa skal De ned ad Jernbanegade« – tilkendegav tydeligt Udtalen, saa min Onkel sagde: »Det hedder aabenbart ikke Seést, men Seest!« – Naa, men Vognen med de to brune for, Horsa og Stella, samlede os op i Jernbanegade, og med Undren holdt vi vort Indtog i den smukke gamle Gaard, hvor dog Laden nylig var bygget

flot op og prydet over Porten med et stort *Herrens er Jorden og dens Fylde*. Og saa svingede vi op for Hoveddøren, den lange, lave Stuelænge med det høje Straatag. Ogsaa over den Indgang stod et Ord, omend med knap saa store Bogstaver. Men da jeg nylig var blevet ret flink til at læse, stavede jeg mig straks igennem: *Guds Barmhjertighed varer fra Slægt til Slægt over dem, som frygter ham*. Jeg tror, jeg kan sige, at alle vi otte Børn, som levede 20 lykkelige Aar under det Ord, har erfaret, at det passer. Det har fulgt os baade i Glæde og Sorg og stadfæstet sig i vort Liv, og nu beder vi om, at det næste Slægtled maa opleve det ogsaa.

Den gamle Seest Præstegaard var en vidunderlig Ramme om vort Hjem. I og for sig var Stuehuset ingen Pragtbolig. Fader omtalte af og til, at det var bygget i den fattige Tid efter 1807. Værelserne var smaa efter Nutidsforhold, der var lavt til Loftet, Fader maatte altid gaa og dukke sig under Bjælkerne. Hver eneste Dørlaas havde sin Individualitet. Nogle kunde kun aabnes ved et ganske bestemt rask Tryk, andre skulde drejes opad osv. Køkkenet vendte mod Syd. Meget lille Kælder, støvet Loft med en udefra set smuk Kvist, men vi fire Brødre hævdede, da den blev vor, at den havde Fastlandsklima, kold om Vinteren og varm om Sommeren. Plads var der egentlig ikke meget af til en Familie med 8 Børn, tre Tjenestepiger og Karl og Dreng. Vi var 15 daglige Mennesker. Hvad der derimod var rigelig af, var Mus. Vi blev saa fortrolige med dem, at de ikke generede os det ringeste. Det vil sige, da Mor engang fandt druknede Mus i en god Suppe, der var sat hen til den næste Dag, var hun alligevel ærgerlig. Men naar somme Tider Gæster klagede over, at de ikke havde kunnet sove for Støj

af Musene eller Kattens Musejagt over deres Hoved, saa lo vi af dem. Jeg kan se os alle en Sommeraften lejret omkring Moder, der læser Æventyr for os af en gammel, tysk Bog, idet hun oversatte fra Bladet, og alt imens løb en Mus nok saa fredeligt frem og tilbage paa Buffeten fra Sukkerskaal til Flødekande. Jeg er vaagnet en Morgen og har set en Mus løbe rundt i Sengen, hvor min Broder Georg endnu blundede sødt lige overfor mig. Det generede ingen. Mus er hyggelige Dyr. Rotter er væmmelige. Men dem saa vi aldrig. Musene holdt dem ude. I Vestgavlen holdt der gerne en Uglefamilie til, det holdt lidt nede paa Musene, en eller to Katte huserede ogsaa gerne paa Loftet.

Kort sagt: hyggeligere Præstegaard fandtes ikke. I Faders Eftermands Tid blev den desværre brudt ned.

Haven var umaadelig stor, syntes vi som Børn. Delt i en Mængde smaa Partier, adskilt ved mange krumme Gange og mange Slags Buskadser. Fader vilde, den skulde være i fineste Form. Vi blev hurtigt sat til at hjælpe ham, og da vi ikke kendte til Karakterpenge eller Lommepenge paa anden Maade, indførte Fader Timebetaling, først seks Øre i Timen, siden ti, da vi blev større og kunde udrette mere. Selvfølgelig kunde det være ærgerligt at skulle paa Havearbejde en Sommerdag, men vi blev dog hurtigt interesseret og var stolte, hver Gang Fader fortalte, at Provsten havde sagt ved Synet, at det var den bedst holdte Have i hele Provstiet. Der var to Udsigtshøje, en i Vest og en i Øst. I Vest saa man over Koldingaadal til Paaby Kirke, og i Øst saa man Koldingfjord og mod Syd Skamlingsbanken. At man kunde se ind i Sønderjylland viste sig at være en Overdrivelse. Men Skamlingsbanken laa da i de otte Sogne.

Til Bardomshjemmets Ramme hørte ogsaa Gaard og Mark, eftersom Fader optog sin Formands Skik og drev Avlingen, noget, han aldrig fortrød. Han havde gerne en dygtig Karl, der selv kunde ordne Arbejdet, dertil en Dreng, oprindelig en ukonfirmeret. Men da den vestjyske Skoleordning med Onsdagsskole om Sommeren blev ændret til Hverdagsundervisning, maatte vi gaa over til at have en nykonfirmeret Dreng. Vi havde altid gode, paalidelige Folk, og vi fik Venner blandt Drengene. Vi færdedes med dem, hjalp at flytte Køerne, laa hele Sommerdage ude i Vestermarken med dem, hjalp at køre ind, underholdt dem, mens de skulde forestille at sove til Middag. Vi kendte Hestene, lærte at køre. Vi kendte Køerne, var med til at give dem Navn, sørgede, naar vi kom hjem fra Skole og fandt, at Kalven var væk, bortført af en grim Slagter. Sommeren var dejlig. Engen med Bækken og Ravnebjerg Skov var vældige Tumblepladser for vore Togter. Men ogsaa Vinteren. Jeg, som aldrig har været Morgenmand, drev det endogsaa til Efteraarsmorgener at staa op, en Time før jeg skulde gaa til Skole, for at tilbringe Tiden i den lune Stald og prøve at lære at malke, hvad jeg dog opgav, da en Ko havde væltet mig og Spanden om i Grebningen. At vaagne en mørk Decembermorgen ved Grisens Hvin og vide, at nu var Slagteren kommen, og nu var Julen saa nær, det var vel nok dejligt.

Seest Præstegaard ligger lige opad Kirken. Fra Haven gaar man gennem et Hul i Kirkegaardens Stendige til Kirken. Søndagene var Festedage. Kirken var altid fuld. »Jeg har arvet to gode Ting fra min Formand,« sagde Fader altid, »en velholdt Præstegaard og en fuld Kirke«. Forgængerens var Stiftsprovst Helweg-Larsen, af Folk i Sognet om-

talt som Pastor Lassen. Der var altid Vogne i Gaarden Søndag Formiddag, særlig den lukkede Vogn fra Bellevue, Thygesens Gaard, der laa lige opad Kolding (for længst oplugt af Byen) var sikker. Han kom altid, før det havde ringet anden Gang, for hans Karl skulde have ordentlig Tid til at spænde fra, saa han kunde være i Kirken i rette Tid. I Begyndelsen af Seest-Tiden gik jeg i Søndagsskolen. Men en Dag sagde Moder til mig: »I Dag skal Fader prædike om Jesus, da han var tolv Aar, og nu er du jo tolv Aar, kunde du ikke have Lyst til at være med i Kirken?«

Og fra den Dag var jeg altid med. At sidde oppe paa Pulpituret paa første Række, naar man kunde erobre sig en Plads der og se Folk komme – alene det var festligt. Man kendte dem jo ved Navn, undtagen alle de her Koldinger, som kom, naar Vejret var godt, og pænt stod op, saa Sognets Folk kunde sidde. Om Foraaret havde jeg min hemmelige Glæde af fra Søndag til Søndag at tælle Kvindernes Straahatte og deraf konstatere, at Sommeren nærmede sig.

Der var en stærk Sang, og vi fik en god Prædiken. Fader var som Prædikant udover det almindelige. Ganske vist prædikede han længe, vist i Regelen mindst tre Kvarter, men jeg kedede mig aldrig. Han brugte ogsaa mange Træk, hvor Tanken kunde hvile lidt. Konfirmationerne var meget gribende. Saa talte jeg, hvor mange af Pigerne, der havde grædt. Langfredag mindes jeg ogsaa særlig. Da var vi paa Golgata, og Øjnene hang ved Fader for en Gang imellem at skiftes til Alterets Midterfelt, hvor Korsfæstelsen var malet, en Kopi af Rubens. Det var ogsaa morsomt at se Gudmoder og Faddere ofre, først rundt om Alteret, saa ned om Degnestolen. De tre store Offerdage, Juledag,

Paaskedag og Pinsedag holdt vi Børn ogsaa meget af for den Fornøjelses Skyld, det var at hjælpe Fader med at tælle Pengene. Han udsendte ikke Offersedler og holdt ikke Regnskab med, hvem der ofrede, og hvem der ikke gjorde det, saa Højtidsopret var blevet noget helt frivilligt.

Man kan ikke kalde vort Hjem et aabent Hjem. Der er mange Præstegaarde, det har jeg opdaget siden, som helt anderledes er lukket op for Sognets Folk. Børneflokkene var stor nok til at fylde Huset. Moder havde nok at gøre, og Fader havde ikke mange Kræfter til overs, naar han havde passet sine Gudstjenester og de vigtigste Møder og først og fremmest Husbesøgene. Ikke at de var ugæstfri, og i Aarenes Løb passerede da ogsaa adskillige Præster og Indremissionærer vort Hjem, og der blev skænket adskillige Kopper Kaffe til Sognets Folk foruden den store Dag i tidlig Vinter, da Tienden blev betalt, for da duftede det langt ud i Gaarden af lynende stærk Kaffe, og Dørene stod ikke den ganske Dag. Men trods det, jeg ikke vil kalde vort Hjem en aaben Præstegaard, følte vi os omgivet af trofaste Venner, væsentlig de troende i Sognet. Jeg tror, der er blevet bedt meget for Fader, og det er kommet os Søsken til Gode. Jeg husker, hvordan jeg engang, Fader havde været syg, blev spurgt af en Kone, jeg mødte: »Haar di Faar keer se?«

Jeg maa have været saa lille dengang, at jeg endnu ikke var blevet fortrolig med det vestjyske. De taler som bekendt vestjysk helt op til Vejle, og det forekom mig, der var vant til Randersegnens Østjysk, meget uforstaaeligt. Jeg vidste altsaa ikke, at »keer sig« betyder komme sig. Konen opgav at faa et fornuftigt Svar ud af mig. Vi saa de troende tit, fordi de samledes til Samtalemøde i en Sal, der var indrettet

i Præstegaardens Vestlænge, hvor der desforuden var Vognport. Først i 1904 blev Missionshuset opført. Det var en stille Flok, men ikke nogen ganske lille Flok, der samledes der hver Torsdag. Det var dem, der sagde et hørligt Amen i Kirken efter Prædikenen. Det hændte, at en og anden af dem fulgte med ind i Faders Stue efter Gudstjenesten, og naar jeg bagefter spurgte: »Fader, hvad vilde han?« lød Svaret: »Han vilde tale med mig om Prædikenen.« »Ja, men var han da ikke glad for den?« »Nej, han mente, der var noget forkert i den.« Og det blev sagt uden nogen som helst Bitterhed.

Der var kristne imellem, der var naaet til Mands Modenhed og ikke tog alt, hvad Præsten sagde, for gode Varer uden videre. Halvfemserne gav store Vækkelser over hele vort Land, men ikke mindst paa Koldingegnen. Ja, den var begyndt før i Taulov og i Sønder Bjært. Saa kom Moe til Skanderup og gød Olie i Ilden. Faders Forgænger oplevede en Del Vækkelse i Seest, Fader ogsaa, dog aldrig i den store Stil som f. Eks. Sdr. Bjært og Skanderup. Men Sognet var berørt af Guds Ord. Kirkegangen var meget stor, sikkert over 20 pCt., selv om man trækker Koldingerne fra. Mange af Faders Konfirmander kom til en levende Tro. De enkelte laa ham paa Sinde. Da han var flyttet fra Seest, kom vi til at tale om Minder, og han sagde: det er strengt for mig at tænke paa Seest, og saa nævnede han nogle, som var blevet omvendt, men var gaaet tilbage til Verden. Nu stammer den Samtale vist fra en af hans nedtrykte Perioder, hvor det svære og tunge laa nærmest Overfladen. Men det viser, hvad der boede i ham.

At have hjemme i Seest Præstegaard for 50 Aar siden, det var at bo midt iblandt Guds Folk. Det Indtryk bekræf-

tes, naar jeg tænker paa de Præstevener, der kom. Der var Wied fra Sdr. Bjært, siden Otto Moe. Naar de en enkelt Gang kom kørende med et svingende fuldt Læs Børn, kunde jeg ikke lade være med at tænke paa, at lige saa mange nu maaske sad og græd hjemme, fordi de ikke kunde komme med. Men de var 17, saa selv den store Charabanc kunde ikke rumme dem. Moder greb en Gang fat i en af Drengene og sagde: »Naa, hvad Nummer er du saa?« Gravalvorligt kom det: »Nr. fire af andet Kuld!« Moe var gift to Gange. Det var morsomt at høre ham prædike. Saa fik de blaaøjede Grundtvigianere og de socialistiske Redaktører sig gerne en Omgang. Neergaard i Vamdrup var en trofast Ven, Glahn i Vejstrup holdt Fader ogsaa meget af, med dem kunde Fader tale Theologi. Godfredsen i Andst, Haslund i Kolding (død ret ung), Lind i Eltang – nu alle døde undtagen Neergaard. Fra de første Aar i Seest husker jeg Clausen fra Vonsild, Vilh. Becks Ungdomsven, han blev hidsig i Diskussionen ved Konventerne. Han kom kørende i en morsom gammel Kalechevogn med en Glasrude foran til at rulle ned. Han var ikke nem at holde sig gode Venner med. Det lykkedes heller ikke altid for Fader. Derimod da Schack kom dertil fra København, blev det til gensidig Glæde. Ved et stort Ydre Missions Møde i Kristiania i 1900 lærte Fader og Moder Pastor Schepelern at kende (død som Stiftsprovst i Viborg). Han og hans norske Kone og en Flok livlige Pigebørn blev en Række Aar jævnlige Sommergæster. Naar han var paa Besøg, gik det løs med theologiske Drøftelser. Da jeg var blevet theologi-studerende, blev jeg indbudt til at være med, men fik en ordentlig Omgang, fordi det slap ud, at jeg havde ladet mit græske nye Testamente ligge i København, og det var Ro-

merbrevet, der skulde drøftes. Navnlig det sjette Kapitel kunde de aldrig blive færdige med. En Theolog uden det græske NT i Baglommen var for de to en ynkelig Figur.

Omkring den Tid, da jeg blev Student (1906), kom Samfundet ud for svære Rystelser. Det var Fuldkommenhedsbevægelsen, der voldte det. Som Spændingen var paa sit højeste, holdtes i Seest et Helliggørelsesmøde, hvor N. P. Madsen var en af Talerne. Følgen var, at de fuldkomne fra det halve Jylland meldte sig som Gæster. Der kom Provst G. A. Olsen, den blinde Indremissionær Knudsen og mange andre. Bølgerne gik højt i mange Hjem, ikke mindst i Præstegaarden, hvor Schepelern og N. P. Madsen boede. Jeg husker en varm Diskussion, der begyndte med, at Schepelern sagde til N. P. Madsen: »Kan De ikke forbyde Deres Venner at sige saadan noget Vrøvl?« Han sigtede til et Bedemøde, hvor en af de fuldkomne i sin Bøn havde sagt til Gud: »Vil du ikke lære os, at det, som du har givet os, kan ikke synde.« Schepelern mente, at det var en Selvfølge. Men Spørgsmaalet var, om den gamle Adam i os kan lade være med at synde, selv om Gud har givet os sin Aand, som ikke kan synde. Madsen holdt paa, at han ikke syndede mere. Fader appellerede til hans Kone, som ogsaa var der, om det passede. Hun sagde: »Jeg ved saa meget, at jeg engang var gift med en hidsig Bjørn, og nu er han ganske forvandlet og saa mild som et Lam.« Iøvrigt svirrede det med Skriftsteder, og Tonen var alt andet end venlig. Imidlertid løjede Striden af, og de kom til at tale om andre Ting. Derunder kommer Madsen til at fortælle, at Bestyrelsen for Lukasstiftelsen havde ansat Bluhme som Præst, hvad Madsen var imod, fordi han nok var en god Prædikant, men slet ikke egnede sig til Sjælesørger for de en-

kelte syge. »Men hvad, da de nu allesammen vilde have ham, stemte jeg da omsider ogsaa for ham.« Da hører man Schepelern ikke uden en vis Sejrstone sige:

Store Helgen ogsaa haver
Adams Kød og Klæder paa!

og N. P. Madsen maatte smile, men lidt tvungent.

Bevægelsen endte med, at en lille Fløj af Samfundet skilte sig ud, men i Løbet af faa Aar tabte den al Betydning. Men det tog meget paa Fader.

Fader var Indre Missions Mand af inderste Overbevisning. Men han var ret kritisk overfor Spidserne i Bevægelsen, noget, jeg først senere naturligvis blev klar over. Han beundrede paa mange Maader Vilh. Beck, men jeg husker, at han i Anledning af Chr. Sørensens Bog, som jeg havde læst med stor Interesse, gjorde den Bemærkning, at der var eet Træk, Sørensen ikke havde faaet med: Beck kunde være jesuitisk. Fader var saa ubestikkelig sand. Derfor blev han indblandet i Striden om Bibelsynet, det var ogsaa et Punkt, hvor han og Schepelern stod sammen. Fader var Elev af Peder Madsen og ansaa den gamle Inspirationsteori for uholdbar, mens Asschenfeldt-Hansen som Indre Missions Dogmatiker holdt stædigt paa den. Den Stilling, Schepelern tog, gjorde, at han i mange Aar ikke kunde komme ind i DMS's Bestyrelse, hvortil han ellers i Kraft af sin Kærlighed til Hedningemission og sin Viden var selvskreven. For Fader betød det mindre, at han fik Ordet Bibelkritiker hæftet paa sig. Han kom ikke meget uden for sit Sogn, og indenfor Sognet var der vel nok nogle, der var kede af, hvad han skrev, men rokke hans Stilling kunde det

ikke. Der var en Kreds af Præster, der alle regnede sig for Indre Missions Venner, der forsøgte at nærme sig Bestyrelsen for at faa den til at indvælge en yngre Præst som Repræsentant for det nye Bibelsyn, man foreslog Johannes Gøtzsche (siden Biskop i Viborg). Men Indre Missions Bestyrelse var aldeles utilnærmelig. Med nogen Bitterhed fortalte Fader mig Aar derefter om dette og sluttede: »Bestyrelsens Svar paa vor Henvendelse var, at den indvalgte Davidsen!«

I Præstegaardens Missionssal havde ogsaa en Søndagskole hjemme. Der samledes hver Søndag Klokken to en livlig Flok Børn, og vi fik naturligvis vor Plads iblandt dem. Det morsomste var unægtelig Tiden før To, som gik med Leg og Sjov. Naar vi først var bleven kaldt ind, var det om at sidde pænt stille. Men der var de livlige Sange af Søndagsskolesangbogen, særlig holdt vi af »Kristi Stridsmænd, ser I Mærket«. Og undertiden kunde der ogsaa blive fortalt eller læst en god Historie. Smed Nis var Præst i Søndagsskolen, og det var ikke frit for, at vi morede os over ham. Vi var jo alligevel nogle Aandsaristokrater. Han talte et rent jysk, dvs. sønderjysk, advarede os indtrængende mod den Synd »et aa kind Forskel o mint og dint«. En Gang forklarede han os, at Johannes den Døber var den, han var, fordi »han haaj standen under Jesu Kors«. Da kunde vi allerede selv saa meget Bibelhistorie, at vi var klare over, det var en Bommert. Han var i det hele taget lidt for sødladen. Og dog tror jeg, vi holdt af ham. Vist er det, at han er den af Lærerne i Søndagsskolen, jeg husker bedst. Saa var der Lejlighed til at vise, hvor let man havde ved at lære udenad, naar Spørgsmaalet lød: »Hvem kan æ Sprog?« Det var frivilligt, men jeg har brilleret nogle Gange, naar Ordet

var saa langt, at de andre havde opgivet at lære det. Men min største Triumf oplevede jeg dog, da jeg var begyndt at lære Latin, og Læreren i Søndagsskolen læste en Historie for os, hvori findes en latinsk Sætning: hic jacet anima mea. Da han læste den, vendte han sig til os Børn og sagde: det forstaar I vel nok! Hans Smil viste, at han regnede med, at det var der ingen, der gjorde. Men til hans Forbløffelse oversatte jeg Sætningen. Mine yngre Søskende var revnefærdige af Stolthed over mig, og at jeg selv har været stærkt berørt, ses af, hvor godt jeg husker Optrinet.

Da jeg var omkring tolv Aar og begyndte at gaa regelmæssigt i Kirke, blev jeg utro mod Søndagsskolen. Men jeg mindes den med Glæde, og dens Juletræ og dens Sommerudflugt, hvor opimod en Snes Vogne kørte til en eller anden Skov, hvor der blev lavet Kaffe paa Baal og leget en hel Sommerdag, var et Par af Barndomslivets Højdepunkter. Ved den sidste Lejlighed var der gerne en Hoben Københavnerbørn med, det var særlig de troende Hjem, der modtog dem, det var nogle livlige Fyre, og deres Sprog var meget komisk, syntes vi.

Hermed har jeg prøvet paa at gengive lidt af den Grundtone, som lød igennem Barndomshjemmet: den kristne Tro.

Den anden Grundtone var den nationale. Man har talt om »Grænsens Sang«. Vi kunde ikke blive uberørt af den, skønt der ikke videre blev talt om det nationale i det daglige, saa vidt jeg mindes. Men at vort Fædreland bar paa en Sorg, anede vi meget tidligt. Jeg har nævnt Bedstemoders Stemmeklang, naar hun talte om, at vi skulde flytte Sønderjylland saa nær. To Udflugter hørte til hver Sommer, derhen skulde alle Gæster, Onkler og Tanker, Fætre og Kusiner: Skamlingsbanken og Kristiansfeld. Paa Skamlings-

banken var der hvert Aar et stort DMS Møde, som vi var med til. Men det var ikke Hedningerne, der gjorde det interessant for os Børn, det var Stedet. Der kunde man sandelig se ned i det tabte Land, og at den Grænse var en unaturlig Grænse, en Voldsgrænse, det var aabenbart. Det var jo Østjyllands smilende Landskab med Mark og Skov og levende Hegn, og de, der var med dernedefra, talte jo det samme jysk, som alle andre. Ved de store nationale Møder var der Læs paa Læs af Sønderjyder med. Og naar de havde pakket Madkurvene ud og var bænket, saa lød der vel nok en Sang, som var værd at lytte til. »Kom,« sagde vi til hinanden, »lad os gaa derhen, det er Sønderjyderne, der synger!« De kunde mange flere Fædrelandssange end vi og blev aldrig trætte af at synge her, hvor ingen Gendarm kunde gøre dem noget.

Og Kristiansfeld. »Kristiansfeld er en tysk Rede,« sagde Moder, og vi tog aldrig til den store Missionsfest, endskønt det gjorde mange Seestninger. Men en skøn Sommerdag at rulle henad den brede Chaussé og passere Grænsen, det var dog højst interessant. De tyske Toldere holdt vi ikke af. Men Synet af Gendarmens Pikkelhue gjorde os krigeriske. Det var Fjenden. I Kristiansfeld besøgte vi gerne en Søster til Thygesen fra Bellevue, hun boede i Søsterhuset og var et rart gammelt Menneske, men vi Børn saa med Foragt Fotografierne paa hendes Kommode af den kejserlige Familie. Vi havde gerne spyttet paa dem, hvis det havde kunnet gaa an.

Adskillige Gaarde i Seest ejedes af Sønderjyder, der frivilligt eller ufrivilligt som udviste havde maattet vandre nordpaa. Jeg kan endnu se Faders alvorlige Ansigt, naar han efter et Besøg i saadan et Hjem ved Aftensbordet for-

talte om Prøjsernes nyeste Ugerninger. Vor nærmeste Nabo, Førstelærer Schmidt og Hustru, var Sønderjyder, og fra dem fik vi daglig »Flensborg Avis«, som hører til min faste Læsning tillige med »Kolding Avis«.

Vi var omgivet af Minderne fra de sidste Krige. I gamle Huse i Kolding var Kanonkugler murede ind med Paa-skriften: 23. April 1849. I Seest boede en gammel Kone, som vi godt kendte, hun var saa gammel, at hun kaldtes Madam, Madam Nielsen. Fra hende fik Fader en Historie, som han af og til maatte repetere for os. Hendes Fader havde i 1848 en lille Gaard tæt ved Ravnebjerg Skoven, vi kendte den jo godt, saa over Engen til den, hver Gang vi besøgte vor egen Skov. Der kom en skønne Dag en slesvigholstensk Dragon galopperende opad den stejle Sti til Gaarden. Han var ude paa egen Haand for at plyndre. Han bød Ejeren holde Hesten, mens han løb ind i Stuehuset for at se, hvad der var at hole. Madam Nielsen var dengang en Pige paa 18 Aar og blev noget forfærdet ved at se ham med en glubsk Mine svinge sin lange Sabel, saa Kalkpudset røg om ham. Han gjorde dog ikke hende noget, men med Sabelen brød han Chatollet op og fandt nogle Penge, som han forsvandt med. Men Gaardejeren syntes ikke om det. Og han gik til Eskadronens Ritmester, de var indkvarterede oppe i Seest By. Ritmesteren erklærede, at Røveren skulde faa sin Straf, hvis Manden kunde udpege ham. Eskadronen blev saa stillet op, og Manden gik langs Rækkerne. »Her er han,« sagde han, »A kan it kend æ Mand, men A kan kend æ Bæst, det var den her Hest, A holdt!« Og saa maatte Dragonen gaa til Bekendelse, og han blev holdt i Arrest nogle Dage i Kirken.

Det var saa underligt at tænke paa, at det var sket her,

ganske vist længe før man selv var født, men dog ikke længere end at der levede nogen, som kunde huske det.

En af min Barndoms kære Skikkelser var Niels Pejser. Han var alt-mulig-Mand. Vist egentlig Snedker eller Karetmager. Men han kom, naar noget skulde repareres, Plankeværk, Kældertrappe o. l. Vi Børn elskede ham og myldrede om ham, mens han ufortrødent passede sit Arbejde. En Gang kom en »Baas« forbi, saadan hedder jo paa den Egn, hvad det øvrige Land kalder en Landevejsbisse. Han hilste Niels Pejser flot med et »Goddag Mester!« »A er et Mester,« svarede han. »Hvad skal jeg da kalde dig?« »Aa, do ka jo kald mæ Bikser,« sagde Niels Pejser. Men han var nu dygtig til at bikse og faa gamle Sager sat i Stand til at kunne holde en Stund endnu. Han havde været med i 64. Fortæl os om 64, bad vi. Og han fortalte. Han skildrede, hvordan han første Gang var i Ilden ved Mysunde. De havde marcheret langt og gjorde Holdt, og de vidste, at nu var Fjenden ikke langt borte. Da Hvilet var forbi, fik de Befaling til at lade med skarpt. Da syntes jeg, sagde Niels Pejser, at min Isse blev kold under Huen, jeg kunde mærke, Haaret rejste sig. Han skildrede det saa levende, saa jeg næsten selv kunde føle, hvordan det maatte være at lade med skarpt og vide, at om et Øjeblik gælder det maaske Livet. Niels Pejser har en væsentlig Del i, at min Broder Carl valgte at blive Officer, ikke at den gamle Mand tilsignede det, men hans Fortælling gjorde det stort for os at slaas for vort Land.

Hvordan Fader følte, afsløredes for mig i et Glimt en Gang. Da jeg var Gymnasiast, diskuteredes det at sælge de vestindiske Øer. For os Latinere var det et rent Diskussions-emne mellem saa mange andre Emner. Og en Dag kommer

jeg til smilende at spørge Fader, hvad han mente. »Tror du, jeg vil sælge noget af mit Land?« sagde han, og saa var han saa vred, som jeg sjældent saa ham. Der blev ikke talt mere om det.

Naar jeg nu til sidst skal prøve at skildre noget af det Liv, som rørte sig i dette Hjem, hvis Omgivelser og Grundakkord, jeg han gengivet saa godt, jeg kan, saa føler jeg, at min Skrivemaskine ikke slaar til. Som Kandidat, da jeg begyndte at tjene lidt Penge, tog jeg Toget til Kolding en Aften opad Pinse for at overraske dem hjemme. Jeg var i Kolding ved Tretiden om Natten. Da jeg i den dejlige Skærsommernat stod udenfor Præstegaarden og saa Silhouetten af Havens tunge Elme bagved den lave, lysende Stuelænge, Linden paa sin Plæne midt i Gaarden, og tænkte paa Fader og Moder og mine Søskende, der sov derinde, da fattede jeg, som jeg syntes, jeg aldrig havde fattet det før, hvad det er at være hjemme. Og det Øjeblik har siden sidet saa dybt i mig, at naar jeg tænker paa Himlen, saa tænker jeg, det at lande der maa være noget lignende. Og Gud maa have en Mening med, at han lader Paradiset saadan lukke sig. For hvor er det Hjem nu? Det er et Minde, det er kun et Minde.

Du Land, du Land so hoffnungsgrün,
du Land, wo meine Rosen blühen,
wo meine Freunde wandeln gehen,
wo meine Toten auferstehen,
o Land, wo bist du?

Det var til at fortvivle over, hvis man ikke vidste Svar

paa det Spørgsmaal. Gud være lovet, fordi han har genløst os til et levende Haab ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde!

Vi Søkende tvivler paa, at der noget Sted i Verden har levet saa lykkelig en Flok, som vi var. Selvfølgelig sloges vi af og til. Min ældste Broder og jeg var ikke altid gode Venner. Vi kunde dele os i to Partier, idet de ældste havde en eller to blandt de yngste, som de holdt særlig af og beskyttede. Der var Tilfælde af Misundelse. Naar Fader og Moder skulde ud, hvem skulde saa have Lov at køre med? Fader delte os ved saadanne Lejligheder i tre Grupper: de store, de smaa, og imellem dem var der et Par, som kunde gaa til hvilken Side hveranden Gang, dem kaldte han »Mellemkrattet«. Men da vi var saa tæt paa hinanden, gjorde disse Skillelinier sig hurtig mindre mærkbare, og vi fik stor Glæde af hinanden. Det er vel nok en Rigdom for Livet at være ud af saadan en Flok. Bar er broderløs Bag, sagde vore Forfædre. Vi fik, naar jeg selv skal sige det, en god Opdragelse. Dagen begyndte med Morgenandagt, som de, der gik i Skole, dog ikke naaede at deltage i. Fra de senere Aar mindes jeg den bedst i Ferierne. Festaftener var det, naar Fader somme Tider Vinteraftener samlede os alle i sin Stue og fortalte Bibelhistorie for os. Han fortalte os meget udførligere, end vi hørte i Religionstimen i Skolen. Jeg husker, hvor optaget jeg var af at høre om Sauls og Davids Kamp. Zerujasønnernes Bedrifter lyste for os. Joab, en raa, men tapper Kriger, Asael, der var rapfodet som Markens Gazeller, den skæbnsvangre Kamp, hvor Abner stødte sit Spyd i ham baglæns. Havde vi noget at indvende, hørte Fader paa os, og det blev til Samtale. Da han fortalte om Elisa, der gjorde Fjenderne blinde og fik dem

paa gal Vej, afbrød en af Søstrene: »Elisa løj!« Fader forsøgte at knibe udenom. Det var en Krigslist. Men hun blev ved sit, det var alligevel ikke sandt, hvad Elisa sagde. Og saa gav Fader sig til at forklare os Forskellen paa den gamle Pagt og den nye Pagt. Selv de bedste i den gamle Pagt var dog Syndere og kunde ikke maale sig med Jesus i Hellighed og Sanddrthed.

Naar jeg har skildret Fader som Alvorsmand, der nok ved selve sin Tilstedeværelse kunde lægge et Tryk paa andre, saa maa dertil føjes, at han havde en stor Sans for Humor. Han var ikke nogen sprudlende Natur. Men naar han kom i Aande, kunde han et Utal af morsomme Historier, særlig da vi blev lidt ældre og selv kendte mange Præster, gouterede vi hans mange Præstehistorier. Saa Aftenerne i Faders Stue kunde byde paa meget forskelligt. En Vinter læste han Ibsens »De unges Forbund« for os. Naar han var rask, kom han gerne ind i Dagligstuen og satte sig hos os eller gik op og ned ad Gulvet den sidste halve Time, før vi skulde i Seng. Det blev altid en fornøjelig Afslutning paa Dagen. Fader lærte os at bede Morgenbøn. Det begyndte med, at vi som ganske smaa blev anbragt paa hans Knæ og lærte at folde Hænderne og sige: »Kære Vorherre, hjælp mig til at blive en god Dreng i Dag.« Moder lærte os at bede Aftenbøn: »Bevar o Gud i Nat min Fader og min Moder, min Søster og min Broder og alle dem, som jeg har kær,« hvortil ret tidligt kom Fadervor.

Der var to Lejligheder, hvor adskillige af os Søkende syntes, Fader gjorde det for højtideligt. Han indførte knælende Bøn ved Juletræet. Jeg kan huske, da vi begyndte paa det. Og Nytaarsaften var en taarevædet Aften, for da skulde vi bede Gud og hinanden om Forladelse for, hvad ondt vi

havde gjort hinanden i det forgangne Aar. Jeg mindes, at jeg havde et vist Ubehag ved den knælende Bøn ved Juletræet. Det var saa underligt at begynde med at vende Juletræet Ryggen. Derimod at gøre op med Fortiden Nytaarsaften fandt jeg, der var Fornuft i. Men særlig blandt Søstrene var der nogle, der reagerede. De havde vel hørt om, hvor morsom Nytaarsaften kunde være i andre Hjem, viet til Lotteri og Halløj.

Der blev ikke lagt Baand paa os, naar vi var ude. Kun mindes jeg en Gang, nogle vilde til Teater i Kolding. Det var Fader ked af og lovede os i Stedet, at naar vi næste Gang besøgte Farmoder i København, maatte vi komme i Det kongelige Teater. Der saa jeg som 12-aarig »Jeppe paa Bjerget«, og det var uforglemmeligt. Da jeg kom hjem, prøvede jeg paa at gengive Olaf Poulsen til de mindre Søskendes store Morskab. Jeg ved ikke af, at der blev gjort Bemærkninger til, at Pigebørnene blev bedt til Selskab i Kolding, hvor der blev danset, heller ikke til, at jeg lærte at spille Whist, da jeg kom til København. Kun da jeg prøvede paa at lære mine Søskende at spille, sagde Fader: »Ikke i mit Hus!« Selvfølgelig blev der heller aldrig danset hjemme. Men vi vidste, at Moder havde danset i sin Ungdom, og vi vidste, at Fader var begyndt at ryge Tobak, da han 9 Aar gammel kom i Roskilde Kathedralskole. Derfor kunde jeg stolt meddele mine Kammerater, naar de røg Cigaretter i Smug, at det var aldrig blevet forbudt mig.

Til min Barndoms store Oplevelser hører de vældige Tor-denvejr, vi havde den Gang. En Augustdag var vi Børn ene hjemme med en meget ung Barnepige, alle andre var til Skovmøde, en aarlig tilbagevendende Fest i Ravnebjerg den anden Søndag i August. Indremissionær og Gaardejer Jens

Holt fra Taulov var fast Taler der i mange Aar. Jeg har været en otte-ni Aar, og jeg var den ældste, saa det var en Forsamling, der var let at skræmme. Det blev et mægtigt Tordenvejrs med en skyllende Regn i Følge. Barnepigen var lige saa forskræmt som vi. Og efter et voldsomt Skrald lød det: »Det slog ned,« og hele Flokken styrtede ud af Huset uden anden Tanke end at komme bort. Hvor Pigen blev af, husker jeg ikke, for jeg løb i Spidsen for Hjorden ned til den nærmeste Gaard, Geills Gaard – hvorfor vi løb forbi Skolen, ved jeg ikke. Gennemblødte blev vi, og Graad og Jammer lød. Men hos Geills blev vi opfanget og kom lidt til Hægterne. Uvejret svandt, og Fader og Moder kom, de havde haft en slem Forskrækkelse; da nemlig Mødet opløstes paa Grund af Vejret, var de jo styrtet hjem og havde fundet Dørene vidaabne og Huset tomt.

Indtraf Tordenvejret om Natten, blev vi ubarmhjerligt purret ud. Det var en brandfarlig gammel Kasse, fængede det store Straatag, saa vilde alt brænde, det var vi klare over. Saa samledes vi ved Petroleumslampens Skær i Dagligstuen. I Gangen ved Siden af blev alle Kirkebøgerne samlet i et Lagen, det var det eneste af de døde Ting, man haabede at redde. Naar vi saa Lys i Stalden, vidste vi, at Karlene ogsaa var oppe, og hele Huset var parat til at møde, hvad der maatte komme. Naar Vejret saa var draget forbi, holdt Fader en »Tordenandagt«, hvori vi takkede Gud for Beskærmelsen, før vi puttede os igen. Det hændte ogsaa, at Moder gav Kaffe til alle, eller Stikkelsbærvin. Uden pudsige Oplevelser var disse Tordennætter heller ikke. En af de mindre Brødre var blevet saa utidig og søv-nig, at han var blevet lagt ind i Havestuen paa en Sofa. Da Uvejret var ovre, gik Fader med Lampen højt hævet

ind for at hente ham. Jeg hører endnu hans forfærdede: »Men hvor i al Verden er Drengen?« Sofaen var tom. Han blev dog ret hurtigt fundet. Han var trimlet ned af Sofaen, ind under Bordet, og der laa han og sov nok saa fredeligt. En velgørende Munterhed sluttede dette Nattesæde. Fader havde en poetisk Aare. Han kunde finde paa at møde med en Sang til Ære for Moder eller dem, der blev Studenter. Han elskede den tyske Salmedigter Spitta og oversatte af og til noget fra Tysk. I Knaps »Evangelischer Liederschatz«, der indeholder over 3000 Salmer, fandt han en, der handlede om Tordenvej. Jeg mindes dog ikke, vi har sunget den, jeg tror, han sluttede med at læse den for os.

Naar jeg tænker tilbage paa Samlivet mellem os Søsken-
de, staar det for min Erindring fyldt med pudsig Smaa-
træk. Vi havde alle arvet Faders Sans for det morsomme,
en Sans, som Moder ejendommeligt nok manglede. Hun
lo gerne med, naar vi morede os, men kun fordi hun saa
os glade. Naar Fader hørte en af Pigerne komme med en
kvik Bemærkning, sagde han anerkendende: »Hun har
Mutterwitz!« Han har fortalt mig, hvornaar han første
Gang opdagede, at jeg havde humoristisk Sans. Han var
begyndt at lære mig Bogstaverne. Saa tegner han med sin
Stok i Havegangen et A. »Hvad er det?« »Det er store A.«
Derpaa tegnede han et a, men tre Gange saa stort som det
første. »Hvad er det?« »Det er lille a.« Men med eet ud-
brød jeg: »Lille a er meget større end Store A!« og saa
brast jeg i den hjerteligste Latter.

En af Børns og unges Omgangsformer hedder Drilleri.
»Du er en Drillepind!« hvor tit har man ikke hørt det og
sagt det. Men det staar for mig, at vore indbyrdes Drille-
rier kappedes om at være morsomme. En af de Kompl-

menter, som har varmet mit Hjerter mest, var fra en lille Søster, som ved Bordet sagde: »Christian han driller saa morsomt.« I det hele taget var Bordsamværet fornøjeligt. Var der fremmede, var vi musestille og lod Fader og Gæsten underholdende. Men var vi os selv, var Ordet frit, dog med Fader som Dirigent naturligvis. Og blev en for kæphøj, hed det: »Du glemmer nok, hvem du er, og hvad du hedder!« Tit blev sproglige og historiske Emner luftet. En Gang havde vi drøftet, paa hvad Maade forskellige Søjhelte havde maattet lade Livet. Herluf Trolle døde af sine Saar, Tordenskjold omkom ved en Duel osv., det lød pludselig fra min Broder Carl: »Men Niels Juel, han døde i Barselseng.« Han var aldeles uforstaaende overfor den skraldende Latter, der lønnede hans Bidrag til Samtalen. Men omsider kom det dog frem, at han havde ment Sotteseng.

Selvfølgelig søgte vi at opdrage paa de smaa. Det, vi havde lært, gav vi videre.

Fader lærte mig at spille Skak, jeg lærte de mindre Søskende det. Nogle af dem vil paastaa, at jeg gjorde mig utilbørlig Fordel deraf, idet jeg havde hittet paa, at naar de i Kampen havde mistet deres Dronning, kunde de faa Lov at købe den tilbage for en Smaakage. Det husker jeg ikke selv. Men hvad jeg husker, er Haarklipningen. Da vi var smaa, klippede Fader os selv, oprindeligt med Saks, siden med Maskine, han fik foræret af sin Broder, vor Onkel Georg. Som lidt ældre satte vi os imod at blive klippet »skaldet«, som vi kaldte det. Vi vilde klippes med »Haar«, saa det kunde redes med Skilning. Denne Udgift blev da indrømmet os, naar vi blev konfirmerede. Men da min ældste Broder og jeg nogle Gange havde været hos Frisør, syntes vi ikke, det kunde være saa farligt selv at øve denne

Kunst paa de yngre. Og de brændte jo efter at faa Haar ligesom de ældre. Saa Jakob og jeg tog dem gerne under Behandling. Det var ganske spændende baade for dem og for os. Vi fik efterhaanden nogen Øvelse, saa det i hvert Tilfælde efter en Uges Forløb saa nogenlunde ud, naar de værste Trapper i Haaret var groet lidt til. Vi opdagede ret snart, at det gav os en stor Magt over de smaa. For hvis de ikke sad ordentligt, hvis de sagde: »Av, dit Fæ!« under Operationen, havde vi en frygtelig Trusel i Baghaanden: »Naa, du vil helst være fri, ja men værsgo, gaa du bare!« Men saa gik det jo op for dem, at har man sagt a, maa man ogsaa sige b, for gaa med det halve Hoved klippet, vovede de dog ikke.

Jeg har Indtryk af, naar jeg tænker tilbage, at vi i forbausende Grad var et sluttet Selskab i os selv. Vi var nok til at kunne starte Lege og hitte paa. Selvfølgelig saa vi da Kammerater fra Skolen hjemme og kom ogsaa lejlighedsvis hos dem i Kolding eller paa Gaarde i Omegnen, særlig har jeg nogle muntre Minder fra Ravnholtgaard i Gesten Sogn, der var jeg gerne i nogle Dage baade i Sommer- og Juleferien, men Seest, det er Præstegaarden med Fader og Moder og otte Børn,

hvor hvad vi af Paradiset
har ved Adams Fald forliset
atter spirer frem og gror.

Der var en Luftning af Paradiset, fordi Fader og Moder levede deres Liv i Jesu Navn. Der var trygt at dvæle.

Da jeg blev ældre, blev det mig mere og mere bevidst, at Hjemmet var en Oase. Jeg havde som Barn en Drøm,

der kom igen. Jeg stod i Gaarden og saa imod Sydøst, der var et uhyggeligt Skær over Ladens Tag, som af en stor Ildebrand, et Dommedagsskær. Og saa hævede der sig ud af denne uhyggelige Himmel en stor Flok forfærdelige Drager, der kom imod os, det var tyske Flyvemaskiner, nu gik Danmark under. Hvor tidligt disse Flyvemaskiner har spøgt i min Fantasi, kan jeg ikke sige, men jeg ved, det var længe før, jeg havde set nogen Flyvemaskine. Den niende April og siden, naar jeg saa de sorte Fugle over os, maatte jeg tænke paa denne Drøm.

Jeg vidste ogsaa som Barn, at der var megen frygtelig Ondskab i Verden, og at Djævelen er denne Verdens Fyrste. Jeg vidste, at Døden kunde komme og lade min Verden gaa under. I lang Tid drømte jeg tit, at Fader døde, og jeg kunde vaagne op med bankende Hjerter, og det tog Tid, før jeg blev klar over, at det var en Drøm kun.

Et lykkeligt Barndomshjem, hvilken Rigdom at tage med sig ud i Livet. Og er Gud saa god mod en, at han bøjer en dybt nok ned til at gribe om den Naade, som det Hjem var grundet paa, saa er der sluttet en Ring, som vil holde i Evighed. Naar Fader var syg, ytrede det sig hyppigt i voldsomme Anfægtelser. Jeg har maattet staa ved hans Seng og høre ham, som jeg af Mennesker aandeligt og kristeligt skylder mest, klage: »Christian, jeg kan ikke mere tro.« Og det blev for mig en hellig Stund, fordi det blev ikke for mig til Fortvivelse, men jeg kunde juble ved mig selv: Ja, men nu tror jeg for os begge to.

Nu, da baade Fader og Moder har lukket deres Øjne i Tro, vil deres Børn gerne ære deres Minde paa enhver Maade. Men endnu mere vil de ære den Gud, som de stolede paa og lærte os at kende ved deres Ord og ved deres Liv.

Lad følgende Digt, som faldt mig i Hænde efter Faders
Død, staa som et Minde over ham.

Da jeg var ung, ja, da jeg var ung,
da sprudled en Kilde i mit Bryst,
men nu er min Tanke saa tung, saa tung.
Ak, hvor er nu den hellige Lyst,
naar Hjertet sig sænkede i Ordets Bæger
og hentede den Honning, som Sjælen kvæger,
naar Øret aabnedes for det Sprog,
som skreves i Skabningens store Bog,
jeg følte Tanker og Billeder strømme,
som vilde det Væld sig aldrig tømme.
Og nu er Kilden saa ofte tør.
Ak, hvorfor er det ej nu som før.

Jeg takker min Gud, det ej er som før,
jeg takker min Gud, at han lukkede den Dør.
Mens alle de gamle Lys blev slukket,
i Mørket en anden Dør sig oplukket:
jeg saa ej saa dybt i Naturens Bog
og tit ej i Bibelens hellige Sprog,
men Blikket gik indad i Hjertets Krog,
og der jeg læste, hvorfor han mig slog.

Thi dengang det sprudled og strømmede derinde,
da lignede min Sjæl en forfængelig Kvinde,
de Perler, som strømmede i klaren Elv,
dem brugte jeg til at pryde mig selv.
Forfængelig tog jeg hans Herlighed,
derfor slog han mit Hjerte ned.

Fordi hans Rigdom gjorde mig stor,
derfor segned jeg fattig til Jord.
O, kan jeg engang blive rigtig lille,
da aabner sig atter den sprudlende Kilde.
O, kan jeg lære at glemme mig selv,
da strømmer atter den frugtbare Elv.

Men end er der langt, saa langt tilbage,
mit Jeg det plager mig alle Dage.
Derfor maa jeg lade mig nøje,
under hans vældige Haand mig bøje;
i sin Tid vil han mig atter ophøje. --
Imens jeg hviler ved Korsets Fod,
thi nok er mig dog hans Naades Flod.

FRA BØRGLUM PRÆSTEGAARD

Af Pastor Aage Dabl

*Et Ildpust slaar Hjertet i Møde,
En Storm fra de dødsstille Grave,
Det mægtige Liv hos de Døde
I Erindringens brændende Have.*

Helge Rode.

Far var født i København 1867 som den næst yngste af Hjemmets 19 Børn. Han blev døbt i Vartov Kirke af Grundtvig, efter hvem han ogsaa fik Navn; men selv om han fra sit tredje Aar fulgtes med sine Forældre til Gudstjenester i Vartov og saaledes baade havde set og hørt Grundtvig, huskede han ham dog ikke; da Grundtvig døde, var Far jo kun 5 Aar gammel. Men saa meget bedre huskede han Grundtvigs Efterfølger, C. J. Brandt, af hvem han blev konfirmeret, og hvis Undervisning fik afgørende Betydning for ham. Under Indflydelse af den bestemte han sig til at studere for at blive Præst. Farfar var gammel og kunde ikke hjælpe ham; fra sit 17. Aar maatte Far klare sig selv; selv om han hjemme fik Husly og Kost, maatte

han dog betale for det. Pengene hertil, som til Skolegang og Universitetsstudium tjente han ved Handel med brugte Frimærker.

Om Søndagen sad han med sine Forældre under Brandts og senere Monrads Prædikestol i Vartov, stundom søgte han ogsaa Rørdam i Helligaandskirken og senere Holmens Kirke. Det var Timer, som Far Livet ud mindedes med Glæde og Tak.

Far indmeldte sig i Borgerdydsskolen paa Christianshavn, hvis Bestyrer var Johannes Helms. Gennem ham vakttes han nationalt for hele Livet.

Ved Universitetet var det særlig Frederik Nielsen og Peder Madsen, der fik Betydning for ham.

I Januar 1892 blev Far theologisk Kandidat; det var i Præstemangelens Dage, og et halvt Aar efter, da han havde taget de praktiske Prøver, udnævntes han til Sognepræst for Børglum og Furreby Menigheder to Mil Syd for Hjørring, hvor han kom til at virke i 17 Aar.

Forgængeren, Pastor Otto Jacobsen, havde taget sin Afsked; han var en af de Præster, der havde deltaget i Cornelius Appels Ordination i Askov, den eneste, der ikke var blevet mulkteret for sin Deltagelse. Han var ikke optraadt i Ornat, derfor slap han. Ornatet havde dog været til Stede; det havde Cornelius Appel nemlig laant!

Men Far skulde udrede Pension til ham, indløse Præstegaarden, overtage Byggelaan, møblere o. s. v.; selv om Embedet var stort, saa blev Indtægterne kun smaa; i Penge fik Far det første Aar ÷ 200 Kr., det næste Aar + 800 Kr. Hvad der hjalp, var dels den store Have, dels de Naturalier, som Forpagteren skulde levere.

I Vinteren efter sin Tiltrædelse holdt han Bryllup med

sin Kusine, der var Apothekerdatter fra Brovst. Hendes Far havde været med i Treaarskrigen og blev saaret i Slaget ved Isted. Han var Broder til min Farmor. Deres Far var orthodox Jøde, indvandret fra Westphalen; men hans Børn var efter Moderens Ønske barnedøbte. Morfar havde været Soldat i Vestindien, rejste senere til Mexico, hvor han samlede et Herbarium, som endnu findes paa botanisk Museum. Herovre konverterede han til Katholiscismen, og Mor og hendes Søskende var saaledes døbte i den katholske Kirke. Efter sin Forlovelse med Far traadte Mor over til den lutherske Kirke. Jeg mødte i 1917 en Katholik, der mindedes dette og lod mig vide, at Mor var evig fortabt paa Grund af dette Frafald.

Saa grundedes da det Hjem, der for mig blev det egentlige Barndomshjem, uforglemmeligt ikke blot for Fars og Mors Kærligheds Skyld, men ogsaa for det Kristenliv, der levedes og det Menighedsliv, som mødte mig saa langt jeg kan mindes tilbage.

Man kan næppe sige, at Pastoratet, Far var kommet til, var, hvad man i Datidens Sprog vilde kalde levende. De sociale Forskelle var store, der var fire Herregaarde i Børglum Sogn, en ret fattig Fiskerbefolkning i Løkken, og baade blandt Bønder, Haandværkere og Arbejdere var der mange kirkeligt ligegyldige; Skolerne betød i de første Aar næppe meget; der sad gamle Lærere, som ikke ret magtede at holde Justits. Den gamle Lærer i Børglum klagede en Gang til Far over, at en Dreng var sprunget op paa Ryggen af ham og nægtede at gaa ned, før han havde redet ham tre Gange rundt i Klassen. Da Far spurgte ham, om han saa ikke bagefter havde givet ham en ordentlig Omgang, svarede han: »Nej, jeg tog ham kuns i Armen og sagde: Jeg

kan da heldigvis beherske mig!» Læreren i Furreby Skole røg under Undervisningen af en Pibe med et Hoved saa stort som et Litermaal. Han brød sig slet ikke om at ryge, han gjorde det kun for at skraa Udkradsningen bagefter. Det hændte en Dag, at han blev kaldt ud af Klassen netop, som han havde røget Piben ud. Han stillede den fra sig og gik. Da han kom tilbage, var Piben tømt for Aske. Alle de Løkken Fiskerdrenge skraaede, saa han saa sig om i Klassen og fandt en Dreng med en mægtig Bule i Kinden. Han gik ned og tog ham i Nakken, idet han sagde: »Næste Gang kunde Du ellers godt levne det halve til mig!» Hos mange lod saavel den almindelige, som den kristelige Oplysning meget tilbage at ønske.

Alligevel var der dog mange Hjem, hvor man ikke var uden aandelige Interesser, og til Møder af alle Slags samledes der altid gode Tilhørerskarer. Men Modsætningerne stod skarpt overfor hinanden, ligesom alle Slags Sekterere havde Muligheder for at fænge i Vendelboernes trods deres lidt tunge Præg alligevel let bevægelige Sind. Og fra gammel Tid havde Mormonismen haft stor Indgang heroppe.

I Kraft af Paavirkningen fra Hjemmet, – Farfar havde været med, da Ubberup Valgmenighed stiftedes, – fra Kirken og fra Skolen, skulde man gaa ud fra, at Far var forudbestemt til at finde sin Plads i Grundtvigianernes Rækker. Lige straks saa det dog ud til, at det skulde gaa anderledes.

Som de fleste unge Præster i Fortid og Nutid gik han ind til Præstegerningen uden bevidst Tilslutning til nogen kirkelig Retning; han drømte Drømmen om at blive Præst for alle i Sognet og var ikke klar over, at det er der ingen, der bliver. Der var i Børglum Sogn og i Løkken, som den Gang ingen Kirke havde, den fik Far først opført i 1898, en lille,

men meget aktiv Kreds af Folk, der sluttede sig til Indre Mission. De søgte flittigt Kirken, da Far var kommet, indbød ham til deres Hjem og Møder, og bad ham tale. Naar Folk var samlede, kom Lederne ind sammen med Far, og saa kunde det lyde, saa ogsaa han kunde høre det: »Her kommer vi med vor Præst!« Der smigredes for Forfængeligheden, som alle jo har deres Part af, og gjordes energisk Forsøg paa at voldføre ham over i Indre Missions Rækker, uden at det synes, som Far rigtig opfattede det. Men Mor, der var langt mere kritisk end Far, ækledes ved dette; for hende blev det Svig og Hyklery, og hun halede alt, hvad hun kunde i ham for at holde igen. I Kirken kom der ogsaa en Kreds af Mennesker, der efter Vendelboernes Sædvane var gode Tilhørere, men i øvrigt forholdt sig afventende overfor Far. I Furreby Kirke var der nogle Fiskerfamilier fra Løkken og nogle Gaardmandsfamilier fra Furreby og Skøttrup. I Børglum Kirke var det navnlig Folk fra Vittrup og Løth. Men her kom der ogsaa Folk fra andre Sogne, fra Skallerup, Hæstrup og Serritslev, men navnlig fra Nabo-sognet mod Øst, Vejby, kom der Søndag efter Søndag en trofast Skare. Jeg tror, at det fra først af var denne Kreds, Mor bed Mærke i. De havde gode Ansigter, og hele deres stilfærdige Færd tiltalte hende. Naar Missionsfolkene samlede sig om Far og takkede ham for Ordet, gik Mor hen og hilste paa de andre og foreslog dem, naar de paa Vejen hjem kørte forbi Præstegaarden, at kigge indenfor, Vejen gik jo lige forbi.

Det var navnlig Familierne fra Havelund og Kirkholm i Vejby, som Mor saaledes knyttede Forbindelsen til, og det en Forbindelse, der varede saa længe, de levede, og som fik meget stor Betydning for Far og hans Præstegering.

Det var Grundtvigianere, men af en særegen Type; i Vendsyssel kaldtes de Henriksenianere. Vækkelsen i Vejby var nemlig kommet gennem Pastor B. K. Henriksen, som i 70erne var blevet Præst deroppe. Han var en mærkelig Mand; saa vidt jeg nu kan skønne, var der noget i høj Grad sværmerisk over ham. Men han talte om Aanden og Aandens Gerning, som det ikke før var hørt, om Aanden, der skulde fylde Hjerterne med Ordets Lys og gøre alting godt for Guds Børn og gennem dem bringe Folket Fremgang og Frelse. Jeg har et Par Prædikener af ham, som hans Tilhørere har nedskrevet; meget af det lyder unægtelig som Tungetale, og man har i Nutiden svært ved at forstaa, at det kunde faa den Betydning, som det vitterlig fik. Men Kendsgerningen er, at Vejby Kirke fyldtes til Trængsel Søndag efter Søndag i hans Tid, og bagefter samledes man til Møder i Præstegaarden, hvor Tale og Salmesang vekslede. Og Folk kom langvejs fra. Ikke blot Egnens Folk, men ogsaa fra Mors og Thy, ja, selv Hovedstadsfolk, der kom paa Besøg i Vendsyssel, skulde hen og høre ham og opleve dette mærkelige Liv i hans Præstegaard. Og saa viste det sig, at det smittede. Det skete Gang paa Gang, at Folk blev saa optagne, at de ikke kunde rive sig løs, men blev hængende og blev der for Livet.

Her kom Poulsen Dal, »Skov-Kirsten«, Ludvig Bøgeskov og mange andre. Her boede den gamle Væver Jens Budtz, Præstesønnen fra Thorsager, der havde studeret Theologi, men aldrig fik Eksamen. Hans Søster var Pastor Henriksens Mor. Da Henriksen rejste til Aarhusegnen, blev han boende, gik Egnen rundt og hørte grundtvigske Præster; et hjertelig fromt Menneske var han, optaget af alle aandelige Spørgsmaal, der kom op i Tiden, en god Mand i Samtale

og ved Sygesenge, men som Søstersønnen noget sværmerisk anlagt. Han har komponeret Melodien til: Med Sorgen og Klagen hold Maade (Nr. 620), som den Gang brugtes i de grundtvigske kredse i Vendsyssel, Hanherred, Thy og Mors, og som jeg endnu i Mindet om alt, hvad jeg har modtaget der, bruger i Horsens Klosterkirke.

Han kom ofte over og førte lange Samtaler med mine Forældre og fik megen Indflydelse navnlig paa Far. Til denne Kreds var det ogsaa, Hofdamen Louise Skrike kom under et Besøg i Vendsyssel; hun blev saa optaget af det Liv, hun her mødte, at hun fratraadte sin Stilling ved Hof-fet og bosatte sig deroppe for at være med i det. Hun blev der Resten af sine Dage, til hun døde, jeg tror, det var i 30erne en Gang, tæt op ved de 100 Aar. Sine sidste Aar sluttede hun sig til Valgmenigheden i Vraa, hvor hun boede.

Fru Thyra Jensen har i en af sine Julefortællinger: Vendelboer, fortalt et Træk om Pastor Henriksen og Vejbyfolkene. Fortællingen er sand; jeg har kendt adskillige af de Mennesker, der berettes om, og hørt dem tale om Turen til Astrup Kirke.

Mit stærkeste Indtryk af hvad Kristendom er, og hvorledes Kristenliv leves, har jeg modtaget fra disse Kredse, der med enestaaende Kærlighed sluttede op om mine Forældre for Livet, og som siden overførte den til mig, saa længe de levede. Nu er de snart alle borte, kun et Par af Børnene fra Kirkholm er tilbage paa Vej mod de evige Boliger.

Der var et pietistisk Præg over denne Kreds af Grundtvigianere; en Mand som Valdemar Brücker kunde slet ikke tage dem og skildrede siden Henriksen som en sindssyg Fantast; det harmede de gamle deroppe, de kunde overho-

vedet ikke se Fejl hos ham; mange af dem havde sendt deres Børn til ham efter hans Forflyttelse, for at de skulde gaa til Præst og konfirmeres hos ham. Jeg tør ikke uden videre dømme dem og Brücker imellem; men en Ting er sikkert: Henriksen var andet og mere end den sindssyge Fantast, som Brücker vilde gøre ham til; han var utvivlsomt et Frelsens Værktøj i Kristi Hænder for mangfoldige Mennesker i de Aar, han virkede i Vendsyssel. At saa baade han og Vendelboerne tog mere haandfast paa Tingene end godt var, er en Sag for sig. Man skulde ene fortrøste sig til Gud, han kunde og vilde ved sin Aand sikre et Menneske imod alt og alle, saa alt blev til Velsignelse. Men dette blev omsat til, at man for Eks. ikke maatte tegne Assurance mod Ild og Ulykke, det betød Tvivl overfor Gud og hans Hjælp.

Man maatte ikke, som man gjorde det andre Steder, oprette Andelsforetagender, det var ogsaa et Forsøg paa at tage Skæbnen i sin egen Haand; den, som var Guds Barn, maatte stole alene paa ham og hans Naade og derfor ogsaa gaa alene i sin Bedrift. I min første Barndom fandtes der kun Herregaardsmejeriet paa Børglumkloster. Overalt kærnede man selv og solgte Smørret til Købmænd i Løkken og Hjørring. Jeg husker endnu, da Mejeriet i Børglum blev bygget, jeg har vel været 8–10 Aar den Gang. Men Henriksenianerne nægtede at være med i det.

I 1900 oprettedes Valgmenigheden i Vraa med Jens Bertelsen som Præst. Men selv om disse Kredse, der samledes om Fars Forkyndelse, ogsaa gerne hørte Jens Bertelsen baade som Prædikant og Foredragsholder, saa var dog ogsaa Valgmenighedsdannelse noget i Pagt med Andelstanken eller Assurancen, og det varede mange Aar, før de forligte sig med den. Efter Fars Forflyttelse i 1909 søgte de til Pa-

stor Andersen i Tolstrup, men da ogsaa han nogle Aar efter drog til Sjælland, meldte de fleste sig nu til Valgmenigheden i Vraa.

Højskolerne fik baade de og adskillige andre i Egnen tidligt Forbindelse med, Vraa, Mors og Vallekilde var de mest søgte. Den Højskolemand, hvis Navn tiest nævntes rundt i Hjemmene i Børglumegnen, var Povl Hansen i Vallekilde; han prægede i Reglen de Unge, der havde været hos ham, for Livet.

Efterhaanden som Far mere og mere sluttede sig til disse Kredse, vendte Missionsfolkene sig fra ham, og selv om de fleste vel til Stadighed kom i Kirken, blev han dog inkorporeret blandt de Vantro og ofte direkte modarbejdet. Navnlig husker jeg, at Mor i denne Forbindelse omtalte Indre Missionæren Laust Bruun i Løkken. Far selv talte aldrig til os Børn om disse Vanskeligheder.

Med Sektererne mindes jeg ikke, at Far havde større Kampe. Han forstod vel, at det bedste Vaaben imod dem er Tavsheden. Hans væsentligste Modtræk imod dem var hans Bibellæsninger, som han holdt i Forsamlingshuse og Skoler i Sognene. De samlede altid fuldt Hus, og Far mente, at manglende bibelsk Oplysning var den væsentligste Grund til Sekterernes Fremgang.

Der var tre Ting, som gjorde adskilligt ondt i Sognene. Det var Politik, Drikkeri og Kortspil. Deltagelse i det blev mange til Ulykke.

Vendelboerne var tidligt politisk vaagne; paa vor Egn var Godsejer Chr. Rottbøll paa Christiansdal Konservatismens Førstemand og mangeaarige Landstingsmand; Thomas Larsen, Smeden fra Vraa, der blev Trafikminister i Ministerierne Holstein og Berntsen, var Venstres Folketings-

mand i Vraakredsen, en begavet og dygtig mand, der tillige var dybt rodfæstet i det grundtvigske Menighedsliv. Efter Venstres Sprængning i 1905 kom hertil Radikalismen, der vandt adskillig Tilslutning, uden at jeg dog mindes nogen særlig fremtrædende Ordførere. Venstres mangeaarige Repræsentant i Vraakredsen, Jungersen, var dog iblandt de udtraadte. Men der var hos mange af Vendelboerne en ulyksalig Hang til at lade alt blive Religion. Saaledes ogsaa her. Der var Folk, som rejste fra det ene politiske Møde til det andet for at høre eller agitere; de glemte at passe Bedriften derhjemme, der var mere end en Gaard, der skiftede Ejer, fordi Indehaveren ganske simpelt politiserede sig bag af Dansen.

I mange Kredse blev der drukket meget. Det var ingen Sjældenhed, at Folk drak sig fra Hus og Hjem. Paa Fattiggården i Skøttrup opsamledes efterhaanden et ikke helt lille Antal af disse haabløse Eksistenser, der drev Egnen rundt med Brændevinsflasken i Lommen, smaatiggende eller smaarapsende, hvor de kom frem, sovende Rusen ud i Landevejsgrøfterne og altid gennem Landsbyerne med en lang Hale af hujende Børn efter sig.

Jeg husker »Skjel Anders«, som Mor en Gang fandt sovende paa Høsehjalet, da han havde været inde for at stjæle Æg. Han røg altid af en kort Træpibe. En Dag havde han faaet den stukket i Baglommen, mens han tog en Dram, hvorefter han atter halede Piben frem og rygende paa den traskede videre ud ad Landevejen. Men Piben havde uheldigvis faaet tændt Ild i Baglommen. En gammel Arbejdsmand »Kiel-Jens« mødte ham og fik Ilden slukket, før større Skade var sket, han berettede siden Oplevelsen saaledes til min Mor: »Der kam Skjel Ajs dinglende,

og det røgt a Muj, og det røgt a Røv, og det vaar en faarle Yvensyn aa sie!« Og der var Thomas, som altid græd, saa det kunde høres viden om, naar han var fuld, men indimellem søgte at trøste sig ved at spille paa Mundharmonika. Her var noget at gøre for Afholdsagitationen, og den tog kraftig fat, udrettede virkelig et stort Arbejde for mange Hjem; men ogsaa Afholdssagen gik der Religion i, man kom til Afholdsmøderne, men ikke i Kirken eller Forsamlingshuset, og dertil kom, at da man forlod den ene Grøft, var der mange, der faldt i den anden. Naar Afholdsmødet var til Ende, begyndte Kortspillet, og mange fortsatte til den lyse Dag. Og her pegede Far en Gang i et Foredrag paa, at det efter hans Mening var værre at have Kortspil som Last end Drukkenkab, for Folk kunde dog til Nød drikke alene, saa det kun gik ud over dem selv og deres eget Hjem, men der skulde altid være tre eller fire om Kortspillet. Det tilgav Afholdsfolkene ham ikke. Men jeg husker endnu den Søndag Morgen, da vi kørte til Børglum Kirke og kom forbi Gaarden, der havde været ejet af Sognets rigeste Mand. En eneste Søn havde der været; han blev Kortspiller, og i Løbet af forbavsende kort Tid spillede han alt væk. Den Søndag Morgen trak Vinderne af Spillet hans sidste Ko fra Gaarden.

Der var saaledes Problemer nok og Opgaver nok for Far. Og han var en flittig Præst. Tidligt og sent færdedes han rundt i Sognene, navnlig fra Efteraaret til Foraaret var han paa Færde, da havde Folk Tid. Han var tidlig oppe, i Reglen Kl. 5 om Morgenen, aldrig senere end Kl. 6. Saa drak han sin Morgente, læste og skrev paa sin Prædiken eller sine Embedsskrivelser, som han altid var yderst punktlig med. Men senest Kl. 8 fik han de lange Støvler paa,

Stokken i Haanden, en Smørrebrødspakke i Lommen, og saa gik han ud paa Husbesøg. Afstandene var store, og Far lærte aldrig at cykle. I det hele taget var Cyklerne sjældne den Gang paa vor Egn. De var saa sjældne, at vi Børn kunde løbe langt for at se det mærkelige Syn af en Mand, der red paa to Hjul, og naar vi kom kørende paa Vejen mellem Børglum og Løkken og mødte en Cyklist, maatte denne staa af og trække sin Cykle, mens Kusken maatte ned af Bukken og holde ved Hestenes Hovedtøj, mens Uhyret passerede, ellers løb de løbsk.

Men Far var en god Fodgænger, og han blev ved fra Morgen til Aften, fra Hjem til Hjem. Og Folk var glade for hans Besøg; jeg har under Besøg i Vendsyssel endnu 40–50 Aar efter jævnlig faaet citeret, hvad han havde sagt til Folk, naar han kom paa Husbesøg og derigennem faaet et Indtryk af ham som Sjælesørger.

Stundom kom Mor og vi Børn med, hvis Turen foregik til Vogns af en eller anden Grund. Jeg husker saaledes, at vi en Dag kom ind paa en Gaard, hvor en 15aarig Søn laa for Døden af Tuberkulose, der den Gang som en sand Svøbe hærgede Vendsyssel. Det gjorde et uforglemmeligt Indtryk paa mig, da vi stod ved Fodenden af Sengen, og Moderen pegede paa ham: »Ja, der ligger han; han kan jo blive et skjønt bette Lig!« Men saadan talte man om Tingene deroppe; det betød ikke, at Sorgen var mindre, eller Følelserne afstumpede; men Vendelboen gav blot ikke Udtryk for det overfor andre, og Døden blev der talt roligt og sindigt om, som der nu tales om Livet.

Tidligt kom vi Børn med i Kirke. Der var ikke Kirketvang, men vi vilde som Regel gerne med. Sløjede vi en sjælden Gang af, fik vi en Paamindelse om, hvad Søndagen

og Gudstjenesten betød, det var nok. Afstandene til Kirke var lange; der skulle altid køres med Hestekøretøj. Forpagterens Karl kørte Phaetonen forspændt med to svære jydsk Heste. Vi Brødre skiftedes til at sidde paa Bukken og holde i Enden paa Tømmen.

Om Sommeren var der altid god Kirkegang, selv om den var taget noget af i Furreby, efter at Løkken havde faaet sin egen Kirke; til Gengæld var saa Løkken Kirke, der kunde opvarmes, fyldt baade Sommer og Vinter. Løkken begyndte at blive et søgt Badested, og adskillige af Badegæsterne var flittige Kirkegængere.

I Børglum var Kirkegangen mere svingende, om Vinteren kom der i Reglen kun faa; dog aldrig saa faa, at der ikke holdtes Gudstjeneste; de trofaste fra Vittrup, Løth og Vejby kom regelmæssigt; men det var en drøj Omgang baade for dem og for Far. Den gamle Klosterkirke kunde ikke opvarmes, og de tykke Mure hindrede langt hen paa Foraaet Varmen i at trænge ind. Naar Far talte eller sang, stod hans Udaanding synlig som Dampen fra en Vandkedel ud af Mund og Næse.

Far gik altid op og ned ad Kirkegulvet under Salme-sangen og hjalp Kirkesangeren med at lede den. Det var ogsaa nødvendigt i den gamle Degns Tid; for dels kunde han ikke Melodierne, og dels sang han falskt. Det skete en Gang, at Far spurgte ham efter Gudstjenesten, hvad det egentlig var for en Melodi, han havde sunget. Svaret lød, idet den Gamle først pegede i Koralbogen, derefter op mod Organisten:

»Se, saæn staar nu her, og saæn spiller nu han; men saæn synger nu a!« Organisten var ellers god nok; det var en gammel Københavner, der havde siddet i Vendsyssel

hele sin Lærertid. Han havde vist en Tid været i daarligt Selskab i sine yngre Aar, der ymtedes om, at han havde været noget forfalden. Men det var i hvert Fald længe siden; nu sluttede han og hans nogle Aar ældre Hustru sig trofast til vort Hjem, han havde staaet Fadder til mig, og de to barnløse gamle Mennesker var vore faste Gæster hver Nytaarsaften. Jeg knyttede mig helt og fuldt til dem. At Kærligheden gengældtes, viste han, da jeg blev optaget paa Sorø Akademi. Det første Aar paa Skolen kostede 1000 Kr., dem gav han mig. Efter at han var pensioneret, bosatte han sig i København, og i hele min Studentertid besøgte jeg dem regelmæssigt. Jeg havde glædet mig til, han skulde have overværet min Ordination, men han døde i Februar 1918, en Maaned før denne Højtidsdag. Endnu ligger paa mit Skrivebord den Alterbog, der var hans sidste Gave til mig.

Helst vilde vi med i Løkken Kirke, dels var Køreturen dertil den længste, dels var der gerne Lejlighed til at lege med andre Børn efter Gudstjenesten, især hvis det var Sidstjenesten kl. 2. Og dertil kom, at i Løkken fik vi Lov til at komme op til Orgelet og staa ved Siden af Kirkesangeren, Lærer Stensig, senere kendt som Ordfører indenfor Indre Mission, efter at han havde gennemstridt en stærk aandelig Krise, da hans ældste Søn, der var gaaet til Søs, under en Storm var faldet over Bord og druknet. Han havde en vældig Sangstemme, og vi gjorde vort Bedste for at komme paa Højde med ham.

Om Eftermiddagen besøgte vi gerne bagefter Apotekerens, hvor der var jævnaldrende Børn, gik til Havet med Far og badede eller gæstede den gamle Købmand Morthensen, hvis Søn var den senere saa kendte Sekretær for Dansk Missionsselskab Eilert Morthensen.

Fars Prædiken fik jeg selvfølgelig den Gang ikke al Ting ud af; jeg har dog altid syntes, han var en god Prædikant, aldrig langtrukken og aldrig kedelig, ligesom han undgik Gentagelsens Vederstyggelighed.

Men Salmesangen holdt jeg af; der blev sunget meget ikke blot i Kirken og Forsamlingshuse og Skoler, men ogsaa hjemme og i de Hjem, vi gæstede i Sognet. I Kirke og Hjem benyttedes Roskilde Konvents Salmebog med de to Tillæg. Biskekommissionen, der udgav Salmebog for Kirke og Hjem, havde vist endnu mindre Respekt for andres Ret og for, hvad der var i levende Brug i Menigheden, end den sidste Præstekommission har vist; Salmer var udeladt, som havde stor Plads ved Menighedens Gudstjeneste, Vers, som skurrede i de Højlærdes Ører, var slettede; derfor beholdt man den gamle Salmebog, til den var udsolgt, og Salmebog for Kirke og Hjem kunde tiltvinge sig Pladsen. Men det var først længe efter, vi var rejst fra Egnen. Da Frederik Nielsen en Gang holdt Visitats, havde Far blandt andet valgt Salmerne: Giv mig Gud en Salmetunge, Jesus Kristus, Frelsermanden og Vor Frelser, du som døde. De stod ikke mere i Biskoppens Salmebog. Han følte det som en Protest eller Anklage, hvad det vel ogsaa nok var, og blev meget fornærmet.

Hjemme var Far en ret stille Mand. Den meste Tid tilbragte han i sit Studereværelse. Han udarbejdede sine Prædikener meget omhyggeligt. De var bibelske og tro mod Teksten med stærk Fremhævelse af Sakramenterne og Barneforholdet til Gud. Og ikke mindst Fars korte Nadvertaler fik Betydning for mange. Han blev meget brugt som Foredragsholder i de grundtvigske Kredse i Vendsyssel, og lagde et stort Arbejde i Udarbejdelsen af sine Foredrag.

Som Præst i Ejby udgav han en leksikalsk-grammatikalsk Analyse til Jesajas Bog. Men jeg har paa min Reol staaende Manuskriptet til et saadant Værk over hele det Gamle Testamente; det blev for største Delen udarbejdet i Børglum. Fik dette Arbejde ikke anden Betydning, saa fik det i hvert Fald den, at Far som faa var hjemme i hele sin Bibel; jeg har mange Gange i min Studentertid benyttet Far som Opslagsbog, naar det gjaldt i en Hurtighed at finde den Sammenhæng, hvori et Bibelord forekom. De fleste Præster kan vel klare det for Nye Testamentes Vedkommende, men Far kunde det for hele Bibelen.

Om Sommeren gik Far kun ud i Sognet, naar han blev kaldt, eller naar han vidste om alvorlig Sygdom. Da saa vi ogsaa mere til ham end ellers. Han var en stor Haveelsker og en dygtig Gartner. Præstegaardshaven gav et godt Tilskud ikke blot til Huset, men ogsaa til Pengeindtægten. Far solgte Asparges, Jordbær og Meloner til Badehotellet i Løkken, ja, det skete, at der ogsaa kom Bud fra Rottbølls paa Christiansdal og Klosteret, naar deres Gartner ikke kunde præstere, hvad der var Brug for.

Og vi Børn maatte hjælpe i Haven, vi maatte plukke Bær, og det var ikke Pund, der regnedes med, men Lispund af Ribs, Solbær, Stikkelsbær og Hindbær. For at fastholde os ved Buskene, hjalp Far med, og imens sang han for os Sange og Viser; vi blev aldrig tætte af at høre dem, selv om det jo nok var de samme, der blev gentaget Dag efter Dag og Aar efter Aar. Vi maatte luge i Køkkenhaven, lange Bede med Jordbær, Gulerødder, Spinat osv., hyppede Kartoffler og Kaal, hjælpe med at skuffe Gange og rive dem, vi maatte sanke Brænde i Skoven, som den træbevoksede Del af Haven kaldtes, slæbe Grene og Træstammer,

som Far havde fældet, til Brændepladsen, hvor han og senere ogsaa vi savede og huggede dem, og naar Tørvene kørtes hjem, maatte vi hjælpe med at bære ind og stable. Vi fik ogsaa Løn, for det første fik vi hver sin Have, som vi selv havde Raadighed over, og hvis Udbytte enten gik i vor egen Mave eller solgtes til Mor. For det andet fik vi for Lugning 2 Øre pr. Bed, denne Indtægt samledes dog sammen, ligesom Indtægten vi fik fra vor egen Have, og sattes i Sparekassen, saa fik vi det dobbelte udbetalt om 17 Aar, forklarede Far, og det var vi tilfredse med – den Gang.

I Landsbyskolen har vi aldrig gaaet. Da Tiden kom, fik vi Huslærer. Vi havde tre efter hinanden. Den første og den sidste var Evighedsstudenter, Kandidater kaldtes de paa deres Filosofikum. De skulde undervise mig og mine to yngre Brødre og iøvrigt have Ro til at læse. De fik Kost og Ophold og 100 Kr. for et Aar. Den første var tunghør og af Naturen noget lad. Han passede Undervisningen godt nok, men læste ikke selv; da Aaret var omme, rejste han til København for at tage Embedseksamen, men dumpede og gik over i Forsikringsbranchen. Den sidste var Sønderjyde, men et mislykket Eksemplar af Racen; han slog Plat paa det; til min Fars Harmes skammede han sig ikke ved at fortælle om, hvorledes han slog Plat hos Professor P. Madsen baade for Penge og Tøj, som han bagefter solgte for at kunne more sig for Pengene. Da han var rejst, overtog Far selv Undervisningen til Optagelsesprøven i 3. Mell.. Men imellem de to Studenter havde vi en fortræffelig Lærer, som vi alle holdt meget af, det var cand. theol. Frederik Bendix, der paa Grund af Overproduktion af Theologer maatte gaa nogle Aar som Huslærer og uordineret Med-

hjælper, til han kunde faa et Embede. Han blev senere Præst flere Steder i Jylland, og gennem Aarene holdt jeg ved Besøg Forbindelsen ved Lige. Nu lever han som emeritus i København over 80 Aar gammel; men endnu takker jeg ham for Timerne hos ham og for Sangtimerne, vi fik i Tilgift.

Opdragelsen fra Fars Side maa vist kaldes streng. Børn snakker under Bordet, lød det, hvis vi blev for højrøstede ved Middagsbordet: Vil ha, faar ikke, din Vilje sidder i min Bukselomme! har vi hørt mange Gange. Der skulde adlydes, og Far havde tung Haand, naar han blev vred; værre var det, naar han intet sagde, men bare tog os ved Haanden og spadserede af med os til Pilehækken ved Dammen; der blev omhyggelig skaaret en Gren; Forberedelserne var slemme, og saa blev den ligesaa omhyggeligt slidt op paa Bagen af os; selv om det var enaars Skud, kunde de mærkes for Alvor; aller værst var det, naar vi blev sendt i Seng midt paa Eftermiddagen med en Endefuld i Stedet for Aftensmad og med Besked paa, at nu kunde vi sove Uartigheden ud til næste Morgen.

For øvrigt var Hjemmet fattigt. Ganske vist var Møblerne polstrede, men der fandtes ikke i hele Huset et Tæppe paa Gulvet, det var overflødig Luksus; det bedste var et gammelt taffelformet Piano, som Mor om Aftenen spillede paa, mens Far sang.

I det daglige maatte vi Børn ikke komme i Stuerne; vi skrammede Møblerne; men hyppigt fik vi Lov til at komme op til Far i Mørkningen, før Lamperne tændtes; saa sad vi paa hans Knæ, og han sang for os Børnesange, Fædrelandsange, Viser eller fortalte Historier, Fædrelandshistorie og Danmarkshistorie eller Sagn og Eventyr. Da vi havde lært

at læse, fik vi Lov at laane hans Bøger. Før mit 8. Aar havde jeg læst Grundtvigs Oversættelse af Saxo i tre Bind, Ingemanns Romaner og Feltlægens Historier, da jeg var 9, læste jeg Cooper og Marryat ikke paa dansk, men paa tysk. Og det bedste, vi vidste, var at faa Lov at komme ind og høre Mor spille paa Klaveret; hvor var Ølændings Marchen vidunderlig med dens travende og galloperende Heste, eller naar hun sang for os af Danmarks Melodier eller af Erik Bøghs Viser. Ejendommeligt nok syntes vi bedre om Gedevogterskens Sang eller »Ak bed mig aldrig mere om denne ene Sang« end om hans mere fornøjelige Viser.

Selskabelighed var der ikke meget af; en Gang om Aaret var der Selskab, det var paa Fars Fødselsdag. Menuen var altid den samme: Klar Suppe med Boller, stegt Kalkun og Citronfromage. Dertil fik man Rhinskvin, Rødvin og Sherry eller hjemmelavet Solbærrom.

Bagefter samledes Damerne i Dagligstuen, Herrerne i Fars Stue, hvor hver fik en Cigar; vilde man ryge mere, blev der røget Pibe; nogle havde egen Pibe med, til de andre udlaantes der af Fars rigelige Tal, der hang paa Rygebordets Knager.

Deltagerne var altid de samme, de to Godsejere Rottbøll, to ugifte Forpagtere, Apothekeren og Lægen fra Løkken, Læreren fra Vittrup, Købmand Morthensen med Døtre fra Løkken og Provst Hansted fra Vraa.

Vi glædede os altid længe i Forvejen til denne Dag; naar de Voksne var forsvundne fra Spisestuen, kastede vi os som Ulve over Levningerne derinde.

Iøvrigt omgikkes vi ikke mange af Sognets Folk. Da Menighedsraadene indførtes, holdtes Møderne i Præstegaar-

den, og i Reglen var Konerne med, ligeledes Skolekommissionsmøderne, de fik altid Kaffe ved disse Møder, og i Reglen blev de ogsaa til Aftensmad. Men Præstegaarden laa afsides i Sognet, for de fleste førte Vejen ikke forbi. Da Skolen var brændt og flyttet ned ved Siden af Præstegaarden, blev Lærerfamilien dog en hyppig Gæst.

Og om Sommeren kom Kirkholms og Niensens i Have-
lund fra Vejby og Bøgeskov fra Serritslev en Gang imellem dumpende ind, ligesom vi ogsaa af og til gæstede dem.

En Gaardmandsfamilie fra Løth var dog vore meget jævnlige Gæster, og vi gik mangan en Sommereftermiddag og Aften over til dem. Der var en Dreng, der var jævnaldrende med os, og tre Døtre og en Søn, der var ældre. Manden var højtbegavet, dygtig og kundskabsrig, havde i Sandhed Øjet aabent for alt skønt og stort heneden, var i mange Aar Formand for Sogneraadet og skarp i Replikken. Han var trofast Kirkegænger med hele sin Familie, selv om han ikke sjælden havde sine Forstandsvanskeligheder at kæmpe med. Endnu regner jeg Børnene fra det Hjem blandt mine aller kæreste Venner. Da min Fars Efterfølger kort efter sin Tiltrædelse kom paa Besøg hos dem, sagde han til Anders Christian: Ja, jeg er jo et mærkeligt Menneske, for jeg kan sige, at jeg har Grundtvig til Far, for mit Hjem var grundtvigsk, og Vilhelm Beck til Mor, for min Kone er udgaaet fra Indre Mission! hvortil han hentede sig flg. karakteriske Svar: »Saa sejer a, te Di er et uægte Baan, Hr. Pastor!«

De fremmede Foredragsholdere og Prædikanter boede hos os, og Biskopperne, naar de var ude paa Visitats. Biskopperne Schousboe, Frederik Nielsen og Christen Møller husker jeg saaledes alle tre. Leopold Budde, hvis Far hav-

de været Provst og Præst i Børglum, besøgte os to Gange, jeg ser ham endnu i Havelock, med stor blød Hat, buskede Bryn, en vældig Haarmanke og store blaa Øjne, forunderlig klare. Kort efter han sidste Gang havde gæstet os, hørte vi, han var styrtet ned fra en Trappe under et Besøg i Hamborg. Han blev Invalid og døde snart efter.

Af Egnens Præster omgikkes vi kun regelmæssigt Provst Hansteds i Vraa og i nogle Aar Pastor Andersens i Vejby. Hans Formand i Vejby var der kun et Par Aar og døde ganske ung. Hans unge Kone var meget musikalsk og meget upraktisk. Da hun som nygift var kommet til Vejby, klagede hun til den gamle Murer Salomon Dietz i Børglum, en Efterkommer af den bekendte Degn i Vrensted, som er omtalt i Vendsysselske Aarbøger for 1917, sin Nød, Kakkelovnene var utætte og røg altid, hvad var der at gøre? Ja se, svarede den gamle, naar en Balje bliver utæt, saa plejer det at hjælpe, naar man sætter den ud i Dammen en Sommerstid, saa tronner den ud og bliver tæt igen; mon ikke Fruen skulde prøve det med Kakkelovnen! Hun rejste hjem og tog Kakkelovnen ned og anbragte den for Sommeren i Dammen, med det Resultat, at den var ræverød af Rust, da hun omsider fik den muret op igen, og næsten ikke til at faa blank igen. Hun græd over det for Mor, der tog den gamle Ræv ordentlig i Skole, men han gottede sig inderligt og svarede: Nej, gjorde hun det virkelig; det var da storartet. Som Enke kom hun hos os, saa længe hun levede sit ensomme og meget glædesløse Liv.

Vi kom jævnligt til Serritslev til Ludvig Bøgeskov. Han havde købt den gamle Præstegaard der og opført en stor Forsamlingsaal ved den. Han drømte vist i det stille om at blive Frimenighedspræst, som Niels Dael var blevet det,

og skabe en Slags Menighedsskole, som Niels Dael siden gjorde det paa Liselund. Drømmen blev aldrig Virkelighed. Men i nogle Aar samledes der mange Mennesker til Møderne i Præstegaarden, og Talere fra hele Landet førte Ordet der, ligesom Far jævnligt var Taler. Jeg husker kun en af disse Ordførere tydeligt, det var den senere Valgmenighedspræst Johan Clausen fra København, den Gang Præst i Aalborg eller Odense; jeg syntes, han talte næsten lige saa godt som Far, og saa var han saadan en pæn Mand.

Om Mor nogen Sinde blev, hvad man almindeligt forstaar ved en god Præstekone, er vel tvivlsomt; dertil var hun nok for kritisk overfor Mennesker, kølig overfor fremmede og havde desuden ondt ved at skjule det, hvis der var nogen, hun af en eller anden Grund fik Antipati imod.

Men hun var Far en god Kone og sine 6 Børn en enestaaende trofast Mor. For sig selv krævede hun intet, jeg har ikke kendt saa fordringsløst et Menneske, som hun. Dertil trods mange Aars Svagelighed, en Nyrelidelse, der til Tider paaførte hende uudholdelige Smerter, til en Operation helbredte den, flittig, dygtig og utrættelig. Hun var oprigtig i sin Kristentro, hvilket ikke vil sige, at hun ikke kendte Tvivl og Anfægtelser.

Som Barn forstod jeg selvfølgelig ikke dette, i de senere Aar talte vi ofte sammen derom; som den ældste Søn var jeg nok hendes Hjertebarn.

Der tales ofte i Nutiden om de forslidte Præstekoner; men hvor var der dog ikke meget mere besvær den Gang end nu.

Vi bagte selv ikke blot Kager, Sigtebrød og Franskbrød, men ogsaa Rugbrød. Mor bryggede Øl og lavede Ost, vi kærnede selv to Gange om Ugen. Hun fodrede Grisene og

Faarene; Faarene og Lammene vaskede og klippede hun to Gange om Aaret, hun kartede og spandt Ulden, som en gammel Kone i Sognet vævede. Til efter 1920, da Far forlængst var blevet Res. Kpl. ved Frederiksberg Kirke, har han aldrig gaaet i andet Tøj end det sorte hjemmevævede af vore egne Faar. Til vi kom paa Sorø, gik vi Drengene i Tøj af samme Stof, i Reglen syede Mor det af Fars aflagte Tøj. Uldtrøjer og Strømper strikkede hun til sig selv, Far og os af Garn, hun selv havde spundet, hun hækledede Sengetæpper til alle Husets Senge, syede vatterede Tæpper til os af Kluderester. Naar Julegrisen slagtedes, gjorde hun selv Tarmene i Stand og lavede Pølser, naar Faarene slagtedes, støbte hun Lys af Faaretællen, og naar vi var syge, købte hun efter Lægens Recept Ingredienserne til Medicinen og lavede den til os, det var billigere, og ikke for intet havde hun gaaet sin Far til Haande i Apotheket. Med det alt sammen fik hun Tid til at læse højt for os om Aftenen i Spisestuen. Jeg kan ikke huske, hvornaar Mor lærte mig at bede Aftenbøn. Det var Foersoms Vers: Nu lukker sig mit Øje. Men jeg kan huske, naar hun havde travlt og ikke kom ind til os, straks vi var kommet i Seng, saa stod vi tre Brødre op i Sengene og raabte i Kor med taktfast Gentaelse: Mor kom ind og bed Aftenbøn med os!

Og jeg husker det, som det var i Gaar, da hun en Formiddag kom ned til os i Børneværelset og tog mig paa Skødet, og jeg første Gang hørte Skabelshistorien og Patriarkhistorien. Juleevangeliet hos Lukas synes jeg altid, jeg har kendt, jeg kan ikke mindes, at det har været nyt. Far læste det hver Juleaften, før vi gik ind til Juletræet. Paa Grund af de lange Kirkeveje og den kolde Kirke holdtes der ikke Juleaftensgudstjeneste; den var helt Hjemmets

Aften, og til den hørte Lukas' Juleevangelium og »Dejlig er den Himmel blaa«. Julemorgen var Kirkens, da var det alle Mand af Hus, selv om Kirken var aldrig saa kold.

Jeg husker derimod, da Langfredagsfortællingen var ny; jeg husker, at jeg har grædt mine modige Taarer over Korsfæstelsen og hvad der gik forud for den, da Mor første Gang fortalte mig den i Sammenhæng. Og jeg husker Pinsedagstjenesterne, da det var til at holde ud at sidde i Kirken, og Menigheden sang: »I al sin Glans nu straalere Solen«, »Du, som gaar ud fra den levende Gud« og »Gud Helligaand, vor Trøstermand«. Selv om man var en lille Dreng, saa følte det dog langt ind, at der var Fest i Kirken den Dag.

I 1906 blev jeg som nævnt sendt hjemmefra til Sorø; jeg, der aldrig havde været i rigtig Skole, glædede mig vældigt til alt det nye, der forestod; og da Far og Mor en Augustdag kørte mig til Vraa, kunde jeg ikke skjule min Glæde og Forventning, til jeg pludselig kom til at se paa Mor og opdagede, at hun sad og græd. Jeg var meget stille Resten af Turen; maaske anedes det alligevel, at Barneparadiset lukkede sin Dør; som det havde været, blev det aldrig mere.

– Tre Aar efter var Far forflyttet til Ejby og Dalby ved Køge, men selv synes jeg altid, at mit rigtige Hjem var i Børglum. Præstegaardslivet, til jeg fik min egen Præstegaard, det er Livet i Præstegaarden hinsides Limfjorden, hvor man saa Skæret fra Rubjerg Fyr lysne ind over Gaardspladsen, hvor paa varme Sommerdage Luftspejlinger over Heden og Mosen viste fantastiske aldrig sete Skove og Fjorde, hvor jeg i klare Vinteraftener under blinkende Stjerner og flammende Nordlys havde gaaet ved Faders Haand

til Mødet i Forsamlinghuset, hvor Legen gik gennem Havens Gange, og hvor vi Søskende ikke blot saa Verdens Lys, men ogsaa i Fars og Mors Liv med os og den Menighed, der samlede med dem, saa det første Glimt af det Lys, der oplyser Verden.

Vi glider ind i Is og barske Vinde,
Vort Skib skal frem, og vi maa følge med;
Vi rejser med et indefrossent Minde,
Men Vaaren er bestandig paa sit Sted.

Helge Rode.

EN FYNSK PRÆSTEFAMILIE I RYNKEBY PRÆSTEGAARD

Af Dr. phil. *Axel Garboe*

Da Sognepræsten i Vigerslev og Veflinge paa Fyn, Provst *Jens Frederik Boesen* for nu langt over Hundrede Aar siden døde efter at have været Præst i 50 Aar for samme Sogn, var det en almindelig anset og elsket Præst, der stedtes til Hvile. Men han havde ogsaa gode Forældre og i det hele taget gode Forfædre at slægte paa. Man faar et levende Indtryk heraf ved at læse den Levnedsskildring, som Provst Boesen har givet af sin Fader, Præsten *Ludvig Boesen*, der var født den 16. Maj 1733 i Kerteminde, hvor hans Fader dengang var Præst.

Ludvig Boesens Fader døde i en ung Alder af »Udtæring«. Midt i en Præstegerning, som var til megen Velsignelse, blev han af Gud »indkaldt til højere Virksomhed«. Han var dengang Præst i Ebeltoft. Biskop *Hygum* i Aarhus sendte Ludvig Boesens Enke et meget smukt og forstaaende Brev i Anledning af hendes Mands Død. »Jeg condolerer Dem af mit ganske Hierte, allerhelst jeg af min egen Bekymring over at have mistet saa trofast en Ven og Broder

og Medstrider i Herren, noksom kan slutte, hvor suurt og bittert det maae være for Dem at miste og savne en saa huld og elskelig Mand . . . Hvad den salig Mands Efterlevende angaaer, saa lever Han endnu, der kalder sig de Faderløses Fader og Enkers Dommer. Han havde visselig ingenlunde saa tidlig ladet Dem miste Deres bedste Støttstav i Verden, dersom han ikke forud havde vidst, hvad han vilde gøre, og hvorledes han paa anden Maade vilde føre Dem igiennem den nærværende Verden . . .«

Saaledes – skriver Provst Boesen – blev i de Dage en fattig Præsteenke tilskreven af hendes afdøde mands Biskop. Og fattig var i Sandhed denne Enke. Ved sin Mands Død hensad hun i trange Kaar med 6 smaa, uforsørgede Børn, der dog blev opdraget og oplært godt, efterhaanden som Tiden gik. Provst Boesens Fader, Ludvig Boesen, blev i sit 12. Aar sat i Helsingørs Latinskole, hvor han forblev i syv Aar, »og underholdtes som andre fattige Disciple efter de Tidens Brug ved Hjælp af gode Mennesker, hos hvilke han daglig vevselvik fik Kosten.«

Ludvig Boesen har været en begavet Dreng. Allerede som Discipel begyndte han at optegne gamle Indskrifter i Helsingør og studere Byens og Slottets Historie. Det blev senere til en Bog derom, som blev »med megen Bifald antagen«. I det hele taget vaagnede her Ludvig Boesens »Lyst til Historiens og især Fædrelandets Histories Studium, som fulgte ham siden hans hele Liv og skiænkede ham i hans Fritimer saa megen behagelig Underholdning.«

I Aaret 1752 blev Ludvig Boesen Student. Men om at studere videre i København kunde der foreløbig slet ikke være Tale. Han maatte rejse hjem til sin fattige Moder i

Ebeltoft, og derovre saa godt som han kunde forberede til Filosoficum. Paa forskjellig Maade maatte den unge Student saa videre fægte sig frem. I nogle Aar var han Huslærer hos Præsten i Hobro; i denne Tid skrev han sin Helsingørs Historie færdig og udgav den (1757). Prøvet paa forskjellig anden Maade blev han ogsaa. En Broder, som han holdt meget af, døde i Ebeltoft af Faderens Sygdom, »Udtæring«. Der findes et Brev om denne Broders sidste Dage. »Han sagde os forud, hvad Klokkeslet, han skulde hensove, og takkede Gud, det nærmede sig mere til Fraskillelsen. Kort sagt, hans Død var os alle besynderlig eftertænkkelig, da han for vore Øjne virkelig ikke døde, men allene sov hen, thi efter at han var bleven berettet, lagde han sine Hænder med Opløftelse sammen, takkede Gud for al den Naade, Han hans hele Livs Tid havde bevist ham, og udbrød med de Ord: Ak, med hvilken Glæde skal jeg nu omfavne min salig Fader i Jesu Rige, som for 14 Aar siden er gaaet i Forvejen! Blev saa med Hænderne sammenfoldede liggende lige til Døden, og efter at han havde faaet en Pude lagt til rette under Hovedet, som han selv begierte, var det ligesom een, der kan lægge sig til Søvn, og saaledes blev han liggende til sidste Aandedræt, som skede meget sødt og sagte; alene idelig bad han og talte om Jesu Naade samt bad os at synge for sig, og saa længe Tungen kunde røre sig, sagde han: mere.«

I Aaret 1758 tog Ludvig Boesen teologisk Embedseksamen, men søgte ikke straks Præstekald. Studiet af Historien drog ham. Han slog sig derfor en Tid ned i København og drev historiske Studier, imens han kummerligt ernærede sig ved at give Privatundervisning. For 24 Skilling

om Ugen gik han hver Dag ud paa Kristianshavn og gav en Times Undervisning. I disse Aar lærte Boesen Datidens kendte Historikere at kende og stod senere som Præst jævnligt i Brevveksling med dem.

Imidlertid blev Ludvig Boesen saa i Aaret 1760 »Informatør« ved Kong Frederik d. 4's *Vaisenhus*, »og her fandt min Fader ret Lejlighed til at være til Nytte, ikke allene for den ham betroede Ungdoms Oplysning og Dannelse saavel ved Exempel som ved Undervisning; men og ved de offentlige Prædikender og Catechisationer, han hver Søndag maatte holde i Vaisenhus Kirken, da hans sieldne Gaver og rørende evangeliske Foredrag snart skaffede ham mange Tilhørere, som han var til stor Opbyggelse. Dette gav da Anledning til, at han i Aaret 1762 blev antaget som Cabinetsprædikant hos Grevinde *Schulin*, Enke efter Statsministeren . . . og havde saaledes Lejlighed til at forkynde Naadens Evangelium ogsaa for Folk af de højeste Stænder.«

Snart efter blev Ludvig Boesen kaldet til Sognepræst for Rynkeby og Revninge Menigheder i Fyen.

»Tyve Aar tilbragte han i Rynkeby og arbejdede med ufortrøden Troskab i hans Herres Tjeneste, blev og snart bekjendt som en af Egnens bedste Prædikantere og ivrigste Siælesørgere, og jeg var ofte Vidne til, hvor inderlig han glædede sig, hver Gang han syntes at mærke endog kun det mindste Spor til, at hans Arbejde ikke var forgæves, men og hvor tungt det ofte var ham, naar han syntes, at det Guds Ord, han under Bøn og Taarer udsaaede, faldt paa haarde Hjerter . . . Da var det hans eneste Trøst, at den Herre, der alene seer, hvad der gaaer for sig i et Menneskes Inderste, vel dog fandt mange flere, end vi kortsynede for-

mode, fra hvilke hans Evangelium ikke kom aldeles tomt tilbage.«

En trofast Hustru fandt Ludvig Boesen. Alt delte de i Sorg og Glæde, og deres Børns Opdragelse laa dem stærkt paa Sinde.

Det var et meget arbejdsomt og lykkeligt Liv, der levedes af Præstefolkene i Rynkeby Præstegaard. Man faar et levende Indtryk af det saavel kristelige som kulturelle Liv, der førtes. Haven blev sat i smuk Stand, i sin Fritid studerede Præsten og forøgede sin Bogsamling. Flere Skrifter forfattede han, og der kan ikke være Tvivl om, at der paa enhver Maade udgik gode Impulser til Egnens Beboere fra Præstefamilien i Rynkeby.

»Saaledes henrandt 20 Aar for ham i Rynkeby i stille, landlig Ro og Virksomhed, og han havde i den Tid den Glæde at confirmere alle sine 3 Sønner og se den ældste komme tilbage fra København efter vel overstaaet Eksamen«. Men ogsaa Dødsfald og andre Sorger besøgte Præstefamilien. Dog, Herren hjalp igennem det altsammen.

Da blev der tilbudt ham et andet Embede, Vigerslev og Veflinge, 4 Mil fra Rynkeby, og Ludvig Boesen modtog Kaldet som et Fingerpeg fra Gud. I sin Tiltrædelsesprædiken sagde han bl. a.: »Nu er jeg kaldet og sat til at være Ederes Lærer, og jeg vil udbede mig Naade til at forkynde Eder den dyrebareste af alle Sandheder, at Jesus Christus er kommen til Verden for at gøre Syndere salig . . . Antag jer mig i Kærlighed og bed for mig! Jeg er et syndigt, skrøbeligt Menneske, som daglig behøver Naade og derfor trænger til andres Forbøn. Skal jeg rettelig vidne om Sandheden for Eder, maa Sandhedens Aand lede mig i al Sandhed.«

Dette var i Aaret 1785. Men – som Pastor Ludvig Boesens Søn skriver – Herrens Tanker ere ikke altid som vore Tanker, og hans Veje ikke altid som vore Veje. I Foraaret 1788 begyndte Pastor Boesen at skrante. Man ansaa det for en Forkølelse, og han gennemførte med sædvanlig Energi sin Tjeneste. Ogsaa paa Konfirmationsdagen, Søndag efter Paaske, gik alt som sædvanlig. Pastor Boesen prædikede med sædvanlig Kraft og Hjertelighed og begyndte saa at examinere Konfirmanderne. Men pludselig holdt han op dermed, og uden at tale et Ord gik han med hastige Skridt op imod Alteret, hvor han knælede med foldede Hænder. Man mærkede let, at Præsten var syg, men inden nogen kunde komme ham til Hjælp, var han død. »Saa uventet og pludselig, men man kan og sige højtidelig, blev da denne Herrens Tiener hiemkaldt til Hvile fra al dette Livs Møje.«

– Naturligvis gjorde Tildragelsen det dybest mulige Indtryk paa Menigheden, hvoriblandt var Præstens Hustru og ældste Søn, den senere Provst Jens Frederik Boesen. Da Natten sænkede sig over Rynkeby Præstegaard, og den sørgende Enke omsider var bragt til Ro, holdt den ældste Søn Nattevagt ved sin Faders Lig, »og idet mit Blik da hvilede paa det endnu efter Døden aldeles uforandrede blide, muntre Ansigt, fra hvilken øm Fadergodhed og Omsorg saa ofte til min ubeskrivelige Vederkvægelse havde lyst mig i Møde, svævede min hele Sjæl stedse i Tankerne om hans forklarede Aand for hans og min Frelsers Trone.«

Saaledes kommer Mindet om en af de gamle, trofaste Præster til os fra gamle Optegnelser. Slægt har afløst Slægt. Men det samme Evangelium rækkes endnu ud imod Verden fra de danske Præstegaarde.

Vuggen gynger, Hjertet slaar,
Aandestrød og Vuggegænge
fulgtes trofast, fulgtes længe
i de gamle Præsters Gaard,

skriver *Valdemar Rørdam*, de gamle danske Præstegaardes
Kender og Elsker.

FRA ALS' GAMLE PRÆSTEGAARD

Af Fru *Litte Knudsen*

Naar jeg nu har i Sinde at gøre nogle Optegnelser om Forholdene paa Als nærmest fra det Tidsrum, hvori jeg selv har levet og iagttaget, og især da fra de gamle Præstegaarde derovre, maa jeg forudskikke dette, at min Opfattelse af Mennesker og Forhold er aldeles personlige, ikke paavirket af nogen, begyndt som et Barns Iagttagelser, men vokset sig faste i et rigt Mindeliv hos den Voksne.

Jeg kan ikke nægte mig selv den Fornøjelse at gaa et Led tilbage i Tiden, før mine egne Iagttagelser begynder, idet jeg begynder med at omtale mit skønne Hjem, Hørup Præstegaard fra den Tid, min Farfar Christian Schwenzen blev Præst der.

Han var Søn af Kromanden i Bommerlund ved Flensborg. Faderen var »Fader« til den berømte »Bommerlunder Aquavit«, som endnu har et godt Navn i Slesvig.

Farfar var en poetisk Natur, en kærlig mand, men nok meget upraktisk, blev grundig snydt i sin store Landbedrift. (Der hørte ca. 100 Tdr. Land til Præstegaarden).

Derimod var hans anden Hustru, Faders Moder, Dat-

ter af Hofpræst Jessen paa Augustenborg, et meget dygtigt Menneske; streng, men retfærdig, blev hun ogsaa en god Mor for sine Stedbørn, og mellem de to Hold Børn bestod hele Livet igennem det ømmeste Søskendeforhold. Da min Farmor jo fra Ungdommen var nær knyttet til Hoffet paa Augustenborg, kom de hertugelige hyppigt i Præstegaarden, og disse fine Besøg kunde jo nok falde den travle Husmor lidt besværlige. Engang forglemte hun sig og udrød i en lille Mishagsyttring før den meldende Lakaj endnu var forsvunden; han bukkede bebrejdende: »Madame! Bedenken Sie die Ehre!«

I Hørup Præstegaard var en stor Børneflokk, 15 ialt, hvoraf de 2 døde som ganske smaa. De økonomiske Forhold var ikke store; mine Tanter har fortalt mig, at de som unge Piger kun ejede to Balkjoler, en rød og en grøn Sirtses, som gik i Arv fra den ene til den anden, og da en heftig Tyfus havde angrebet Præstegaarden, var to Nattrøjer i stadig Cirkulation til Patienterne, naar Lægen gjorde Besøg. Døtrene fik lidt Undervisning af Landsbyskolelærerne, men skyldte iøvrigt deres Faders Undervisning hele deres aandelige Udvikling. Han yndede at trække Tiden ved Maaltiderne ud, da Moderen i de andre Dagens Timer lagde stærkt Beslag paa Pigebørnenes Tid.

Disse var livlige og velbegavede, forstod at bruge Øjne og Øren. Jeg husker, at min Fader ofte har fortalt, at han undredes over, naar han i Ferierne som Student kom hjem fra København og bildte sig ind at være en Pokkers Karl i Lærdom, at disse Søstre, som intet lærte, dog aldrig stod tilbage i noget.

Om disse mine Fastre, som jeg elsker og beundrer mest af hele min Slægt, maa jeg anføre, at de efter det store Op-

gør i 1848 besluttede ikke mere at benytte det tyske Sprog som Hjemmets Sprog. Naar man betænker, at de alle var i en ældre Alder, de fra det ældste Hold var født i 1802–1805, og at Sproget i Hjemmet og i deres Omgangskreds havde været tysk, synes jeg, det er et stort Bevis ikke alene paa deres Energi, men paa deres dybe personlige Forstaaelse af, hvilken Betydning det havde at værne om Sproget. De fleste af dem lærte sig at skrive korrekt dansk, en af dem, der som 43aarig giftede sig med den senere omtalte Pastor Fangel, skrev Diktat hos ham for at lære Sproget godt.

Under den omtalte Tyfus i Præstegaarden, der berøvede de Gamle to voksne Døtre, var min Fader meget heftig angreben. Hertuginde lovede da, at han, hvis han kom sig, skulde blive sin Faders Eftermand. I 1844 blev han saa Kapellan hos sin Fader og fik Bolig i et yndigt lille Kapellani ved Kirken. Han giftede sig med min Moder, med hvem han havde været hemmelig forlovet i 7 Aar. Hun var Datter af Oberst Bonnichsen, der var Dragonofficer i Randers (vist af frisisk Herkomst). Han faldt ved Sehestedt 1812 gennemboret af 13 Kosaklandser. Hans to Sønner faldt som Officerer i 3 Aars Krigen. Kaptajn Boncke Bonnichsen faldt i Slaget ved Slesvig 23. April 1848. Kaptajn Rasmus Bonnichsen blev dødelig saaret i Slaget ved Kolding Aarsdagen efter og døde 25. April 1849.

Efter Faderens Død 1849 flyttede de unge Kapellanfolk ned i Præstegaarden, og Fader var saa Sognepræst der i saa lang en Aarrække, at Fader og Søn havde siddet i Embedet i Hørup i 100 Aar. Hørup Præstegaard er henrivende beliggende, en straatækt Bolig i en stor og dejlig Have, med en yndig lille Eng, omkranset af en dejlig Skov og

umiddelbart ved denne et lille Fiskerleje, Høruphav. Der er vidunderlig skønt. Fra Verandaen, fra alle Vinduer saas over Hørup Hav Kegnæs og Angel.

Fra en Høj beliggende lige ved Haven, og som min Farfar havde købt ind til Præstegaarden, kunde man den 18. April se Skanserne falde paa Dybbøl.

Stuehuset var aldeles overslynget af grønt, Blomster og Frugter. Haven var en stor Herlighed af de skønneste Træer, Buske og Blomster af næsten sydlandsk Yppighed. Af Frugt var der Masser, men intet blev solgt; derimod var Fader rørende betænksom til at uddele og forsende i vide Kredse. Huset var ikke anseligt udvendigt, ikke højt, men meget bredt, saa det var overordentlig rummeligt. Dog kunde det ske, at det kom til at skorte paa Husrum – aldrig paa Hjerterum; thi større Gæstfrihed end den, som der herskede, kan ikke tænkes; og den aflod aldrig under de skiftende Forhold, fortsattes i samme Udstrækning ogsaa da min Fader giftede sig anden Gang i 1855, efter at min Moder var død i 1848. Jeg husker, at vi i Anledning af en Familiefest har haft 28 opredte Senge i Hørup. Hvor mange vi havde i de forskellige Krigsaar, kan jeg ikke sige, det var uendelig mange.

Fader var myndig og heftig, men overordentlig hjertevarm, livlig, fuld af Gemyt og Lune. Dette gav sig ofte Udslag paa pudsige Maade. En Gang var en ny Andenlærer kommen til Sognet, og den unge forlegne og ærbødige Mand kom til Præstegaarden for at fremstille sig for sin høje Foresatte. Da Fader i en opmuntrende Tone spurgte: »Hvad hedder De, min unge Mand?« og denne underdanigst fremstammede sit Navn »Schødt«, sagde Fader: »Naa, saa De er Peter Schødt i Ungdomsalder!« hvorefter

Hr. Schødt bukkede og svarede: »Nej, Hr. Pastor, det er min Broder!« uden at ane, hvilken Fornøjelse han gjorde Præsten.

Ligeledes kunde Fader være fuld af pudsige Indfald. En gang havde han paa en Auktion købt 6 gamle røde Skilderkapper i den Tanke at lade dem sy om til Kusketøj. Men saa fik han den Idé, hver Gang der kom Gæster til Præstegaarden, at lade de 6 Mandfolk inde i Borgestuen iføre sig de røde Kapper. Døren til Stuen gik pludselig op, og til Forbavselse for Gæsterne marcherede de 6 røde Gestalter tavse gennem Stuerne. Og da Rækken af Gæster fra vor Omgangskreds var stor, varede det længe, inden de røde Kapper blev til Kusketøj og »Uniform«.

Fader var en glimrende Vært og Lejlighedstaler. Naar han sad til Bords i et Selskab, laa Kniven sjælden urørt. Han slog med den til Lyd paa Glasset. Kom man til Desserten, og Kniven blev fjernet, halede han altid sin Chatolnøgle op af Bukselommen. Til Bøndergiler (Bryllupper) var han uundværlig; man kunde se det paa alle Ansigter, at der var Fryd, naar Præsten slog paa sit Glas, der var saa sikker Forventning om noget morsomt, at Latteren ofte slap løs, næsten inden det var sagt. Til alle unge Piger sagde han: »Kom I til mig, jeg skal vie Eder gratis!« og det samme Løfte fik Pigerne, der vilde tjene i Præstegaarden.

Dennes Døre var vidt aabne for alle Sognets Beboere, og Raabet: »Kom med en Kop Kaffe!« lød ud i Køkkenet ved ethvert Besøg. For Smaafolk nede i Høruphav, det lille Fiskerleje uden for vor Have, var Præstegaarden en god Kilde, hvortil man havde fri Adgang gennem Skoven og en Gang ved Siden af vor Have, gennem »æ Vejkast«, hvor der stod en Mængde fristende Brændestabler, til en

Bagdør lige ved ind i vor Mejerilejlighed. Og de Dage i Ugen, vi kærnedede, var der fuldt besat med Høruphavkoner med mægtige »Potter«, der blev fyldt med Kærnemælk. Slog denne ikke til, var Mælkekælderen lige ved Siden af Kærnehuset. Smørsalget af de 13–14 Køer blev selvfølgelig temmelig ringe. Far kunde nok sige: »Det er næsten for galt!«, men han saa dog paa det med Glæde og var vist enig med gamle »Lotte«, en gammel, sød, skørhovedet Kone, der skulde underholdes af Sognet, men kun vilde være i Præstegaarden. Naar hun gik hjem til sin Stue i Høruphav om Aftenen, forsynede hun sig med et godt Forklæde fuldt af Brænde, og naar vi fik Øllebrød til Middag, gik hun rolig ind i Spisekammeret, hældte en Strøm af Fløde i Øllebrøden, og naar vi saa sagde til hende: »I maa jo egentlig ikke, Lotte!« svarede hun: »Det gør saamænd it nouet, han hæ jo nok!« Min Fader sagde ofte: »Det bliver ikke let for min Eftermand!«

Fader var meget elsket af sine Sognebørn. Han var jo opvokset sammen med dem, kendte alle deres Familieforhold og omfattede dem med en aldrig svækket Interesse. Han var selv en dygtig Landmand, saa denne Interesse forenede dem jo ogsaa stærkt. Han var deres Jurist, skrev vist omtrent ethvert Testamente. Engang blev han endog hentet til en lidt ilter, maaske lidt skørhovedet Gaardmandskone, der var rasende over at have faaet Tvillinger – 2 Pigebørn. Tilsidst blev hun lidt beroliget, da Præsten lovede hende, at de Tvillinger skulde blive »de vildest Pigger« i Hørup Sogn.

Da Fader havde forlovet sig med sin anden Kone, kørte han med hende hen til samme Bondekone, og da de kørte ind i Gaarden, skjulte han Kæresten under Tæppet og

fik »Ankistin« ud, hun skulde se, hvad der var i »æ Vuen«.
»Nej, det fæsteer æ it, te hun vil ha saa'en gammel Karl;
– men det fæsteer sig, han hær jo et godt Stykke Brød!«

Far kørte meget omkring paa Besøg i Sognet, men havde bestemt taget Forbehold mod Kaffeskænkning, ellers var han nok ogsaa blevet forgivet, thi Kaffekjedlen var sjælden tom i de alsiske Hjem.

Som Prædikant var han ogsaa meget afholdt. Kirkebesøget var talrigt. Han var ikke Rationalist, var heller ikke paavirket hverken af Pietismen eller af Grundtvig. Den eneste, der ikke var helt tilfreds, var mig, hans uværdige Datter.

Jeg blev aldrig fængslet af Kirkebesøgene. Den lavloftede store Kirke, hvor et Orgel blev mishandlet af en eller anden frygtelig Degn, kedsommelig, treven Sang, alt dette virkede ilde paa mig. Desuden al denne Selvfølgelighed. De samme Mennesker altid paa de samme Pladser; nogle hver, nogle hveranden Søndag lige saa bestemt, som at Solen stod op. To Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, store Altergange, hvor Fatter og Mutter og de konfirmerede Unger skulde følges ad; ingen tænkte vist paa at bryde ud af den Ramme; det behøvedes jo heller ikke, ingen havde Betæneligheder, og om jeg væmmelige Unge havde det lidt indvendig, saa blev det dog der, vilde jo ogsaa have vakt Forbitrelse, om det var kommet til Orde.

For Resten tror jeg nu heller ikke, det dengang var Tvivl, der var i Vejen med mig, men jeg kedede mig, kedede mig over den evig samme Udlægning af Evangelierne, ved den evig samme Form overalt. Jeg kunde sidde og harmes over, at f. Eks. den vantro Thomas altid blev rakked ned, for jeg syntes egentlig, at det var helt fornuf-

tigt og naturligt, at han vilde se. Ligeledes følte jeg mig saaret paa Marthas Vegne; hun gik jo dog og »strævede«, medens Marie havde det saa godt, sad stille og lyttede til de vidunderlige Ord.

Nogen Fornøjelse fandt jeg dog oppe fra vor Plads paa Pulpituret. Nedenunder mig et Hav af Blomster paa Kvindfolkenes Hatte, og saa at se disse Kvindfolks Højtidelighed, naar de drog op til Ofring. En Kirkegangskone skulde gaa op om Alteret med sin Takkegave saa sølle og svagt, som om hun bar al Verdens Lidelse, fulgt i Hælene af en Medsøster parat til Undsætning og lige saa højtidelig som hun, selv om den unge »lykkelige Moder« struttede af Sundhed.

Det mest opbyggelige for mig i Hørup Kirke var at se gennem det store Vindue ud over det herlige Land.

Ved flere Lejligheder gav Høruppernes Kærlighed til deres Præst sig et stærkt Udslag. Saaledes efter Fredsslutningen i 1864, da han af de stedlige Embedsmænd var stævnet til »Besprechung« og blev spurgt, om han vilde bryde sin Ed til den danske Konge. Han svarede selvfølgelig dybt krænket »Nej«, da han endnu ikke var løst fra denne Embedsed. Saa rejste straks en stor Deputation til Regeringen i Slesvig, og Fader blev i Hørup.

Efter at Fader havde taget sin Afsked boede han et Par Aar i sit gamle Hjem, Kapellaniet, men flyttede derefter til Trudsholm ved Randers, der ejes af hans yngste Søn. Hovedbygningen her er meget gammel, og her levede de Gamle deres gæstfrie Liv, stadig besøgt af mange Alsingere.

Fader levede til det sidste mest med sine Hørupper; naar han i sine Fantasier under sin sidste Sygdom kunde være uklar over sin Tilværelse, klarede det altid for ham,

naar jeg mindede ham om, at han var »Præsten fra Hørup«. En af de aller sidste Dage dikterede han endog et Farvel til Hørup Menighed.

En mærkelig Oplevelse var det for mig en Nat, jeg vaagede hos ham og hørte ham sige ganske stille: »Gud ved, om der er Plads til mig deroppe!« Jeg troede han talte til mig og svarede: »Ja, Fader, Du tror jo, der er mange Boliger i Himlen, det har Du jo altid prædikeret om!« Han sagde da noget uroligt: »Hørte Du, hvad jeg sagde? Aa, det var jo noget Sludder!«

I Sommeren 1893 døde han og blev begravet i Hørup. Hans Kiste blev ført paa Skib fra Sønderborg til Høruphav. Her var en mægtig Menneskemængde for at modtage den gamle Præst, Dannebrog vajede paa halv Stang fra en dansk Jagt, og forrest foran den store Menneskemængde stod vor gamle Jørgen Hess med sit dejlige, bedrøvede gamle Ansigt. Paa det hvide krøllede Haar en høj Hat af højst antik Form omvunden af hans rystende Haand med et gammelt sort Slør var han et levende Billede paa Sorg og Ensomhed.

Jørgen Hess! Ja, han var – kort sagt – den uundværligste Person i Hørup Præstegaard; men denne elskede gamle Ven maa dog have et Kapitel i mine »Erindringer«. De tyske Officerer, som var indkvarterede i Hørup Præstegaard, sagde ofte: »Was ist denn der Jørgen Hess?« Fader svarede: »Er ist mein Bismarck!« »Ach so!« –

Fader og Jørgen Hess var Legekammerater som Børn, og Planen var altid den: »Naar jeg bliver Præst i Hørup, skal Du være Gartner!« Og saaledes blev det. Fader hjalp ham til at faa et yndigt lille Hus med Have ved Høruphav. Han arbejdede i Hørup Præstegaard indtil Fader tog

sin Afsked, passede den dejlige Have mønsterværdigt, var i det hele baade Sjælen og Kraften i hele den store Bedrift; der var 50 Tdr. Land under Drift foruden Skov, de andre 50 Tdr. var forpagtet ud. Desuden var han Hjælper ved alt i Huset, besørgede Saltningen af de store Indslagtinger om Efteraaret, passede Ovnene ved Bagningen; han hjalp til med Lysestøbningen, der lavedes med ham som Hjælper Kartoffelmel, dyrkedes Humle, Hør osv. Desuden rensede han Kakkellovne, rensede Præstens Piber, ja, jeg ved ikke, hvad han ikke gjorde, – og var i alt den fortrolige Ven. Han var første Mand paa Pletten om Morgenen, var det Uvejr om Natten, forlod han sit eget lille Hjem og var den, der alarmerede Præstegaarden. Naar Fader var ved sin Morgenthe, saa var Jørgen Hess inde til en Passiar, og der kom ikke en Gæst i Hørup Præstegaard, der ikke hilste paa Jørgen Hess. Han elskede Haven, plantede hver Blomst med særlig Omhu. Køkkenhaven var aldeles glimrende holdt. Det var en komisk Parodi den Dag, Sæden var opskaaren, at se Jørgen Hess i Spidsen for de andre Høstfolk staa truende med skarpslebne Leer ved det mægtige Levkøjbed, som han havde ligget paa sine Knæ og plantet. Vi maatte ud at skænke Vin for at afværge Faren. Han elskede Naturen og sagde ofte: »Hvor er æ løkle, te æ ka sie alt det!«

Han forstod godt, hvor meget aandeligt Udbytte han havde høstet i Samliv med Fader, men følte jo tillige, at han derved blev lidt fjernet fra sine egne. Han havde 12 Børn, men sagde ofte til mig, naar vi gik sammen i Skoven, hviskede det, som var han bange, Træerne kunde høre det: »Æ hælder jo egentlig mere af Dem som af mine egne Børn«. Da jeg var blevet gift og sad som Forpagterkone

paa en stor Gaard i Vendsyssel, der ikke var nogen glimrende Forretning, blev jeg gerne under mine Besøg hjemme underkastet en pinlig »Besprechung« af den Gamle. Naar jeg saa lidt forknytt eller tung i Hovedet tyede ud i den dejlige Have, fik Jørgen Hess altid Øje paa mig fra et eller andet skjult Sted og trøstede mig: »De ska' aalle kje Dem om, hva han sejer, han vrøvler, han blyver gammel!« Og Far paa sin Side rystede paa Hovedet: »Jørgen Hess bliver gammel nu.« Ja, gamle blev de begge – over 88 – men Venskabet holdt. Jørgen Hess besøgte hvert Aar Fader paa Trudsholm, saa længe han kunde taale at rejse. Engang vi mødtes der, stak han Armen ind under min: »Det var da et Slumperum, te vi sku kom' sammen her.« Det morsomme Udtryk har jeg aldrig hørt hverken før eller siden.

Han besøgte mig i mine forskellige Hjem, og vi to var vist lige lykkelige den Dag, han stod Fadder til min ældste Dreng. Jeg kan ikke glemme ham, da han besøgte mig, medens jeg nogle Aar var Forvalterkone paa Juellinge paa Lolland. Vi vandrede sammen i den grevelige Park, Jørgen Hess i sit bedste Tøj, sort Hat og rosenbesatte Plyshes Morgensko. Da vi gik forbi Arbejdsfolkene, og vi hilste hinanden, hviskede Jørgen Hess til mig: »De tror vist, jeg er en gammel Greve!« Da talte han »fint«.

Han var glødende Patriot, var rasende paa Tyskerne. Det kneb ofte for ham at holde sig i Skindet, og lidt maatte han jo passe paa, da han tjente Præsten i Hørup, der i høj Grad var paa det sorte Brædt. Sidste Gang, jeg saa ham i Livet, fulgte han mig paa en lille Sti, der gaar langs med de høje Skrænter ved det dejlige Hørup Hav. Han kunde ikke faa taget Afsked med mig den Dag, og jeg vidste ikke, hvordan jeg skulde kunne gaa fra ham. Saa fik jeg

den lykkelige Idé at sige til ham: »Hvis du dør før jeg, Jørgen Hess, skal jeg komme og følge dig til Graven, at der dog skal være een fra Hørup Præstegaard!« Det gjorde jeg saa den 2. Maj 1901, og nu staar der en Sten paa hans Grav med Tak fra Familien Schwensen.

Jeg kan ikke beskæftige mig med mine Erindringer fra mit Barndoms- og Ungdomshjem uden kort at omtale de 3 Fastre, der har været mest for mig i min Barndom og Ungdom, og ved deres Kærlighed og deres Eksempel har hjulpet mig i hele mit Liv. Den ældste, Fars Halvsøster, »Tante Doris«, tog til min Fader, da han blev Enkemand, hun og hans Helsøster, »Tante Louise«, der senere omtales som Pastor Fangels Hustru. De to Fastre blev Mor for mine 2 Søsken og mig.

Tante Doris var det mest selvforglemmende Menneske, der kan tænkes, altid ofrede hun sig for andre. Hun var djærv og frygtløs, altid klar til at kæmpe for, hvad hun ansaa for Ret og Sandhed, altid paa Færde med at forsvare fraværende, naar de blev angrebne. Den 3. Faste, der fik stor Betydning i mit Liv, var den yngste af hele Flokken, »Sofie«. Hun havde tilbragt meget af sin Ungdom hos en gammel Moster paa Augustenborg, »Tante Lene«, der til sin Død levede i sin Faders gamle skønne Præstebolig. Hun var et ejendommeligt Menneske, en gammel sværmerisk Jomfru, der levede i Erindringen om en Ungdomskærlighed »ein gewisser junger Mann mit schwartzen Augen«. En Æolsharpe hængte i de store Træer omkring Huset, paa et gammelt Spinet klang højtidelige Koraler, og i de klare Nætter forklarede den gamle Mamselle Stjernehimlens Skønhed og Undere. Denne Tilværelse gød, som naturligt var, en Del romantisk Sværmeri i den unge Sofies mod-

tagelige Sind, og stor var Modsætningen derfor, da hun i 1847 blev Landmandskone paa en af de alsiske Herregaarde, Majbølgaard, kun en lille Kvartmil fra Hørup Præstegaard. Hun forstod nu paa en herlig Maade at lade de to Verdener, Aandens og Haandens, leve Side om Side i sit Liv, hun var uhyre arbejdsom og sparsommelig, men altid begejstret for alt skønt og stort. Hun brugte at staa tidligt op, en Time før hun skulde i Gang med Dagens Arbejde, og denne stille Time, da hun sad ved sit Strikketøj, sin Garnvinde eller Spinderok, brugte hun til Læsning helst af et Digt eller en Salme, som hun saa havde hos sig under Dagens Gerning. (Denne Methode, som jeg i mit Liv som travl Landmandskone optog efter hende, har været mig en Berigelse). Hun var meget livlig, ilter, kunde godt være fremfusende, hun var meget aparte, ogsaa i Udseende, naar man kom uventet, og hun gik i sin daglige Dont; men hendes bevægelige og paa en vis Maade skønne (aandfulde) Ansigt lyste og fortalte altid om indre Oplevelser. Jeg har et saa levende, varmt Billede af hende fra St. Hans Morgen 1874, da der var noget, der bevægede mit Sind, og jeg som næsten altid søgte til hende, løb op til hende Kl. 5 om Morgen. Da boede hun i deres lille Aftægts-hus »Peberbjerg«, som hendes Mand havde bygget, dejligt beliggende paa en Høj med Udsigt over Hørup Hav, Keg-næs og Angel. Jeg traf hende allerede i Haven fortabt i Beskuelsen af de dugsprængte Roser, af al den Herlighed, der omgav hende, bevæget af gamle Erindringer, den Dag var hendes Forlovelsesdag, hvor hun var varm og taknemmelig for al den Lykke, Livet havde bragt hende, yndig var hun at se paa trods det mærkelige Ydre – en højst skrøbelig Skikkelse klædt i Underskørt, Nattrøje og Nat-

kappe og en stor Stok i Haanden. Der var vist mange, der ikke havde videre Smag for hende, hun var jo noget aparte, sagde sin Mening saa lige ud, havde det meget for eller imod; men den, der elskede hende, forstod hende, har ufor-glemmelige Minder om Samvær med hende. Hvor var hun morsom at se og høre paa, naar man kom til hende; hun blev saa glad, nu skulde vi have en hyggelig Kop The, men inden vi begyndte paa Snakken, skulde vi først have det praktiske til Side; kun kaldte Pigen ind, havde Navne paa alle sine Potter og Gryder, det var kosteligt at høre. »Den Faaborger Pott«, den Store Mathias og den lille Mathias, »nej den lille Mathias æ den, der står i æ Spikammer aa gamles Pukkel«. »Den gamles Pukkel« var et Pengeskab, Jessen havde faaet lavet fra Spisestuen ud i Spisekammeret. Hun var lykkelig i sit Ægteskab med den prægtige Onkel Jessen. De var Modsætninger, men forstod og beundrede hinanden. I mange, mange Aar forlod hun aldrig sit hjem, men levede der et rigt Liv.

Vor Nabopræst mod Vest, var Krog-Meyer i Ulkebøl. Han var en ret ejendommelig Mand, urolig, nervøs, livlig – tror jeg – sagde en hel Del Paradokser og mærkelige Ting, som han selv maatte smile ad. Jeg har aldrig hørt en Prædiken af ham, men han var afholdt af sine Ulkebøller, skønt jeg tror, han virkede mere som Menneske end som Præst. Han havde en levende Skønhedssans, en brændende Trang til at lære ogsaa sine Sognebørn at sprede Skønhed og Hygge i deres Hjem, fik dem til at anskaffe Gardiner, Rullegardiner osv., forsynede dem med Planter fra sin egen Have, gav dem gode Raad med deres Havers Anlæggelse og Benyttelse.

Krog-Meyer var en udmærket L'hombrespiller og Sel-

skabsmand. Ulkebøl Præstegaard var et henrivende Hjem, dets Gæstfrihed var velkendt i vide Kredse, og Præsten havde i sin elskværdige Kone Hanne, f. Gørts, en udmærket Hjælper til at gøre Præstegaarden til et lille Paradis paa Jorden. Præstefolkene var barnløse, og Præsten kastede sin urolige forgudende Kærlighed paa Hunde og Katte. En lille Yndlingshund »Finette« og en dito Kat »Prins« spadserede paa det fint dækkede Spisebord under Præstens jublende og rørte Beundringsraab, medens Hanne med Fortvivlelse og Harme bebrejdede ham hans vanvittige Forkælelse af de uskyldige smaa Skabninger. Derimod fingerede han ikke at bryde sig om Børn, men blev grebet paa fersk Gerning ved at staa ved Vuggen i Hørup Præstegaard i lang og henrykt Beskuen af det dejlige Barn, der laa i den (ikke mig, men min Søster Sofie).

Krog-Meyer var pertentlig til Ekstravagance. Vovede Kvinderne at sætte Porcellæn med Revne eller lidt Skaar paa Bordet, fløj han opbragt til Vinduet for at smide det ud paa Stenbroen, men blev dog gerne forhindret i Fuldbyrnelsen af sin blide, men myndige Hustrus Protest.

Ulkebøl Præstegaard ejede i Jørgen Hatten et næsten lignende Vidunder, som Hørup havde i Jørgen Hess. Jeg maa nævne en anden Nabo til samme Side, skønt han ingenlunde hørte til den gejstlige Stand, vor kære, gamle Ven, Forstraad Ulrich i Sønderskoven. Den gamle Skovridergaard laa vidunderligt omkranset af Skov og Have, et dejligt gammelt Hus omslynget af Vin, der engang banede sig Vej ind ad Vinduet, saa man kunne sidde i Sofaen og plukke Druer. (Jeg tror nok, de var lidt sure). En mægtig Eg strakte sine Kæmpearme ud over Huset, og det var en Fryd at sidde der og spise Tykmælk af store Mælkebøtter.

Man skummede Fløden af, dengang gik det ikke saa knapt til, og Fru Ulrich delte ud til højre og venstre med gavmild Haand.

Det var ligesom Gæstfrihed paa Als havde saa dybe Rødder, at den forplantede sig ogsaa til de ikke Indfødte; Gæstfrihed var en Selvfølge, saa jeg tror, jeg nu ikke mere vil omtale den i de forskellige alsiske Hjem. Den gamle Forstraad var dejlig, ret en Type paa en Skovmand; han var vittig, havde frit Sprog alle Vegne. I Præstegaarden var han ogsaa en elsket Gæst, skønt han stundom kunde have et morsomt Greb paa at »aale« Præsten lidt. Saaledes engang i Ketting Præstegaard hos den gamle Hjemmetysker Provst Hoeck. Han lamenterede over den tørre Sommer, jamrede over Høstens Udbytte osv., osv., saa stod Forstraaden op i al sin Majestæt og citerede: »Saa længe Jorden staar, skal Kulde, Hede, Dag og Nat osv. ikke aflade!« Engang i Hørup, da Præsterne sad godt bænkedede ved deres L'hombreborde, bad han dem pludselig nævne sig alle de 12 smaa Profeter; de kunde alle kun 10–11. Hans Køretøj var bekendt over hele Øen. Hesten hed »Rosinante«, Vognen »Rulle de Pip«. Monteringen skulde altid efterses, før han kørte hjem om Aftenen. Forstraaden sov i Reglen sødeligt, men »Rosinante« kendte Vejen. En Aften gik den dog fejl i By. Den havde kørt Gødning hele Dagen og kørte nu af gammel Vane »Rulle de Pip« med sin Passager hen paa Møddingen. Da Ulrich vaagnede hen paa Morgenens, vilde han ikke rigtig kendes ved sit Hus set fra Bagsiden.

Mod Øst i Lysabild var der i min Barndom en Pastor Henningsen. Jeg husker om denne Præstemand kun, at Sogneboerne til hans Jubilæum forærede ham en – Punched-

bolle. Det fandt jeg ganske morsomt. Senere, vist nok i Tredserne, jeg husker ikke Aaret, kom Pastor Bendz til Lysabild, en af de faa kongerigske Præster, der blev paa Als efter 1864. Der var vist egentlig kun ham og Pastor Bernth paa Kegnæs, der blev.

Bendz var noget sygelig og hørte mest til i sit Studereværelse. Hos ham fandt jeg intet interessant, derimod kunde jeg godt lide hans Kone; hun var ganske køn og livlig, men uden megen Dannelse, og saa undertiden i sin Hverdagsdragt saa morsom ud, at hun, da hun var ny i Sognet, blev optaget af »Prakkerfogden«, en stedlig Politimand, der optog Løsgængere. Fru Bendz døjede lidt med fremmede Ord. Da den tyske Superintendent var paa Visitats i Lysabild, titulerede hun ham »Deres Magnifique« i Stedet for »Magnificence«.

I ældre Dage var der morsomme Præster og Præstekoner paa Als. Saaledes brugte Fru Schwensen i Notmark, naar hun tog til Sønderborg paa Indkøb, at binde et Par mægtig lange hvide Hoser af Præstens sammen, hænge dem over Armen og putte sine Pakkenelliker i dem. Efterhaanden antog Hoserne Form af et Par Ben.

I Tandslet var Pastor Tuxen Præst indtil Edsaflæggelsen i 1867. Han var gift med en Datter af Balletmester Bournonville. Skønt opdraget i ganske andre Forhold og i sin Ungdom uddannet i Musik i Paris blev hun et Mønster paa en dygtig Landsbypræstekone. Sin Musik holdt hun vedlige og spillede dejligt. Der var i alt en Flid, Orden og Præcision udbredt over dette Præstehjem. Der var en stor Børneflokk, som de selv underviste, og de var i alt dygtige, retsindige og elskværdige Mennesker.

Bangs i Asserballe var Modsætninger til Tuxens. De

hængte i ingen Henseender i Klokkestrengen, og de fik ikke altid det lille Embedes Indtægter til at slaa til. Men hvor var de bedaarende dejlige Mennesker for mig. Som Barn paa Als var det især Præsten, jeg elskede, denne mærkelige Mand, der var ganske anderledes end de andre Præster, saa smuk og elegant, naar han kom ridende i sin langskødede Frakke paa sin sorte skummende Hest. Saa tungsindig og lidende stundom og ofte saa sprudlende vittig og sarkastisk; lidt skarp mod dem, han ikke yndede, men saa hjertevindende varm og kærlig mod dem, han holdt af. Sammen med ham nød jeg min første Theateraften. I Augustenborg Kro spillede Pødenfands Selskab »Jeppe paa Bjerget«.

Fru Bang havde et dejligt sjæfuldt Ansigt, et blaasort Haar, jeg ser hende endnu engang i et Selskab i Hørup med en Krans af Kornblomster paa Hovedet. Hun var spillende livlig. Hendes Latter klang, og hendes velsignede Humør fandt altid noget at more sig over – ogsaa hos de gode Alsinger, som var af en ganske anden Støbning end hun; men hun var aldrig saarende eller skarp, morede sig kun saa dejligt.

I de svære Tider, der hjemsøgte disse kære Mennesker, da de i 1863 flyttede fra Als til Horsens, lærte jeg under lange Besøg hos dem fuldtud at kende og forstaa, hvilket herligt Menneske Fru Bang var.

Og fra Adserballe spadserer vi saa til Notmark Præstegaard, og naar jeg nu vil tale lidt om Dig, min kære gamle Onkel Fangel, er min første Trang den at tage min Hat dybt af og erkende alle Dine store og gode Egenskaber, Din Venlighed, Hæderlighed, Gæstfrihed osv., men først og sidst den store Egenskab hos Dig, at Du forstod at

skatte og beundre min elskede »Tante Visse«, der blev Din anden Hustru i 1861. Hvor jeg græd og fandt hende alt for god til Dig. Du blev ikke vred paa mig for det. Du sagde, hver Gang jeg var hos Eder i Notmark: »Kan Du se, det blev it saa galt!« Og saa al den Fornøjelse Du har gjort mig, kære gamle Onkel Fangel, ved din groteske Naivitet, Din ubevidste platfodede Humor, eller hvad jeg dog skal kalde det. – Saa morsom Du var, og Du maa uendelig tilgive mig, at jeg ikke kan lade al den Morsomhed dø med mig, men overgiver lidt af den til min Efterverden. Ak, desværre, alt bliver saa lidt mod, som det var, for det skal jo ses og høres, Din Stemme, Dit Sprog, Dit Minespil, hele Din Person. Din Person! – Ja, det maa jeg tilføje, at det er et Billede, der ligefrem er mig saa kært, naar vi kom til den hyggelige, lave, straatækte Notmark Præstegaard med de skævtsiddende Vinduer, altid at se Dig i Døren i Din lange Vadmelstrakke, Kalotten paa Hovedet, Piben i Munden, Piben, som Du end ikke slap, naar du sagde Dit venlige »Velkommen!«

Pastor Fangel var fra Nordborg, Studerekammerat med Fader og blev Præst i Notmark, da den senere Biskop Jørgen Hansen forflyttedes til Egen.

Pastor Fangel kom en Del i Hørup og gennem Fader en Del i Forbindelse med Krog-Meyer, Bang osv. Han var ligesom de en interesseret L'hombrespiller. Men min personlige Erindring og Opfattelse af ham begynder først paa den Tid, han bejlede til Tante Visse. Han var blevet Enkemand i 1860, og da Fader og Pastor Bang en Dag red sammen til Notmark for at se til den ensomme Mand, indledede han sin Bejlen ved at spørge Fader: »Hvor mange Penge har egentlig din Søster Lovise?« At hun kunde gaa ind paa

hans Tilbud forklares ved, at hun, da Fader giftede sig for anden Gang, var blevet hjemløs. Hun forsøgte at styre Huset for min ugifte Onkel Carl i Christiania, men hun led af Hjemvé, saa hun var syg derved. Hun, der som den Tids Kvinder kun var opdraget til Husgerning, savnede denne Virksomhed. Ved sit Ægteskab med Pastor Fangel fik hun den store Tilfredsstillelse at skabe et yndigt Hjem i Notmark Præstegaard for Præsten og hans 3 Sønner, der lærte at elske og beundre hende, og for enhver, der gik over Dørtærskelen i Notmark Præstegaard. Hun var en udmærket Husmoder og en godgørende kærlig Præstekone.

Fangel var vist egentlig en ganske god Prædikant. Han havde, hvad Bønderne satte Pris paa, en god »Udtaal« (et kraftigt Brøl), og hans Boghylde var rigt forsynet med Prædiken-Litteratur; og det var vist helt forstandigt af ham at tage sin Tilflugt dertil, da hans egen Aands Personlighed ikke var saa stærkt fremtrædende og ikke meget skabende.

Naar han var i Præstekjolen, havde han en ganske værdig Fremtræden, det, syntes han, hørte med til Embedet. Han var meget forarget, engang han besøgte mig i Jylland, at vor Nabopræst en hed Sommerdag kom spadserende i Skjorteærmer med Frakken over Armen. »Nej, det synes jeg ikke om!«

Mange fandt ham en ret køn Mand; det kunde jeg nu ikke finde. Jeg kunde se, at Næsen var kønt formet; men Øjnene var smaa spaltede Griseøjne, Læberne smalle, udtryksløse, og hele hans Personlighed var trods hans store Pertentlighed berøvet al Ynde, klodset, underlig jordbundet og materiel.

Han var en interesseret Landmand. Hans Kristelighed og materielle Interesse kunde stundom gaa pudsigt Haand i

Haand, som f. Eks. en Dag vi sad ved Middagsbordet, Hænderne var foldede til Bøn, saa siger Præsten: »Lovise, i Morgen skal vor So ha' Grise, vor Herre gi'e den en god Slump!« – Et Blik over Brillerne til den yngste Søn: »Bed saa Holger!«

Han skal have været en dygtig Lærer, havde vist selv læst flittigt; naar han havde Konfirmanderne hos sig, hørte man ham tordne og lyne, og han var ofte rasende over Børns Unoder, som f. Eks. en Dag, Biskoppen havde været til Visitats i en af hans Skoler, kom han hjem til sin Kone og sagde opbragt: »Det er virkelig for galt med de Børn, de kan ikke en Gang holde tæt, medens Biskoppen er der; der var sandelig een, der lod en gaa, jeg skældte ham ogsaa Huden fuld!« (Louise): »Hys, hys, Fangel, sligt overhører man!« »Nej, Louise, den var virkelig ikke til at overhøre!«

Da han var blevet gift med Tante, var det en Fryd at høre, hvordan han nød det, at kalde Bispens »min Swawer og min Swikerinde«. Han smagte det ligefrem paa Tungen. Før han blev indlemmet i Familien, havde han med stor Ærbødighed altid tituleret dem: »Deres Højærværdighed« og »Deres Naade«. Da Biskoppen ved sit 50 Aars Præstebubilæum blev »hædret« med en prøjsisk Orden, gik Fangel og nærede et ganske lille meget hemmeligt Haab om, at slig Ære ogsaa skulde times ham. Han havde ondt ved at holde tæt og udvalgte mig til sin Indviede, hver Gang jeg var i Notmark, paa følgende mærkelige Maade: »Vedst Do, hvad jeg er bang for?« »Nej!« »Jo, det æ jeg for, at Din Fader og jeg skal faa en høj prøjsisk Orden!« – Lidt efter: »Vedst Do, hvad jeg og er bang' for?« (uskyldigt): »Nej!« »Jo, det æ jeg for, te min Søn Holger skal blyv Provst!« En Gang han besøgte mig i Jylland geraadede han i hef-

tig Harmen mod Vilhelm Beck, fordi denne havde sat Apostelen Pauli Ord under sit Billede: »Af Guds Naade er jeg, hvad jeg er, og hans Naade imod mig har ikke været for-gæves«. Da jeg tog den fraværende Vilhelm Beck i For-svar og hævdede, at dette Ord jo kunde siges i Ydmyghed, fløj han op: »Ved Du hvad, min gode Litte, jeg tør nok sige, at min Kristendom har staaet sin Prøve!«

Hvert Aar, naar vi den 22. Februar fejrede Moders Fød-selsdag i Hørup, vakte en Replik af ham stor Munterhed; hans Fødselsdag fejredes den 25. Februar; det samme Sel-skab gav Møde, og begge Steder var Kransekage en af de staaende Retter.

Fangel sagde til Værtinden: »Fru Schwensen, hvor kø-ber De Deres Kransekage?« »Hos Langelo, kære Fangel!« »Nej, Lovise, der vil vi ikke have vor!« Naar vi var til Gilde, underholdt han gerne de unge Piger med, at nu fik de nok »Rumledorte« i Maven, eller at nu skulde vi »vov' en Tarm«. Han var ikke lidt nysgerrig, yndede en lille vo-vet Historie, onde Tunger i Byen kaldte Bødkeren »Hoved-avisen« og Præsten »Tillægget«.

En god Fjerdingvej fra Notmark laa Guderup Præste-gaard i Egen Sogn, en yndig Bolig midt i en dejlig Have. Indkørselen var gennem en stor Havelaage, et dejligt gæst-frit Hjem. Min Faster, Bispinden altsaa – Tante Gretchen – var en fortrinlig Husmoder og Værtinde, et lyst og liv-ligt Hoved, saa hun altid var Midtpunktet og Sjælen i Hjemmet. Skønt hun var meget lidende af Gigt, altid fængslet til sin Stol, var hun altid fuld af Historier og Op-levelser, som hun fremstillede paa en ganske herlig humo-ristisk Maade, saa man aldrig blev ked af Gentagelser. Det var en Fryd alene at se paa Minespillet i hendes smukke

Ansigt, før en af hendes Historier, de gamle og nye personlige Iagttagelser, løb af Stabelen.

Der var mange Originaler, f. Eks. to gamle Frøkener Ahlmann, Formandens Døttre, der boede i Kapellaniet. At blive hentet i Biskoppens Karet til Fødselsdagsgilde, ja, da var Lovise og Dora paa Højdepunktet i deres Liv, smykkede i stiveste Stads, Kapperne bundne under Hagen med lysegule Silkebaand, en »Solopdug« om Skuldrene, Hænderne smykkede med hvide Bomuldshandsker, Fingrene besatte med Ringe uden paa de Bomulds. Lovise var stille og forblev gammeldags, Dora vilde gerne glimre med Yndigheder og forskellige udsøgte Talemaader, fulgte ogsaa lidt med Moderne. Da Dora f. Eks. var bleven udstaferet med Benklæder, den Gang et ret sjældent Klædningsstykke for de alsiske Bønderpiger og Koner, følte hun en saa stærk Trang til at forkynde sin nymodens Fremgang, at hun højlydt en Søndag uden for Kirken raabte til Graveren, som hun havde beordret til at skørte hende op: »Løwt Do kuns godt op, Hans Christian, æ hæ jo Bows aa!«

Et gammelt Inventar fra Formandens Tid var Havemanden, Hans Jacob; han var næppe nogen fuldt ud lykkelig Ægtemand. Naar han var alene, hørte man ham mumle: »Skidt Kvind!« »Skidt Kjælling!« »Svejen Vælling!« o. lign. Da han blev Enkemand, har han nok faaet blidere Dage. Da opnaaede han at sove rundt hele Søndagen over. En Mandag Morgen stillede han i fuld Søndagsdress med en af Biskoppens aflagte høje Hatte for at gaa i Kirke, han havde sovet over sig fra Lørdag Aften.

Som Urværk brugte han Kapellanen, Pastor Knudsen: »Jam, æ Klok maa være henad 11, for no gik æ Kapellaan da aa Hus!« Da han en Tid havde hørt Biskoppen prædike,

efter at han var tiltraadt i Egen, kom Hans Jacob til ham med følgende Spørgsmaal: »Æ vil nok spørre Dem, Hr. Biskop, om te vi ska forstoh Dem eller ej, hvornær Di stær aa æ Stuel? For ham vi haaj føh Dem, han saaj aalti: Jeg kunde sige Eder saa meget; men I vilde ikke kunde forstaa det! Og no tøkkes vi da nok, te vi kaa forsto Dem, Hr. Biskop!« Det havde aabenbart gjort Hans Jacob betænkelig.

Den gamle Biskop Jørgen Hansen var en dejlig Mand, smuk, personlig i høj Grad, aldeles uanfægtet af andres Meninger, fulgte altid uden Vaklen sin egen. Det viste sig stærkt i de vanskelige Forhold, hvorunder han arbejdede, først politisk mod Hertugen og senere, da han fik sin Afsked som Biskop, men vedblev at virke som Sognepræst i Egen. Han var elsket af sin Menighed, skønt han ikke var nogen god Taler. Men hvad han sagde, gjorde dog Indtryk, fordi man vidste, der stod en Mand bag de gode, fyn-dige Ord, han talte, til Grund for hvilke han især lagde Stykker af det gamle Testamente. Han var et lyst Hoved; man saa det paa hans klare Blik, der glimtede frem under buskede Bryn; men man saa ogsaa paa dette Blik, at Tanken ofte var fraværende, gik sine egne Veje. Han affekte-rede aldrig Interesse eller Forstand paa noget, der laa uden for hans Horisont, brød sig ikke det mindste om at opnaa Kendskab dertil og erkendte det ærligt.

Skolevæsen og i det hele kommunale Sager havde i hans Sogn og i Stiftets øvrige Sogne hans store Interesse. Han var nøjsom, kunde godt trods Konens skarpe Blik ved et festligt Bord putte lidt Agurkesalat i Suppen, naar den stod ham nær, og om Aftenen, naar vi andre nød mange lækre Sager paa Aftensbordet, nød han sin Vandgrød, som han godt kunde finde paa at garnere med Anshovis. Skønt lidt

korpulent, var han dog til sin høje Alder spænstig og let bevægelig, besteg lige saa let en Hest fra den ene som fra den anden Side, havde altid sit Studereværelse paa Loftet og klarede Trappen i Spring med 3 Trin ad Gangen. Det passer paa de to Gamle i Guderup Præstegaard, hvad min Svoger, Pastor Theodor Hansen, sang ved deres Guldbryllup:

Med Bierne til Arbejd han fløj ved Morgengry,
Hun var som skabt til Blomsterøens Dronning!
Hans Tanker fløj om Jorden og op under Sky,
I Huset hun brygged Aanden Honning!

Jeg kan ikke slutte mine Erindringer fra Als uden at omtale en Mand, der har været meget for mig i min Barndom og Ungdom. Det er Nicolai Ahlmann. Han var født i Sønderborg. Som Enke flyttede Moderen til København, og her gik han i Skole. Som Landmand havde han forskellige Virksomheder paa Lolland og i Sverrig og købte saa sidst i 1850erne eller først i 1860erne Gaarden Werthemine paa Als. Han var min Fars Ungdomsven, og vi kom saaledes straks i nær Forbindelse. Allerede fra jeg var Barn blev dette Hjem et Hjem for mig, jeg blev Venner med Børnene, blev forkælet af de kære to. Fru Ahlmann fandt sig i alle mine Spilopper, og han tiltrak mig stærkt paa saa mange Maader, at jeg snart følte det som en stor Ære at være Onkel Ahlmanns Favorit. Det var et hyggeligt Hjem paa Werthemine; her var Nøjsomhed, Tarvelighed og stor Arbejdsomhed; men der var ogsaa Plads og Tid til andre Interesser. Hun var en meget dygtig og praktisk Kone, alt formede sig snildt og hurtigt under hendes Hænder. Hun elskede Blomster; hver Pind, hun stak i Haven, voksede,

hun blev beundret af sin »Husbond«, som hun saa ofte kaldte ham, han følte den stærke, altid opofrende »Mutter« nødvendig ved sin Side. Skønt saa langt den overlegne, lyttede han altid til hendes Ord og Mening, naar hun udtalte den; men hun var vel ogsaa klog nok til kun at blande sig i det, hvor hun var kyndig.

Efter Maaltidet kyssede han altid ærbødigt hendes Haand; det gjorde Indtryk paa mig. Jeg har kun een Gang mærket, at Ahlmann var vred paa mig; det var en Aften, han læste højt; »Mutter« faldt i Søvn; hendes Ansigt var for morsomt for mig, Underlæben var trukket ud som en Kommodeskuffe, jeg kunde ikke beherske mit Minespil; jeg glemmer aldrig det Blik over Brillerne fra hans sorte Øjne; han lagde Bogen haardt sammen, – han var vred, jeg ulykkelig.

Han elskede at være sammen med os Børn og Unge, forstod allerede medens vi var smaa at tage os med i sin Gerning, saa den afvandt os Interesse. Hver Middagsstund om Vinteren paa Werthemine vandrede vi med ham i Kostalden; jeg, der aldrig havde brudt mig om en Ko, elskede disse Vandringer. Han elskede den alsiske frugtbare Naturskønhed; især naar Frugttræerne blomstrede, kørte han ofte med os i Enspændervogn. Der var jo saadan Glød i hans dybe Stemme, naar han talte sin Kærlighed og Begejstring ud. Hvor kunde han, naar vi saaledes kørte i stjerneklare Aftener citere skønne Vers. Mest Pris satte jeg da paa Tegners »Axel«.

Og der var Glød i hans Stemme, naar han med Harme talte mod Uret, mod Løgn og smaat Kujoneri, ja, og naar han gav en Formaning, man glemte den ikke. Han sagde en Gang til mig: »Hvor gammel Du saa bliver, maa Du

aldrig glemme, at Du aldrig kan gengælde Tante Doris fuldt ud den Kærlighed, hun har givet Dig!«

Og det var netop et Ord, jeg trængte til og aldrig havde hørt. Jeg har takket og velsignet ham derfor; han var min Barndoms Ven; aa, den Fryd, naar jeg fra Skolevinduet saa den lille Onkel Ahlmann i sin blaa Kavaj, den røde Lydia for Vognen køre ned ad Alleen, jeg vidste, at det betød, at jeg kom med ham hjem i mange Dage, og jeg var lykkelig.

Da han blev vor Talsmand derhjemme, var jeg jo bleven en ung Pige, og større og dybere følte jeg Æren af at være Onkel Ahlmanns Veninde, naar han kaldte mig hen til sin Side: »Lisbeth! kom her!« for at synge vore Sange, blive ved og blive ved, lytte til hans dejlige Ord, ja, da følte jeg mig lykkelig, næsten som hans Fanebærer.

Det traf ogsaa, at han brugte mig til mindre hæderfulde Bestillinger, f. Eks. til Spion. Han boede i sin Tid paa Augustenborg, og naar vi holdt vore Sammenkomster i hans Hjem, plejede ofte selve den tyske Herredsfoged, Lüders, at liste sig ind i Entreen og lytte ved Døren. Paa et Vink af Nicolai Ahlmann var jeg ved Døren, smækkede den op, – jeg var den Gang rask i Vendingen, – og jeg tror og haaber, at jeg nogle Gange har bibragt Lüders en flad Næse.

Havde jeg Evne og Raad, vilde jeg sætte en Indsamling i Gang til et Mindesmærke for Nicolai Ahlmann. Da jeg stod i Skibelund Krat, følte jeg det som en Sorg, næsten som en Skam, at hans Navn manglede der. Han kan lige saa vel som de andre brave danske Mænd fortjene en Tak, han der sagde de stolte Ord: »Vi er danske, og vi vil vedblive at være danske!« og satte Livet ind i Kamp for det, indtil hans Kraft blev brudt.

PRÆSTEGARDSLIV I EN OVERGANGSTID

Af seminarieførstander, cand. theol.

Svend Mogensen

F or mig og mine jævnaldrende, den generation, der fødes i de sidste år før århundredskiftet, blev den første verdenskrig naturligvis den mest skelsættende begivenhed. Vi var gamle nok til at have levet med i den mere rolige og betryggede tilværelse før 1914, og unge nok til at få dybe mærker i sindene af det sammenbrud, vi oplevede. Men for præstesønnen fra denne tid ligger det nær at tænke også på andre skelsættende begivenheder, som vel ikke tåler at nævnes i samme åndedræt, men som dog tilsammen betyder den største omvæltning siden reformationen i vor præstestands ydre vilkår. Menighedsloven af 1903 ændrede totalt præsternes ansættelsesmåde, og i løbet af den følgende snes år fjernede statsmagten det ældgamle grundlag for præsternes aflønning: tienden, højtidsofferet og præstegårdsjorden. Særlig loven om udstykning af præstegårdsjord (1919) blev af vidtrækkende virkning – med departementschef Holbølls udtryk: »Det alvorligste indgreb,

der nogensinde er gjort overfor kirken fra statsmagtens side.« Og konsekvensen blev, at vi fik de love (1913 og 1919), der efterhånden satte præsterne på fast løn som andre tjenestemænd, med en nivellering af tidligere tiders skel mellem højtloønnede og usselt lønnede præster. Det er måske overdrevet, når professor Lindhardt karakteriserer hele denne overgang med, at præsten fra nu af ikke længere var en uafhængig jorddrot, men blev en af menigheden ansat funktionær, en »lønslave«. Men vist er det, at den overgangstid, jeg her har omtalt, radikalt ændrede betingelserne for »præstegårdsliv« i traditionel betydning. Det kan derfor siges at være i yderste tid, når man gennem den serie, jeg her giver mit bidrag til, søger at samle endnu levendes erindring om det præstegårdsliv, der nu er blevet historie.

Mest umiddelbart ramtes selve præstegårdens bygningskompleks af den nye tingenes orden. Bortsalget af præstegårdsjorden medførte, at de vidtløftige avlsbygninger, passende til en avling på 50–150 tdr. land, blev nedrevet som overflødige, og ofte fik de følgeskab af de store stuehuse, som erstattedes af mere eller mindre købstadprægede villæer – mere praktiske at bebo, men langt fjernede fra de gamle præsteboligers ærværdige tradition. Heldigvis er man gået moderat til værks med min barndoms og ungdoms præstegårde: *Astrup og Gislev*. Begge steder er det anseelige stuehus blevet stående, og når jeg i ny og næ besøger de kendte kære steder, kan jeg glæde mig over, hvor pietetsfuldt der værnes om hus og have. Alligevel – noget af helheden er gået tabt. Den mægtige lind, der begge steder pryder pladsen foran stuehuset, har ikke længere sin rette funktion: som midtpunkt i et firfløjet anlæg, en rigtig

gård, som Astrup og Gislev præstegårde var det, da jeg havde hjemme der.

Min far, provst *M. K. Mogensen* (1860–1926), hørte til vor kirkes mange bondefødte præster. Han stammede fra en mindre, dengang ret fattig hedegård i Tvis syd for Holstebro. På det sted og på den tid (før jernbanen var anlagt, før hedeopdyrkingen havde taget fart, og før de gammeldags driftsmetoder var omlagt), var det ikke helt let for en opvakt og begavet bondesøn at »komme til bogen«, særlig når han var ældste søn paa gården. Den kamp, det kostede far, har jeg ikke helt autentisk besked om, men vist er det, at jeg i hans gemmer har fundet en skolebog med hans navn og adressen Baggesensgade 15, København, hvad der tyder på, at der i hans fremtidsplaner også er indgået en lidt hasarderet idé om at klare sig frem til studentereksamen på et københavnsk kursus. Ved påvirkning fra hjemmets præst, pastor *Ammundsen* (fader til biskopperne) overtaltes hans far til at lade sønnen komme ind på den mere slagne bane i Viborg katedralskole. Herfra gik det for så vidt den lige vej gennem det teologiske studium, dog ikke anderledes, end at far fra sit 20. år, da farfar døde, måtte slå sig igennem uden nogen som helst støtte hjemmefra. Den hårde kamp for at nå frem har vel givet sit bidrag til den selvstændighed og selvhjulpenhed, der kendetegnede far, og en langvarig studierejse i kandidatårene (til Tyskland og Italien) gav ham ikke blot solid teologisk ballast, men også vid kulturel orientering.

Så kom de mange års præstetjeneste, hvoraf de sidste 25 år kom til at ligge i dette århundrede, altså inden for den overgangsperiode, jeg indledende har hentydet til. De

store omvæltninger i den periode har ikke blot sat spor i vore hjemlige forhold, men som formand i Den danske Præsteforening (1915–1920) kom far til at øve nogen indflydelse på udviklingen, især fordi han blev medlem af det ministerielle udvalg, der forberedte præstelønningsloven af 1919. Fra mange præsters side blev der rettet bitre angreb på ham, fordi man mente, at han ikke med tilstrækkelig kraft havde varetaget standens interesser. Sammenholdt med, hvad der faktisk opnåedes gennem den efterfølgende »skarper« kurs, skød angrebene formentlig meget over målet. Da jeg nogle år senere traf dr. L. Moltesen, der sammen med far havde haft sæde i præstelønningsudvalget, erklærede han spontant: »Deres far er blevet skammelig behandlet af sine kolleger – han kæmpede som en løve for præsternes sag.« P. Nedergaards fremstilling i »Den danske Præsteforening 1896–1946« har for det pågældende afsnits vedkommende mere karakter af et partisk indlæg end et forsøg på objektiv historieskrivning. Og den karakteristik, der i samme værk gives af far som »en tung, solid skikkelse, rolig og langsom i sin færd«, »en forsigtig og beskeden natur«, rammer ikke noget væsentligt. Enhver, der har kendt far nærmere, ved, at han var en resolut og handlekraftig natur og en hurtig arbejder, der forstod at »skære igennem«. Stejl, undertiden uomgængelig, kunne han være. Vi børn kendte – og frygtede – de lynglimt, der i visse tilfælde skød frem fra de stærke blå øjne – og det var der flere end os, der gjorde.

Vort hjem prægedes af et frugtbart sammenspil mellem fars kraftige temperament og mors mildnende indflydelse. Gennem 37 års ægteskab ledede hun med dygtighed departementet for indbyrdes forståelse – også udadtil. Jeg har

kunnet goutere Kaj Munks respektløse bemærkning om bispegården i Nykøbing F.: »Desværre var den gode biskop Enkemand efter en Balslev – jeg savnede en Balslevs runde Hygge i Hjemmet.« Min mor, *Martha Johanne Balslev*, der just er gået ind i sit 89. år, hører altså også til denne Balslevslægt, den eneste af de gamle præstegårdsslægter, der endnu i nævneværdigt omfang bidrager til præstestandens rekruttering. Hun stammer fra Tarup præstegård ved Odense, som min morbror, højskoleforstander Harald Balslev har givet et billede af i »Præstegaardsliv«, 2. samling. En anden af brødrene er Vartovpræsten Thorvald Balslev, som er Danmarks ældste fungerende præst (81 år gammel).

Mine forældre byggede deres første hjem i *Nimtofte* i Djursland (1889–1894). Den idylliske gamle rede af en præstegård er forlængst forsvundet, og for øvrigt kan mine 3 ældste søskende, der er født i Nimtofte, ingen egentlige erindringer have derfra. I *Astrup*, 16 km syd for Århus, hvor far var præst 1894–1912, kom de sidste 6 børn til verden, og det er fra dette sted, vi søskende (bortset fra de 2–3 yngste) har vore stærkeste og mest levende minder.

For at sætte mig ind i stemningen fra dengang skal jeg helst – som så mange gange før – komme cyklende fra Århus ad den gamle Horsens landevej. Fra højdedragene ved Tiset ser man til højre ned imod Solbjerg søs blinkende flade, og til venstre knejser Astrup kirkes pyntelige hvidkalkede tårn med det røde pyramidetag, og bagved ses en statelig trægruppe – præstegårdens. I Solbjerg drejer jeg ind på sognevejen, der fører op til kirke og præstegård. Afstandene er ikke store – hele sognet havde (og har) 700

indbyggere, hvortil kommer 2–300 i anneks sognet *Tulstrup*. Morsomt at mindes, hvordan en smule vej som de 300 m til købmanden kunne forekomme en som en hel rejse, dengang benene var korte og tålmodigheden kort.

Astrup præstegård og dens have blev vort barndomsparadis. I en senere alder lærte vi at vurdere det på en ny måde, som en præstegård i særklasse, en sluttet helhed for skønhed, som én mands helstøbte værk. Denne mand fortjener at mindes også på dette sted. Det var *Christen Begtrup*, der var sognepræst til Astrup og Tulstrup 1767–1808, og som i disse år ved et målbevidst bygge- og anlægsarbejde skabte den helhed, der hed Astrup præstegård. Fra sognepræst H. Birch Andersens afhandling i »Østjydske Hjemstavn« 1946 hidsætter jeg nogle data: Det prægtige stuehus, »23 favne langt«, opførtes 1770, haven (4 tdr. land) blev anlagt 1773. Så fulgte opførelsen af avlsbygningerne: den kønne, harmoniske ladebygning mod nord 1777 (nedbrudt ved udstykningsen 1923), staldbygningen mod øst 1784 (ombygget i fars tid, nedbrændt 1945), og endelig kort før Begtrups afsked den vestlige længe, som i vor tid delvis var forpagterbolig. Og som om dette imponerende byggeri ikke var nok for en enkelt mand, forsynede Begtrup i 1780 kirken (som han selv var ejer af) med det smukke tårn. Intet under, at hele dette værk imponerede og henrykkede samtiden. Ikke blot siger synsforretningerne mere end een gang, at »Astrup Præstegård er den skønneste i Herredet«, men den – og ikke mindst den storslåede have – blev et sted, man valfartede til. Således har *Chr. Molbech*, der i sommeren 1812 opsøgte og beskrev de skønneste pletter i vort land, sunget havens pris: »Den overrasker og impone-

rer enhver ved sin størrelse og originalitet«. Alt dette vidste vi børn vel ikke meget om, men på en eller anden måde må der være indpodet os en vis pietetsfølelse over for navnet Begtrup. I det mindste, når vi i et budskads fandt en gammel veltjent, kantstødt krocketkugle, klassificeredes den som en »Begtrupper«, og den blev betragtet med veneration, men var jo upålidelig til aktiv tjeneste på krocketplænen. Muligt har vi dog snarest vidst lidt besked om en senere Begtrup, Frederik Chr. B., som var sognepræst 1870–1887 og kendt som en ivrig krocketsspiller.

Skønhedsvirkningen i den gamle have og præstegård havde vi børn vel mindre blik for. Hovedsagen for os var, at der var så rundelig plads – og tumleplads! Vi behøvede ikke at gå i vejen for hinanden. Stuehuset indeholdt 17 værelser og kamre, hvoraf dog nogle, især fars studereværelse, kun blev betrådt, når man havde særligt ærinde – men der var jo plads nok endda. Hvad den kolossale have betød for os, er nemt at forestille sig: dens store plæner og lange gange og alleer, dammen med øen, og ikke mindst de halvthundrede rigtbærende frugttræer. Og så afstandene! Et ikke helt fair trick, men undertiden benyttet, var at gemme sig hen i den fjerneste afkrog, når der kunne ventes ubehagelige pligter – så kunne end ikke en stentorrøst nå en fra huset, man var simpelt hen borte. Visse mere vovelige foretagender var af naturlige grunde henvist til de (yderst få) dage, vi var »alene hjemme«, som da den mest uregerlige af mine brødre fandt på at stage sig over dammen i et gammelt trug. Reversen af herligheden med haven var det efter vore begreber uoverkommelige arbejde, vi måtte præstere i den. En af mine brødre erklærer, at han i de år har gjort havearbejde for hele resten af sit liv. Natur-

ligvis holdt vi havemand til det meste af arbejdet, en gammel solid slider, der gik for 2 kr. om dagen på egen kost – nutildags ville det vel blive det 10-dobbelte. Han var veteran fra 1864, som det var spændende at høre ham fortælle om, i øvrigt helt igennem af den gamle skole – engang da en motorcykel fattede forbi på vejen, erklærede han hovedrystende: »Det er en skidt regering, vi har, te den it ka fåbyjj de slaw.«

Men hvordan blev så i det hele disse store forhold passet og ordnet? Det vidtløftige hus, den voksende børneflok? Ja, også i den henseende har vi levet i overgangen mellem gammelt og nyt. I årene omkring århundredskiftet havde mor vel i regelen 2–3 faste kvindelige hjælpere, deraf en barnepige. Pigelønnen var ikke noget stort problem i helheden dengang. På en måde kan man jo måle præstestandens (ligesom i det hele embedsstandens) »deklasse- ring« på, at de store præstegårde nutildags som oftest må klares af præstekonen selv med en smule løs hjælp, hvor sådan er at få. De stakkels præstekoner. Ikke for det – der var rigeligt at gøre for mor i den store husholdning. Når jeg tænker tilbage på hendes færd, kan jeg mindes om det militære slagord »Al gang foregår i løb«. Med god grund kunne far i sin smukke sølvbryllupstale (ud fra ordsprogenes bog, kapitel 31) sige om hende: »Hun spiser ikke ladheds brød«. Med årene mærkede vi jo også noget til, at der måtte skæres ned på den post, der hedder huslig hjælp – mest mærkede mine to store søstre det, der var sikkert tider, hvor de måtte slide for hårdt i det. De år kom jo, da uddannelsen af den store børneflok stillede sine krav til pengepungen. 5 sønner kom efterhånden på universi-

tetet, og også pigerne kom til at gennemgå en flerårig højere uddannelse – man kom bort fra den tankegang, som vel endnu den gang rådede i adskillige præstegårde, at døtrene gjorde det ikke så meget med, de kunne være »huslige« og så iøvrigt vente på at blive gift. Det står for os som noget af et eventyr, at det lykkedes for mine forældre at klare alt dette igennem, praktisk talt uden læsegæld for nogen af os. Der må have været velsignelse over brødene og småfiskene. Menneskelig set kan der jo peges på fars kyndige administration af det brogede kompleks af indtægter, der hørte til et præsteembede før omkalfatringen til fast løn. Og så en umådelig nøjsomhed, ja, afsavn, i livsførelsen. En tid dyrkedes en kogebog af en mand ved navn Hindhede, der påstod, at man kunne leve sundt for 33 øre om dagen. Mor kunne som den gode kone, hun var, ikke dy sig for en gang imellem at sætte lidt ekstra hen til familiens forsørger. Det gjorde indtryk på mig, da jeg ved en sådan lejlighed, da den ellers stod på smalkost, oplevede, at far skubbede sin tallerken til side med det vrede udbrud: »Jeg vil ikke sidde her og spise ekstramad!«

Bortset fra måltiderne og den daglige morgensang var det vel nok mest mor, vi mærkede til i indendørslivet i Astrup. Ja, de ældre af os drenge havde jo den ikke altid behagelige aftentime i fars stue, hvor han varetog vor forberedelse til en af de højere klasser i latinskolen. Far var en udmærket underviser, men han viste desværre ikke alt for meget af den lærerdyd, der hedder tålmodighed, når vi ikke var helt på højde med kravene. Men ellers tog mor sig altså af »de løbende forretninger«: vor underholdning og opdragelse, fredsstiftelse, når det behøvedes osv. Hun læste højt for os – gerne og godt. Musiklivet i præste-

gården fik hun nok desværre for lidt tid til at opdyrke, i hvert fald i Astruptiden – i Gislev blev det noget anderledes. Vi må dog på et ret tidligt tidspunkt være begyndt at dyrke Laubs melodier. Da Astrup kirke fik sit orgel, vist en 3–4 år før vi rejste, blev det indviet med en kirkekoncert, hvor mor sammen med mine store søstre, morbror Harald og højskoleforstander *Christensen Maarssø* fremførte de Laubske toner.

Nogen egentlig privatundervisning i hjemmet, som det vel var almindeligt i tidligere tiders præstehjem, har vi ikke kendt til. De 5 ældste af os besøgte en lille privatskole, som opretholdtes af mine forældre og en 7–8 andre familier i sognet, og allerede i 1905, da der var bygget ny kommuneskole, flyttede vi sammen med vor kære lærerinde, frk. *Valborg Hviid* derhen. Vi kom således, til både øjeblikkelig og varig fordel for os, i nær kontakt med bønderbørnene såvel som deres hjem. Undertiden fik vi vel præstebørns lidt isolerede stilling at mærke – når en af kammeraterne råbte »din præjstsøn« efter mig, blev det ment, og følt som et skældsord. Men mest husker man en lang række muntre og festlige oplevelser, børnegilder og børneboller i de mange hjem, der stod åbne for os. Folketallet var jo ikke større, end at det lod sig overskue, og en gang om året havde vi en fortræffelig lejlighed til et sådant overskud. Det var ved den årlige betaling af tienden i præstegården, med tilhørende bespisning af tiendeyderne, og »tiendegildet«, hvor huset stod på den anden ende, en virkelig festdag for os børn. Vi var vist undertiden skamløse nok til at anstille betragtninger over, om nu den eller den ikke fik lidt rigeligt at spise og drikke i forhold til den

50-øre, han var ansat til. Men mest var det jo at se og høre og snakke med alle de mennesker.

Ifølge sagens natur har jeg ikke fra Astruptiden, som sluttede ved mit 16. år, tydelige indtryk af fars forkyndelse og hans præstegerning i det hele. Hvad jeg kan sige derom, bygger mere på indtryk fra Gislevtiden eller andres meddelelser. I sine første præsteår i Nimtofte sluttede far sig ret nær til Indre Mission, og selv om det vel blev knap så udpræget i hans senere præsteår, bevarede hans klare og afgjorte, alvorlige forkyndelse dog stedse et præg af denne retning: kaldet til ansvar og afgjorthed, og hvilen i syndernes forladelse. Og så ydede far vel for resten sit bedste som præst i den personlige sjælesorg, det har vi ikke få vidnesbyrd om fra dem, han opsøgte på sine flittige husbesøg. Han ville først og fremmest være sit sogns præst. Men det var uundgåeligt, at der blev kaldt på hans evner også på anden måde. Først blev det Ask højskole, som han straks efter forflyttelsen til Astrup hjalp gennem en krisetid, og som han derfor i en årrække var medforstander for og lærer ved. Ask højskole og livet omkring den fyldte i det hele en stor plads i vor tilværelse, efterhånden som vi blev ældre. Dens forstander, den særprægede, karakterfulde Christensen Maarssø blev familiens nære ven. Da vi var mindre, var det måske mest hans pragtfulde sangstemme, vi beundrede – det var en særlig oplevelse for os at få lov at følge med far til annekskirken i Tulstrup, hvor Maarssø var organist, og så fryde os over, hvordan hans sang fik taget til at løfte sig.

Uden for sognets grænser havde vi navnlig forbindelse med præstefamilierne Balslev i Tiset og Teilmann i Bering, begge i nær slægt med mor, på henholdsvis fædrene

og mødrene side. Det var besøg med hele vognen fuld, og noget, vi så hen til lang tid i forvejen. Og af og til kom Nørregård og Bågø på besøg fra Testrup. En festlig skikkelse var Nørregård, når han holdt sit indtog – det var vist det rigtige udtryk – i sin skinnende landauer med de to vælige heste for. Og ikke mindst hans elegante slutnings-effekt: når alle var kommet til sæde, knaldede han vogn-døren i, og uden videre besked satte hestene i skarpt trav ud gennem gården!

Så var fars køretøj mere beskedent: en lille fjedervogn med enspænder. Men den blev flittigt brugt, ikke mindst da far i sin provstetid (1905–1912) måtte ud på de lange rejser til kirke- og præstegårdssyn og til skolevisitatser. Provstegerningen med den (daværende) dobbelte funktion: i kirkens og skolens tjeneste slugte jo megen tid, alt for megen i forhold til det yderst beskedne honorar. Men det var et arbejde, der interesserede far, og som vistnok også blev påskønnet af de lærere, han kom i berøring med, ikke mindst når der opstod kritiske situationer. En enkelt så-dan hørte jeg tilfældigvis om: En skolekommission var i færd med at begå en uretfærdighed ved afskedigelse af en lærerinde efter den berømte paragraf 8. Til den stedlige præst, som havde ladet sig føre med i aktionen, sagde far bramfrit: »De laver et ris til Deres egen bag«, og til lærerinden sagde han: »Nu skal De benytte Dem af Deres ret til at afgive skriftligt indlæg, og så skal jeg skrive indlægget for Dem.« Det blev ikke til noget med afskedigelsen.

Tiden kom, da far måtte tænke på at søge forflyttelse. Han følte vel, at både han selv og menighederne kunne trænge til fornyelse, og de voksende økonomiske krav måtte

også gøre det ønskeligt at opnå et større embede. Efter nogle få – om jeg husker ret: 3–4 – forgæves forsøg blev far i 1912 indstillet som nr. 1 til Gislev og Ellested på Fyn. I sidste øjeblik var det for resten lige ved at bryde: Far bragte i erfaring, at man havde samlet underskrifter på en liste til fordel for en anden af ansøgerne, og da det lå ham fjernt at blive uønsket præst for en menighed, rejste han over til Gislev for at få klarhed over sagen. De samtaler, han førte på stedet, beroligede ham imidlertid fuldkommen, og i april 1912 fulgte så udnævnelsen. Og nu kom vi i de følgende 5 måneder til at mærke ulemperne ved den forældede og nu forsvundne institution: nådens-året, som gav formandens enke, provstinde Hansen, ret til at blive boende med husstand i præstegården indtil årsdagen efter mandens død. Hvilket indgreb denne ordning betød i familielivet, er let at indse – mor og vi andre blev altså boende i Astrup i samme tidsrum.

Far lærte med det samme – og vi andre senere – ikke blot sin formands, provst *John Hansens*, familie at kende, men også sønnen af denne formand, provst *Spreckelsen*, idet denne gode og venlige mand var forpagter af den store præstegårds jord (14 tdr. hartkorn) og fortsatte med at være det de første 10 år af vor Gislevtid. Og så kunne vi endda på en måde gå endnu et trin tilbage i præsterækken, idet mor i sine unge dage havde været på besøg i denne præstegård hos *Spreckelsens* forgænger, provst *Knudsen*, som var hendes farmors fætter (deres mødre var født Ewald, i nær slægt med digteren). Fra provst Knudsens tid stod endnu det gamle stuehus fra 1663, som nu bruges som udenomslejlighed. Ellers var de tre andre længer, herunder det nye stuehus, opført af provst John Hansen.

Eksteriøret var nærmest ordinært, i 80'ernes grå stilløshed. Men i det indre var stuehuset en virkelig herskabelig bolig med lyse, rummelige stuer og højt til loftet, og mere praktisk indrettet end vort gamle hjem i Astrup. I alt 14 værelser og kamre, foruden flere rum i det gamle stuehus, som i en snæver vending kunne udnyttes som gæsteværelser – og blev det f. eks. da mine forældre holdt sølvbryllup i 1914 (ved den lejlighed blev middagen for resten indtaget på det store loft i det nye stuehus, lidt koldt var det, det var den 30. oktober!).

Om Gislev må jeg nok helst fatte mig i lidt større kort-hed, selv om der visselig var nok at fortælle. Men der har allerede været skrevet om stedet i ikke mindre end 2 bidrag til »Præstegaardsliv«, 2. samling, af fars eftermand *L. P. Fabricius*, og af provst Knudsens dattersøn, valgmenighedspræst *H. J. Lorenzen*. Det var på mange måder større forhold, vi var kommet til. Ikke blot var sognet henved 3 gange så stort som Astrup i udstrækning og folketal. Men der var posthus, elektricitetsværk, apotek, urmager, manufakturhandler, brugsforening m. m. Og fremfor alt var det en stærkt åndeligt bevæget egn. Naboskabet til Ryslinge med den store historisk berømte valgmenighed øvede naturligvis sin store indflydelse. Det var naturligvis ikke let for far – og følte også lidt smerteligt af os – at en fjerdedel af sognets beboere, og deriblandt ikke få af de betydeligste og værdifuldeste mennesker i sognet, var sognebåndslø-sere til Ryslinge vaglmenighed. Der var nok enkelte af sognebåndsløserne, som jævnlig fandt deres plads under fars prædikestol, og som vi lærte at holde af – men som helhed var det en lukket verden for os. Modsætningen mellem sognemenighedens og valgmenighedens folk havde for

resten givet sig det pudsige udtryk, at hver fløj havde sit andelsmejeri – ikke videre praktisk med at mælkevognene kørte på kryds og tværs forbi hinanden, og ordningen op-hørte da også under verdenskrigens vanskeligheder, så der kun blev eet mejeri for hele sognet.

Men fars arbejdsmark i Gislev og Ellested, med de 2400 mennesker, var stor nok endda. Trods den talstærke valgmenighedsbevægelse – eller måske netop ved incitamentet fra den – samledes der en stor og trofast menighed i de to sognekirker, og så vidt jeg kan skønne, kaldte de større og mere krævende forhold nye evner og kræfter frem hos far. Mest var forholdene vel prægede af »gammeldags kristen-tro«, men der var også en flok, der sluttede sig til Indre Mission. De havde en god støtte i far, som mangan brandmørk vinteraften gik den lange vej til missionshuset for at tale der eller lede et møde. Men også til valgmenigheds- og friskolefolkernes samlingssted i »øvelseshuset« blev han jævnlig indbudt som taler – ligesom for øvrigt også i sognets tredie samlingspunkt, »klubben« (den konservative vælgerforenings hus).

Fars udadgående virksomhed som formand for Præsteforeningen faldt jo i Gislevtiden – men derom har jeg sagt tilstrækkeligt foran. I en lang række gode hjem mødte vore forældre og vi børn lige så stor gæstfrihed, venlighed og trofasthed, som tilfældet havde været i Astrup. Herovre var de måske en smule lettere at komme i gang med – det hang vel dels sammen med det lysere fynske folkesind, dels skyldtes det nok den større sociale udjævning (der var forholdsvis mange jævnt velstillede småbrugere ved siden af de store gårdmænd). Jævn og ligefrem hjertelighed, det var tonen. Engang havde jeg ærinde i en

gård i Ellested, og konen i huset, den rare Sine, spurgte mig, med hænderne sømmeligt korslagt over maven: »Nå, hvordan har Motter det?« – der var ikke noget med »provstinde« i hendes ordbog. Ellers var vi søskende jo ved at vokse ud af reden i disse år, og Gislev præstegård, som var vort ungdomshjem efter barndomshjemmet i Astrup, blev for de ældre af os nærmest et feriehjem. Når vi kom hjem på de store højtider, sad vi ved Guds-tjenesten på rad på præstefamiliens reserverede bæk midt i kirken, synlige for hele menigheden – mor vandede sig lidt ved sådan at sidde på præsenterbakke, men kunne jo nok indse det praktiske deri netop på de dage, da kirken var fuld til trængsel.

Her i Gislev var vor aktionsradius ligesom noget længere, end den havde været i Astrup. De fleste af os havde jo fået cykler, og så havde far i disse år en ualmindelig skarp travet, der næsten ikke var til at styre, når man skulle ud af gården, og helst fo'r den af sted som lyn og torden. Folk kunne sige til hinanden: »Hva æ de? de ly'er som en, der kører løvsk«. – »Næ, de æ sme (såmænd) bare provsti, der kommer hjem«. Men egentlig syntes man vist, det passede godt til fars tempo. De sidste år, far levede, var hestekøretøjet ombyttet med en bil, og det var jo ikke ringere. Lejlighedsvis gik vore ferieture til forskellige præstegårde i omegnen, men en fast tradition var det årlige besøg hos mors fætter *Lars Balslev Leth* i Herringe. Og så var det jo ikke for ingenting, at vi var kommet til Balslevernes forjættede land: Fyn. Der var biskoppen i Odense og hans bror præsten i Sønder sø, og der var mors to farbrødre: den hjertelige, patriarkalske provst i Lumby og dyrlægen i Gelsted, og der var slægtens per-

sonalhistoriker, min morbror *Lars Chr. Balslev*, der tidlig havde trukket sig tilbage fra præstegerningen og nu beboede herregården Kørup i Nordfyn – lidt herregårdsromantik kom vi altså også til at opleve.

Hjemme i Gislev præstegård sporedes det, at vi nu var kommet op i ungdomsårene. I ferierne åbnede vore forældre med stor liberalitet huset for vore jævnaldrende, slægtninge og venner, og det kunne jo blive til en del, når hver havde sine! Lidt sværmeri og ferieforelskelser blev det nok også til. Og inden dette hjem lukkedes for os ved fars død 1926, var de første små repræsentanter for den nye generation, mine to ældre brødres børn, begyndt at troppe op i præstegården. Noget af det, der glæder mest ved erindringen om disse sidste år, er så i øvrigt, at far, som bestandig havde været vort faste rygstød, men måske nok vel meget havde stået med respektens afstand, med årene kom sine voksne sønner og døtre nærmere i fortrolig og hjertelig omgang. Jeg kan tale med om det fra en længere rekonvalescens, jeg i begyndelsen af 20'erne tilbragte hjemme i Gislev.

Og nu har de fleste af os 9 søskende passeret den alder, far havde, da han for 40 år siden flyttede til Gislev. I os alle, krydset på forskellig måde, lever et stykke af arven fra præstegårdshjemmet. Hvad det betyder for os i dag, lader sig ikke opgøre, det hører til de usynlige vækstlag. Hvad det betød for os dengang, kan vel også kun anes, måske som dunkle erindringer om solblanke, ublandet lykkelige dage, hvor man bare »var til«, i den verden, »hvor barnet kan dele med blomster og siv sit smil og sit liv«.

Afsluttende har jeg lyst til at nævne, at en af mine søstre i en kun alt for kort årrække (1934–43) kom til at danne et præstegårdshjem sammen med sin elskelige mand *Kaj Fønss-Jørgensen*, først i Særslev på Fyn og derefter i Egen på Als. Begge steder stod dørene åbne for os. Men det er en anden historie, for lang at fortælle i denne sammenhæng. Regner jeg dette med, kan jeg altså se tilbage på 40 års intim berøring med dansk præstegårdsliv.

FRA EN SYDSJÆLLANDSK PRÆSTEGÅRD

Af sognepræst *Rud. Münster*

»Ja, køn er den jo ikke!«
Det var min bedre halvdel, der udtalte disse chokerende ord, da hun første gang så Dalby præstegård ti år efter, at min far havde taget sin afsked.

Jeg så forbavset fra huset til hende og igen fra hende til huset, og skæl faldt fra mine øjne: Hun havde ret, den *er* ikke køn, vel i grunden nærmest grim; men hvad havde barndommens øjne brudt sig om det? Hjemmets gode fe havde åndet på stenene, og mure og tag var blevet til et eventyrslot, og som sådant stod det fast i erindringen; men nu var feen borte, så meget var forandret, og eventyret forsvundet, derfor kunne jeg se det; vist var det sandt, at kønt er huset ikke. Det er bygget af det tristeste materiale: røde mursten og sort skifer, og dimensionerne er uheldige, idet taget er for fladt i forhold til husets højde.

Oprindelig var præstegården naturligvis en firlænget bondegård med porte gennem den sydlige og den vestlige udlænge, men stuehuset lå mod nord, og dets nordlige fa-

cade havde delvis været kirkegårdsmur, endnu kan man på dennes søndre side mod præstegårdshaven bag et tykt lag hvidt kalk finde den gule, som altså må have siddet på en indervæg i stuehuset.

I 1872 kom pastor *Listov* til Dalby-Thureby, han var en fornem aristokrat – man sagde, at han overrakte dåbsattester med en sølvtang – og da han havde megen omgang med egnens honoratiores, var den gamle præstegård ham for beskeden, og han byggede så det nye stuehus i tidens herskabsstil, men han flyttede det op i den nordligste del af haven; der opstod herved en urimelig stor gårdsplads, som opdelte haven i mangfoldige små afdelinger. Da mine forældre i 1914 kom til Dalby, begyndte de hurtigt at lægge planer om en ændring af disse forhold, og i 1916 faldt de gamle udlænger, hvorved haven, som ganske blev omlagt, blev et samlet hele af en sjælden skønhed. Afdelingerne bestod vel stadig, men nu gik de naturligt over i hinanden; den tidligere gårdsplads blev til en stor græsplæne med busketter, herfra gik man ind i »rosenhaven« og videre til »kirkegårdshaven«, som på to sider var omgivet af kirkegårdens mure, hvilket gav den en egen charme, men også på varme sommerdage havde en højst generende virkning, idet havens niveau var tre alen lavere end kirkegårdens. Morsomt var det heller ikke, at samme kirkegård var en særdeles yndet tilskuerplads ved de drabelige krocketkampe, som udspilledes på »kirkegårdsplænen«; men dejligt var der under de vældige lindetræer, og særlig må fremhæves »Christian Winthers lysthus«, hvorom sagnet går, at der blev digteren forlovet. Syd for lå »lunden«, som omfattedes med en særlig kærlighed, fordi mine forældre selv fik den tilplantet og fulgte hvert eneste træs vækst

med største interesse; i hjørnet af lunden lå en dam, den var oprindelig landsbyens gadekær, men var på et eller andet tidspunkt blevet indlemmet af en stormægtig gejstlig. Og så var der endelig urtehaven med en sand velsignelse af jordens afgrøder.

Ved længernes fald måtte også stuehuset ændres noget, idet gårdspladsen måtte flyttes og dermed hovedindgangen; dette skulle min far selv bekoste, og det er vel årsagen til, at dette store toetages hus fik en så beskeden indgangsdør i stedet for en tidligere portal med murpiller, takker og anden opbyggelse. Verandaen, der tidligere havde ligget øde hen mod nord, blev nu flyttet om på husets sydside; den kan just ikke siges at forhøje skønhedsindtrykket, den måtte op i første sals højde, og som den svæver der på sine høje, tynde ben, ligner den nærmest en negerhytte i et sumplandskab; men øde var den i hvert fald ikke mere, jeg har nærmest indtrykket af at have tilbragt halvdelen af min barndoms sommerdage på dette høje stade, hvor jeg elskede at lege skib. De nedrevne udhuse blev erstattet af et mindre, der var anbragt på den anden side af den nord for stuehuset løbende amtsvej samt i umiddelbar nærhed af stuehuset af et brændeskur, hvori også visse mindre, men højst nødvendige lokaler blev indrettet; disse trådte i stedet for et tilsvarende rum i de gamle længer, som imidlertid havde ligget så langt fra stuehuset, at det nok kunne vække bekymringer i nødens stund; men også her gjaldt det, at når man først rejsen overstår, fortryder man aldrig løbet, for imponerende var det i størrelse med adgang for flere ad gangen. Herfra iagttog jeg det stolte syn, da lensgreven på Bregentved med grevinden kom kørende i landauer for at aflægge visit hos de nye præstefolk; ulykkeligvis havde herskaberne

valgt at komme i den ellers urørlige middagstime, så både far og mor slumrede blidt, og dertil en vaskedag, så pigen Ane modtog deres nåder med højt opkiltede skørter, hvor fra vandet drev, og bedre blev det jo ikke af, at hoveddøren den dag – ganske mod skik og brug – af en eller anden grund var låset og nøglen lagt et tilfældigt sted, så at ekvipagen havde måttet holde en rum tid ude på gårdspladsen og vente, mens Ane for rundt i entreen som en flue i en flaske for at finde nøglen; min mor bevarede denne stund i stadig, men ikke just taknemlig erindring.

Det var med meget forskellige følelser, mine forældre drog ind i den store, upraktiske, men herskabelige bolig. Far kom fuld af forventning. Efter mange års slidsomt pionerarbejde på Frederiksberg var han omsider kørt trætt og længtes efter en ny arbejdsmark på landet.

Det var ikke første gang, en præst af slægten slog sig ned i Sydsjælland; i Bårse havde min oldefar *Niels Olaus Münster* siddet i mange år, og i Spjellerup virkede dennes siden så berømte fætter, biskop *I. P. Mynster*; noget særligt hjerteligt forhold har der åbenbart ikke bestået mellem dem, i hvert fald er bispen yderst streng i sin bedømmelse efter en visitats i Bårse. I januar 1854 red oldefar den 80 km lange vej til København for at være med til hans begravelse, hvor han har siddet og lyttet til Martensens ord om sandhedsvidnet *I. P. Mynster*. Den lange tur ved vintertide blev imidlertid for meget for den gamles kræfter og voldte hans død. 25 år efter rejste min farfar, *Jakob Münster*, til København, ligeledes til en slægtningens begravelse og ligeledes ved vintertid. Nu foregik det vel med toget, men dette var ikke opvarmet; han pådrog sig en lungebetændelse, som tog hans liv.

Farfar var forpagter på en større gård i Bårse sogn, Peterslund, og her blev far født 24. april 1867 og fik i dåben navnet *Gutzon Peter Münster*. I maj 1914 vendte han altså tilbage til Sydsjælland, og med stor lyst og iver tog han arbejdet op. Men der skulle vise sig adskillige vanskeligheder; far sluttede sig helt til Indre Mission, men det var kun en meget lille del af sognenes folk, der gjorde det samme, og mange så med mistænksomhed på missionspræsten; idelig var der affærer af den ene eller anden art; den første i forbindelse med føromtalte nedrivning af udlængerne, som havde været benyttet af folk, der kom kørende til kirke, og mange var derfor forbitrede over, at de forsvandt; nu måtte man bygge en ny »rejselade«, og en skønne dag opdagede far nogle folk i fuldt sving med at fælde præstegårdens hegn; på nærmere forespørgsel blev det erklæret, at man havde bestemt, at den nye bygning skulle ligge i præstegårdshaven! Men far var ikke den, som lod sig sligt byde, og naturligvis blev det forhindret, så meget mere som der var rigelig plads udenfor. Flere andre eksempler af lignende art kunne nævnes, og jeg tror nok, det sled på far, selv om han udadtil altid stod fast på sin ret. Lettere blev det ikke deraf, at far uden tvivl var en streng mand, der krævede meget af andre, men såvist også af sig selv. Han var streng i sin opdragelse, som var udpræget autoritær, spanskkrøret slog ikke rod i Dalby præstegård.

En af de første gange jeg var hjemme efter at være kommet på Herlufsholm, fik jeg for en mindre forseelse et par veldrejede lussinger; da min store søster Signe ville trøste mig, svarede jeg de siden i familien så berømte ord: »Det var såmænd bare så hjemligt!« Streng var han i sine krav til moralen, og han skåned ingen, hvor han fandt det nødven-

digt at revse. Loven havde stærkt tag i ham, og det prægede i høj grad hans forkyndelse. – Nytårsdag betragtede han som en rent borgerlig festdag og benyttede den gerne til at holde revy over sognets liv, jeg mindes, at sognerådet engang fik at høre, at det ville »blive interessant at se, om »Jordemoderstræde« (en vej i sognet) i det nye år bliver farbar for andet end flyvemaskiner.«

Som årene gik, blev det krævende indslag i hans anskuelser bestandig stærkere, og i de sidste præsteår blev han bevidst modstander af folkekirken; hans ideal var rene menigheder af lutter troende, og meget af hans virksomhed blev ham en ren lidelse; de store konfirmandaltergange, vielser af brudepar, hvis afstand fra hans egen moral kun var alt for synlig, begravelser af »vantro«, alt dette plagede ham, og der er ikke tvivl om, at havde han været yngre, havde han brudt med folkekirken.

Højst sandsynligt har det bl. a. været denne fars indstilling, som gjorde, at han med så stor glæde gik ind i arbejdet for Sudanmissionen, i hvis bestyrelse han sad i mange år, de sidste som formand. På missionsmarken øves der kirketugt, og der etablerer man »rene menigheder«; hans kærlighed til, iver for og glæde ved dette arbejde var næsten grænseløs. Forøvrigt er det vel også dette, som gjorde hans navn kendt i videre kredse, selv om han også havde mange venner som mangeårig redaktør og siden udgiver af et lille kristeligt ugeblad »Hjemlandsposten«.

Egentlige teologiske studier blev der ikke megen tid til for så virksom en præst som far, dog repeterede han af og til sin Peder Madsen (dogmatik) og kirkehistorien, og i græsk og latin var han perfekt, overhovedet var han noget af en sprogbegavelse; da han var omkring de 60 år, lærte

han sig selv engelsk (som han ikke havde haft i skolen), for at kunne følge med i litteratur om ydre mission. Da han efter to års studier slog om fra filologien til teologien, sagde hans ældste broder, den senere forfatter *Oluf Münster*: »Det er dumt af dig, som filolog var du blevet til noget stort; men du bliver aldrig andet end en middelmådig præst.« Det første havde han ret i, det sidste vil vist ingen, som kendte far, samtykke i.

Hvis man nu af ovenstående har fået det indtryk, at min far var en »sort missionsmand« og »sur pietist«, så må jeg bede om, at ordene sort og sur udgår, thi intet ville være uretfærdigere. Han var tværtimod i besiddelse af megen lune og strålende humør, elskede at overraske med store og små glæder og nød frydefuld sine omgivelser forbauselse, og ingen kunne lege med de unge som han. Der var noget næsten barnligt over hans natur, og tæt op ad hans strengthed lå en rørende mildhed og varm hjertelighed; han havde let til tårer, og de hyppige oplæsningsaftener om vinteren, hvor far særlig fremdrog klassikerne, blev på de mere sentimentale steder idelig afbrudt af højt gjaldende trompetstød, når øjne og næse løb.

Mens far i Dalby begyndte glad, men endte træt, så var det omvendt med min mor. Hun var skovriderdatter, født i Lindholm skovridergård ved Roskilde 27. april 1869; hun blev i dåben forsynet med adskillige fornavne, som alle var hende inderligt imod, og hun blev derfor kaldt *Frede Kann*. Sin herkomst tro hang hun altid ved naturen, men trods dette havde hun slået dybe rødder i stenbroen; her havde hun mange venner, her tog hun ivrig del i fars menighedsarbejde, hvor KFUK helt var hendes værk, og frem for alt, her havde hun sin mor, som hun elskede og beun-

drede. Det var derfor ikke med lyst, hun brød op fra Sct. Lukas sogn for at gribe tøjlerne i den store præstegård med den så temmelig vildsomme have, som straks fra den første dag, til hun lukkede sine øjne, helt var hendes domæne. Mange tårer græd hun i de første år, og bittert savnede hun hovedstadens liv, når ensomheden overvældede hende de lange vinteraftener, når far var ude til møde. Men efterhånden ændredes dette aldeles. Hendes virksomme sind gav hende så mange opgaver, at der ikke blev tid til at sørge. Hus og have gjorde hun til et hjem, som kom til at betyde meget for mange og alt for hendes nærmeste. Og venner fik hun mange af; men det tog nogen tid, for hendes noget reserverede væsen og en medfødt myndighed skabte i hendes omgivelser først respekt, men siden kærlighed. Hendes energi var ukuelig, hvilket var så meget des mere beundringsværdigt, som hun var meget svagelig; seks gange var hun opereret, og altid havde hun smerter.

Jeg husker, hvilket indtryk det gjorde på mig, da hun under sin sidste sygdom efter en bedøvende indsprøjtning sagde: »Tænk, jeg har ikke en eneste smerte, det har jeg ikke oplevet i 10 år.« Vel prægede denne mors svagelighed hjemmet, men det er utroligt, at den ikke prægede det mere. Ofte skete det, når vi skulle have møde eller gæster, at mor begyndte dagen forpint og nedbrudt, og ingen begreb, hvordan hun skulle klare det; men når folk myldrede ind, var mor den, der smilende stod i døren og tog imod, og intet var at mærke, før den sidste var ude igen; så faldt hun sammen – men kun for næste dag at tage fat med fornyet energi. Da hun lå på sit sidste sygeleje, og vi andre vidste, hvor det bar hen, kæmpede hun stadig for

livet – indtil den dag min far på hendes bestemte krav under usigelig kamp og smerte fortalte hende sygdommens uheldbredelige art; da brast det for hende, livsviljen var brudt, og på 14 dage var det forbi.

Mor var den, som holdt vinduet åbent til livet udenfor. Fars frygt for »verden« gjorde, at han var meget lidt med f. eks. i tidens litteratur, men sådan ikke med mor. Overhovedet var hun meget forskellig fra far, også i det kristelige; hun havde ikke oplevet noget bevidst brud, men levede i sin barnetro. Da min far friede til hende, sagde hun først nej, fordi han på det tidspunkt som ung student var under indflydelse af Brandes. Efter nogle års forløb, da han under påvirkning fra sin ældre broder, den senere præst i Flade og sidst i Uggerløse *Lauritz Münster*, var blevet teolog, kom han igen med bedre held. Dette må besynderligt nok være blevet andre bekendt, i hvert fald sagde den senere biskop Oldenburg engang til far: »Jeg har hørt, hvordan De blev forlovet; det gik sådan til, at først sagde Deres kone nej, fordi De ikke var omvendt, hvortil De svarede: Er der ikke andet i vejen, det skal vi snart få klaret – og så gik De hjem og omvendte Dem, hvorefter hun sagde ja.«

Ingen skulde beskyldte mor for at høre til de præstekoner, som altid beundrer vor far; hun var en streng kritiker og sparede ikke på hverken ros eller dadel. Overhovedet var hun sikkert far en udmærket regulator og forstod at dæmpe, når det var påkrævet. Af naturen var hun ikke pietist, hun havde en sund sans for livets glæder, men stod dog altid loyalt ved fars side, når hun fandt hans moralske iver velbegrundet.

Ved siden af mine forældre er der et menneske, hvis

navn er uløselig knyttet til Dalby præstegårds historie i disse år: *Cecilie Gårde*; hun kom til os, få måneder efter at vi var flyttet ind og blev til få måneder, før vi rejste; hun var trods et ofte vanskeligt sind en uvurderlig støtte for mor, ikke mindst da hun var syg.

Løvrigt passerer en hærskere af karle og piger revy for mit indre øje; men jeg skal kun gøre ophold ved en enkelt, som hed *Hertha Nielsen*. Hun var fra et udmærket købmandshjem i Dalby sogn, og jeg mindes hende helt fra hun var fire år som en sød lille pige med strålende glade øjne. Da hun var blevet konfirmeret, naturligvis af min far, var hun i nogle perioder i huset hos mor, og vi satte alle pris på hendes milde, hjælpsomme væsen. Alligevel var det vist godt, at jeg ikke vidste, at hun en halv snes år efter skulle blive min stedmoder og endnu bedre, at jeg ikke vidste, at jeg efter yderligere en halv snes år sammen med min hårdt ramte, gamle far skulle tale med oprigtig sorg ved hendes kiste. Må jeg her blot gentage, hvad jeg dengang med henblik på min mors minde udtalte om Hertha: »Hun forstod den kunst at gå ind uden at trænge ud.«

Dette ægteskab blev meget lykkeligt; men det havde den tragiske følge, at det p. gr. a. megen meningsløs forargelse og en del ond sladder i nogen grad skilte far fra hans gamle sogne.

Dagliglivet i præstegården prægedes selvsagt af fars bestandige travlhed, ustandseligt var han ude til møder og på husbesøg i de meget vidtstrakte sogne, men indimellem blev der dog tid til den førømtalte højtlesning samt til musik; mor var en habil pianist, far i sine velmagtsdage en udmærket sanger, min søster begge dele og jeg en fortræffelig til-

hører. Højtiderne var virkelig højtider, helt forskellige fra hverdagen; julen havde naturligvis hos os som i alle hjem sine særlige skikke, f. eks. blev vi børn, når vi i de senere år kom hjem fra København, modtaget af et lille tændt juletræ i entreen, hvormed alt straks var sat på sin rette plads; påsken kendetegnedes ved, at det skulle mærkes på hjemmets liv, at »langfredag var en bitter dag, men skøn var påskemorgen;« men dejligst af alt var dog vist sommerferien, når hus og have vrimlede af gæster.

Blandt disse var der en, som mere end nogen anden hørte sommeren til, min fætter *Theodor Thomsen*. Det er nævnt i en artikel i et tidligere bind af dette værk, at han i mange år holdt ferie i Snese præstegård, men da dette måtte ophøre, arvede Dalby præstegård ham, og i en lang årrække var han den stadig mere velkomne gæst, som helt voksede sammen med vor lille kreds. Med sit afgrundsdybe fond af kundskaber, sin knivskarpe logik, sin herlige humor og frem for alt sit hjertelige væsen vakte han hos alle både beundring og kærlighed. Nu var hverken min far eller hans søn særlig stive i debatten, begge havde de det sådan, at de med stor sikkerhed vidste i dag, hvad de skulle have sagt i diskussionen i går; anderledes med min mor og søster, og navnlig mellem mor og fætter Theodor ud-kæmpedes mangen voldsom dyst, afvekslende med højtlesning og mere stilfærdig samtale, overhovedet udviklede der sig mellem disse to trods den store aldersforskel et af de smukkeste venskaber, jeg har kendt. Men tro ikke at alt var lutter dybsindigheder, nej, fætter Theodor var på krocketpladsen og ved bocciaspillet den ivrigste af os alle. På mange måder havde han i disse mine drenge- og ungdomsår stor indflydelse på min udvikling; skulle jeg nævne et enkelt,

skal det være det nationale, hvor han åbnede mine øjne for det sønderjydske spørgsmål, men forøvrigt kunne jeg unde alle danske præster at have haft kirkeministeriets departementschef til fætter – ja, ikke just departementschefen, men mennesket.

Og så var der *Jane*. Men hun skulle opleves. Hun var et af de husinventarer, som hører fortiden til; fra tidernes morgen havde hun tjent i familien, snart hos min mormor, snart hos os; nu sad hun i »Trøstens bolig« i Klerkegade, men jeg tror dog nok, hun trøstede sig bedst i Dalby præstegård. Vi børn fik gennemgående yderst beskedne gaver til jul og fødselsdag; men Jane, det gamle skind, ofrede alt på os, som hun elskede – særlig min søster stod hende nær – og Janes gaver blev altid imødeset med stor spænding og overtrumfede alt; var hun til stede selv, undlod hun iøvrigt ikke at kundgøre prisen.

Blader jeg gæstebogen fra Dalby præstegård igennem, støder jeg på talløse navne, slægtninge, venner, missionærer, der ofte udtrykker sig på et eller andet mesopotamisk sprog – jeg undrede mig gerne over, hvilke uforkammetheder der stod om os, siden de ikke turde skrive, så man kunne fatte det. Det var fristende at omtale mange flere, men redaktøren løfter advarende fingeren: Husk på pladsforholdene! Jaja, det er værst for ham selv, for også han og hans familie skulle have været med.

Hvad nu det specielt kirkelige arbejde angår, tør det siges, at gudstjenesterne i Dalby og Thureby kirker var båret af ægte højtid. Far samlede mange mennesker, Dalby kirke var gerne fuld til højmesse, i Thureby var dette utænkeligt, da kirken er meningsløs stor i forhold til folketallet. Der var en udmærket salmesang, og fars prædiken var altid

fængslende, den var bygget op med en fast disposition, altid gennemtænkt og fremført med stor veltalenhed; den fulgte gennemgående Indre Missions tankegang og sprogbrug, men ordinær var han ikke. Der holdtes adskillige møder, dels i hjemmene i sognene, dels i præstegården; der var samfundsmøder, ungdomsmøder og sudanmøder, som sorterede under far, mens mor ledede en DMS-kreds, hun var i de senere år kredsformand. Desuden holdt mor møder for en kvindekreds og ledede søndagsskolen i konfirmandstuen, bistået af den elskelige forskolelærerinde, *frk. Larsen* og en brav husmand; tillige medvirkede en tid en karl, der tjente i præstegården, og som i særlig grad stod under mors protektion; hans virkefelt blev dog stærkt indskrænket, efter at mor engang havde hørt ham fortælle de uskyldige små om de mange løver og elefanter på Grønland.

Noget for sig selv var en bibelkreds, som bestod af mine forældres særlige venner på egnen, godsforvalter *Christovs* fra Gisselfeld, forpagter *Saudbreys*, tandlæge *Thyssens*, læge *Gøtzsches* m. fl.; da far og mor gerne blev befordret af de andre, som alle havde bil, benævntes den »automobibelkredsen«. Da min far skrev og fortalte sin broder Lauritz om den, svarede han, typisk for hans mere lavkirkelige indstilling: »Det er jo meget godt med den bibelkreds, men jeg savner en møller, en bager og en skrædder.«

Foruden de to små Indre Missions-samfund, der bestod af rare, men yderst stilfærdige mennesker, der navnlig i Dalby mindst muligt gjorde sig gældende i sognets liv, fandtes der i Dalby også en lille grundtvigsk kreds, der havde en friskole og var tilknyttet Stevns frimenighed. Jeg ved det ikke, men tør vel gå ud fra, at disse mennesker og

min far mødte hinanden med nogen gensidig mistænksomhed. Men forholdet udviklede sig så mærkeligt, at mine forældre blandt grundtvigianerne fandt nogle af deres bedste venner, særlig må fremhæves proprietær *N. J. Andersen*, »Snedkærgård«; han var et betydeligt menneske, en tid folketingsmand for Venstre, dygtig og initiativrig og fuld af lune. En aften, da far og mor var gæster på »Snedkærgård«, ville man synge en salme, før man gik hjem; far fik overrakt en salmebog, og da han bag i denne så nogle opnoterede tal, spurgte han Andersen, om det var salmer, han satte særlig pris på. Hvor far nød svaret, da Andersen med blink i øjet sagde: »Nej, det er såmænd et bridgeregnskab.«

Så godt blev fars forhold til de grundtvigske, at han tilbød frimenighedspræsten *Krebs-Lange* en af de ordinære søndagsgudstjenester om måneden, hvad han med tak tog imod. Det turde vist være ret usædvanligt.

Nu om dage bliver vi alle mere eller mindre ens; men dengang vrimlede det med originaler. Der var Roms Trine, som altid hentede sine varer i »Brugsen« i en ældgammel barnevogn, og det foregik i fuldt løb. Der var gamle Johan, som tog mad med i kirken og halede den frem under prædikenen, på det at han kunne opbygge både sjæl og legem. Og så var der Mode-Marie; hun bar dette navn, fordi hun engang havde haft en modehandel i Køge, men hun ekspederede efter sigende sådan, at hun havde modevarerne i den ene hånd og en fedtemad i den anden, hvilket skal have virket hæmmende på salget. Forøvrigt kendetegnedes hun af egenskaber, som i særlig grad påvirkede andres næsebor, hvorfor der altid selv i en propfuld kirke var tomme pladser i hendes nærhed; fremmede, der forvildede sig hen ved hendes side, led græsselige kvaler. Endelig var der Lille-

Niels, som har gjort sig fortjent til hædrende omtale, idet han udførte et stort og samfundsnyttigt arbejde, dog, det skal indrømmes, i vel forstået egeninteresse. Interessen bestod i kaffe, som var Lille-Niels' lidenskab. Hans fremgangsmåde var sålunde:

Lille-Niels vidste, at mor ikke havde stikkelsbær, som af en eller anden grund ikke ville trives i haven. En dag stiller han med en stor kurv stikkelsbær, hvorfor han naturligvis belønnes med kaffe. Derefter spurgte han: »Kaskesens jæ ka' ta'e noen rabarber?« Vi havde overflod af rabarber, og ansøgningen blev omgående bevilget. Med disse gik han nu hen til folk, som han vidste savnede rabarber, hvorefter han belønnedes med kaffe, så spurgte Lille-Niels: »Kaskesens jæ ka' ta'e noen ribs?« Bevilget. Niels videre med ribsene og fik kaffe, og så fremdeles fra morgen til aften dag efter dag. Det er altid forekommet mig, at Lille-Niels var en foregangsmand, under større forhold måtte hans idé kunne medvirke til at gøre menneskeheden lykkeligere; for vist er det, at Niels skænkede kun glæde til andre som til sig selv.

Når man har haft den skæbne at vokse op i en præstegård og derefter får sit eget hjem i en sådan, kan man naturligvis ikke undgå at drage sammenligninger, og når man er så heldig at have en moderne præstegård med alle tænkelige bekvemmeligheder, så byder de praktiske forhold sig til. Hvem havde det nu bedst, de dengang eller vi nu? I Dalby præstegård var der ikke centralvarme, ikke badeværelse m. v., ikke varmt vand, huset var uendelig besværligt med køkken i stueetagen og spisestue ovenpå, uendelig lange gange, trapper osv. Men der *var* een ting, som de færreste præster har nu: den nødvendige hjælp, altid een

mandlig og oftest to kvindelige; derfor var uventede gæster ingen katastrofe, det var jo bare at give besked, og pludselige indbydelser skabte ikke hjernebrud, for der var jo altid en til at være hos børnene. Nutildags har de færreste præster mulighed for at holde bare een pige, derfor er de tekniske goder naturligvis mer end storartede; men om de kan erstatte den menneskelige hjælp, må anses for højst tvivlsomt; og dette spiller ind på mange måder; præstegården kan ikke nu som før være sognets midtpunkt, for man mangler hjælp, og endvidere kan det ikke undgås, at det tager noget af præstens tid, for hvilken nogenlunde hæderlig ægtemand vil vel, uanset konens evt. protester overlade alt slæbet til hende? Her *er* et problem, og det er nødvendigt, at det siges.

Men i hvert fald: der var dejligt i Dalby præstegård, sommer som vinter, hellig som søgn. Men en dag var det jo slut med alle disse glæder. Den 19. oktober 1931 døde min mor. Før hendes kiste blev båret ud af det hjem, som hun havde så svært ved at forlade, sagde far i sin tale: »Nu er her ikke mere et hjem, her er kun en bolig.« Det var så alt for sandt.

Vi følte alle, at nu var det bedst at bryde op; men endnu et år måtte gå, før båndene kunne løsnes. Endnu en jul, næsten umulig var den at komme igennem, særlig for far, der 1. juledag under pres af de tunge tanker brød sammen på prædikestolen og fik et pludseligt hukommelsestab. Endnu en sommer – som ingen sommer var, bare en uendelighed af dage, som skulle overstås. Frk. Gårde måtte forlade os, hendes sinds skygger tog overhånd og formørkede det aldeles, og så måtte far nøjes med en lille formiddagspige; da min søster ikke var hjemme og far mest

ude i sognet, så gik da jeg alene om i det store hus og den udstrakte have, og følte mig som mit eget genfærd. Jeg greb gæstebogen for ved mindernes hjælp at skabe liv i den døde nutid, og der faldt mit blik på mors håndskrift. Efter sommerferien 1920 havde hun indført Ibsens linier:

I tilfold øde lå haven og huset,
hvor søde stemmer os før berused.

Det blev næsten for stærkt.

Så kom den sidste dag, længselsfuldt ventet og inderlig frygtet. Far holdt afskedsprædiken i begge kirker, og derefter skulle min søster og jeg rejse.

I præstegården var alt i opløsning, der skulle være auktion næste dag og flytning i ugens løb. Dér stod mors sybord beklemt i et galt hjørne, klaveret var trukket ud fra væggen, som skamfuld fik sine falmede yndigheder afsløret, og fra krogen i spisestuen så de ti brudejomfruer bøn-faldende på mig i håb om at slippe for at blive solgt ved auktion i morgen.

Nej, lad os forlade al denne helligbrøde. Endnu en sidste tur i haven. Farvel, I dejlige lindetræer, farvel, du yndige kirkegårdshave, farvel, du kære lund, farvel, du — — —.

»Hallo, skynd dig, bilen er her.«

Et arrigt smæk af bildøren, og langsomt kører vi alt for hurtigt gennem gården.

Åh, bare lige een gang til – kan den bil da ikke gå i stykker? Ubarmhjertigt trækker den os bort, nu ser man kun de vældige asketræer ved højen, og nu – forbi.

En ny æras keruber tog opstilling ved indkørslen.

PRÆSTEGÅRDSHJEM OG KULTURHJEM

Af departementschef *Andreas Møller*

Når man som præstesøn, opvokset i præstegårdshjem på landet, begynder at tale om livet i præstegårdshjem, risikerer man naturligvis at generalisere for stærkt. Man har erfaringerne fra sit eget hjem, og så siger man: sådan var der i præstegårdshjemmene på landet. Selvølgelig var der stor forskel på præstegårde, stor forskel på hjemmene og på livet i hjemmene de forskellige steder. Men i mangt og meget var der nu alligevel noget fælles. Skulle man jugere over, hvilke boliger der på forhånd måtte have særlige chancer for at blive rammen om et rigt og lykkeligt barndomshjem, tror jeg nok, man roligt kunne give præstegårdene på landet en fin stilling.

At mulighederne i høj grad var til stede i de 2 præstegårde, der her skal fortælles lidt om, præstegårdene i Tønning og Nørre-Aaby, skulle gerne fremgå af det efterfølgende.

Far – Carl Ferdinand Møller – var født i 1848, søn af skibsbygger Chr. R. Møller, Troense, og hustru Mette Ma-

rie Storm, datter af en skibsfører. Mor – Cecilie Jacobine Lorentzen – var født 1850, datter af sognepræst Carl Christian Lorentzen (1844–60 i Nørre Næraa og Bederslev, 1860–83 i Skeby og Otterup) og hustru Henriette M. Cloos, datter af skovrider Jacob Cloos, Taasinge. De blev gift 1877. I nogle år var far seminarielærer ved Skaarup seminarium; i 1884 blev han udnævnt til sognepræst for Tønning og Traden i Jylland, fra 1889 var han tillige provst for Thyrsting-Vrads herreders provsti, og i 1884 kaldedes han til sognepræst for Nørre Aaby og Indslev på Fyn, hvor han døde i 1909.

Vi var 5 børn. Den ældste er født i Skaarup; han flyttede fra hjemmet i 1892, idet han efter konfirmationen kom i formerlære i Svendborg. Nummer 2 blev født i 1880; han skulle efter forberedelse i Odense og København have været på Polyteknisk Lærestanstalt, men fik i 1900 tyfus og døde i København. Nummer 3 var forfatteren af denne artikel; jeg er født 1882, kom i 1896 i Odense katedralskole og boede i skoleårene i Odense, men var naturligvis hyppigt hjemme; siden 1901 har jeg boet i København. Derefter kom den eneste datter, født 1884 i Tønning; hun var i hjemmet i alle årene i de 2 præstegårde. Endelig fødtes i 1887 endnu en søn; han tog i 1903 almindelig forberedelseseksamen i Nørre Aaby og blev i 1904 ansat i Handelsbanken i Odense. Også han var naturligvis ofte i hjemmet i Nørre Aaby, til det opløstes ved fars død.

Tønning præstegård ligger i selve landsbyen i et dejligt landskab en mils vej fra Ry og Ejer Baunehøj, nær ved smukke skove, mest bøgeskov; stærkt kuperet terræn, især ned mod Gudenaen. Vejen til Ry eller Skanderborg gik forbi sø og mose og store strækninger af lynghede, hvor

vejen var et hjulspor i lyngjord, og hvor man, når lyngen var kørt igennem, så man kørte i sandet, blot lavede et nyt spor ved siden af det gamle. Præstegården var 3-længet med stråtag begge sidelængerne blev ombygget i fars tid. Ved gården var der en gammeldags spandelade med stråtag helt ned. Stuehuset havde plads nok til en særdeles rummelig lejlighed med gæsteværelser osv. Der varen efter forholdene stor og god have med et læbælte mod vest om gamle, hule asketræer, et mægtigt kirsebærtræ, nogle andre frugttræer, en nøddeallé af rigtige træer, en stor tuja, taks, kristtjorn osv. og selvfølgelig køkkenhave. Far udvidede haven, lavede nye læbælter, plantede storfrugtede nødder, nye æble- og pæretræer.

Nørre Aaby præstegård ligger mere for sig selv i det frodige fynske landskab, der vel ikke selv frembyder større naturmæssige seværdigheder, men dog i nærheden har Baa-ring Vig til den ene side og Ronæs til den anden. Det var en af de virkelig store, dejlige, gamle præstegårde, firlænget med stråtag og en vældig gårdsplads. Møddingen var i gården; det var ikke så godt. Udgangene fra staldene var også til gårdspladsen – tænk en sammenbygget, firlænget, strå-tækt gård med en enkelt køreport og en ladeport! Det var heller ikke så godt i ildebrandstilfælde. Også her måtte der bygges om – til sorg for rotterne. Af dem var der overflod, da vi kom; vi og vore to hunde gjorde det af med over 200 den første vinter; næsten hver aften overfaldt vi dem i svi-nestien; hundene gik med permanent opsvulmede hoveder efter kamp med rotterne. Ingen kan vel forlange, at en præstskal være foregangsmand på landbrugets område, men jeg tror virkelig, at far i alt fald i Jylland var noget af en foregangsmand med hensyn til staldenes indretning, flyt-

ning og sikring af mødding og aljekummer og karlenes og pigernes boligforhold. Det skal indrømmes, at både i Tønning og Nørre Aaby var forholdene før ombygningen under al kritik, men fars praktiske sans og evner hjalp svært til, at arbejdet blev godt og billigt.

Stuehuset i Nørre Aaby var meget stort. Der var, da vi kom dertil, et utal af rum, og praktisk talt hele indmaden måtte bygges om. Jeg tror, det endte med 11 værelser, deraf 3 meget store, foruden folkestue, pigekammer, udmærkede køkkenregioner osv. Desuden lavede far i sidefløjen ud til laden en sommerspisestue, hvor han selv malede billeder på væggene. Endelig var der i den anden sidefløj den tidligere kapellanbolig med konfirmandstue, så der var godt med plads, meget at holde og at fyre i.

Man kan vel tænke sig, at det er noget af et problem at møblere en sådan bolig, men det lykkedes dog. Overmøbleret var der på ingen måde, og finere møbler var der ikke meget af. Men der var smag og hygge, ikke disse uhyggelige, ubenyttede stadsstuer, men et indtagende, befolket hjem, altid i mønsterværdig orden. Aldrig, tror jeg, er mor gået i seng, uden at det var i orden, og aldrig har hendes ordenssans bragt os andre uhyggefølelser.

Til Nørre Aaby hørte en af de gamle, storslåede præstegårdshaver, vel ca. 3½ td. land. Den havde store og dejlige træer, ægte kastanier, 2 tulipantræer, et utal af lindetræer med forskellige bladstørrelser, træer med bladformer helt ned til de ribbede, mange store frugttræer, nøddekrat med en pragtfuld bund af dorthealiljen, store græsplæner og en mægtig køkkenhave. En dam udenfor gården, en lille dam i haven, en yndig eng med en bæk langs haven. Også her udvidedes haven; den gamle tjørnehæk blev rykket ud

(med hestekraft), der blev plantet nye stedsegrønne træer og nye frugttræer, indrettet hønsegård osv.

Både i Tønning og Nørre Aaby drev fader selv avlingen. Til Tønning præstegård hørte der ca. 40 td. land; der var en ganske lille skov og et styrkke borte en eng ned til Gudenåen; som andre gårde havde præstegården part i en mose i sognet. Jorden til præstegården var god. Til Nørre Aaby præstegård hørte ca. 60 td. land af den vestfynske udmærkede kvalitet. Vi havde en forkarl, en andenkarl og en dreng, senere en røgter. Pigerne malkede, til vi fik røgter. I nogle år havde mor unge piger i huset for at lære husholdning. Og så havde vi privatlærerinde. I høsten var der naturligvis flere hjælpere. Når dertil kom feriegæsterne, vil det forstås, at det var ingen lille husholdning.

Til avlingen hørte vel normalt en 12–14 køer, 2 par heste, undertiden et par får, svin og fjerkræ. Høsten besørge- des altid med le; i Jylland blev alt tærsket med plejl, i Nørre Aaby havde vi dog tærskemaskine med hestegang.

I mange retninger var naturligvis forholdene de første år i Tønning og de sidste år i Nørre Aaby forskellige. De første år i Tønning kærnedede vi selv, bagte alt vort brød, også rugbrødet, bryggede selv osv., men et var selvfølgelig at leve fra 84 til 94 i en landsby i Jylland omtrent 3 mil fra en by, 2 mil fra nærmeste jernbanestation og 1/2 mil fra den store landsby Brædstrup, hvor der ganske vist var både slagter, bager, læge, apotek, herredsfoged og posthus (diligenceforbindelse med Silkeborg), et andet var at bo ved århundredskiftet i et sogn med stationsby på hovedruten Strib-Odense.

Tønning var en rigtig landsby med kirke og skole, gårde og huse, sprøjtehus og gadekær; der var en smedje, der var

en købmand, en skomager, en træskomager, vist også en snedker. Købmanden og hans kone var vore særlig gode venner, storartede folk. Vi hjalp ham at skære hakkelse, at tappe petroleum og øl på flasker osv., og han hjalp os – også med at spise kirsebær. Han hentede sine varer pr. vogn i Horsens, ca. 21/2 mil borte. Konkurrence var der ikke meget af, så købmanden kunne tillade sig, når der kom en kunde i butikken, og han selv sad inde i stuen, at råbe ud til kunden: »Do ka vint, te dæ komme jen te«. For os børn i byen var det spændende at se, hvad han kom med til juleudstilling. Måske vil man nutildags ikke blive synderlig imponeret af en juleudstilling, bestående af nogle få sukkerfigurer i snore i vinduerne, men det var nu alligevel noget ud over det almindelige, og det er jo det, det kommer an på. Byernes slikkeri kendte vi ikke meget til. En juleaften hos købmanden overvældede os ganske: med begge hænder dyngede købmanden svedsker, rosiner, bolcher op på et stykke brunt papir for os. Det var den aften, min yngste broder kom til verden.

Kontanter kendte vi ikke meget til dengang. I 1894, da far selv var flyttet til Nørre Aaby, og hans efterfølger boede hos os, gav denne nye præst mig engang 25 øre for at gå til Bræstrup i et ærinde for ham. Det var uhørt mange penge. Lærerindens kontante løn var, da hun kom, 100 kr. om året. Men hvad skulle man også bruge penge til? Jo, dyrskuet i Bræstrup med honningkager og kagehjerter. Karrusel var der også, men det behøvede ikke at koste noget; når vi hjalp at trække den – sådan blev den kørt –, så kunne vi sidde på bjælken, vi skubbede på, den sidste del af turen.

Økonomien har jo nok skaffet mine forældre flere bekymringer end os børn. Indtægten i Jylland var meget lille;

jeg mener at have hørt far sige, at han med, hvad han fik som provst, aldrig nåede op over 2000 kr. Nørre Aaby var et stort embede, men der var lagt afgift til præstepensionsfondet på kaldet, og far levede kun få år efter, at afgiften var bortfaldet. Imidlertid, de kom igennem det, og da jeg blev student, ville far ikke have, jeg måtte søge kommunitetet eller andre stipendier; der var andre, der trængte mere. For os børn var det kun sundt at leve i et hjem, hvor pengene var små. Men de var altså små i mange år, og der var unægtelig spænding, både med hensyn til kapiteltaksten og med, hvad offerdagen ville indbringe. Det var jo i gamle dage; de små papirsedler, hvori man indpakkede sit offer, der under gudstjenesten blev lagt på alteret til præsten og i degnestolen til degnen, blev udsendt til beboerne, og mange store mønter var der ikke, når vi pakkede ud. Tiendedagen var noget af en festdag. I forvejen havde vi sammen med degnen siddet og regnet ud, hvad hver enkelt skulle betale; så mødte tiendeyderne op, og alle blev trakterede med kaffe og julekage. For nogle af ydelserne blev det ikke til stort overskud. En del år senere var jeg i kirke departementet med til at afløse offer og accidenser; det var nok en rigtig reform, og den gamle ordning med udsendelse af »tiggersedler« var ikke rar, men der var vel alligevel noget om, at det kunne have sin værdi, at den store offerdag betonedede forholdet mellem præsten og menigheden.

Far var en høj, kraftig mand, mørkhåret, med kort, lidt tilspidset fuldskæg. Når han står der oppe ved alteret med den hvide særk og messehagel, så »ser han så brøsig ud«, sagde bispens tjener. Nå, brøsig er måske ikke ordet, men der var respekt om ham. Et stykke mandfolk, mere kraft

end smidighed, alvorlig, men mild og menneskelig i forkyndelsen. Der var praktisk håndværkersans i far. Som skibsbygger kendte han skibe ud og ind, selvfølgelig sejl-skibe, og han kunne selv bygge dem. Han byggede skibe til os, dejlige skibe, der kunne sejle; han byggede selv en rigtig båd til en af søerne ved Tønning. Han lavede slæder og flitsbuer til os og lærte os at snedkre, og når han kom så godt igennem ombygningerne ved præstegårdene, var det, fordi han selv kunne lede håndværkerne, tegne lofter osv. Han havde også megen kunstnerisk sans, tegnede og malede, prøvede også at forme i ler og lave træudskæring, navnlig efter at en billedhugger en tid havde boet hos os i anledning af arbejde i kirkerne. Far tegnede bl. a. til min søster en stor A-B-C med et billede for hvert bogstav. Og så var han iøvrigt, også i sit havearbejde hæmmet af krogede fingre som følge af leddegigt fra ungdommen.

Mor var stilfærdig, blid og yndig og med megen indre styrke. Hun holdt det store hjem og den store husholdning i mønsterværdig orden; hvor har kvinderne i et sådant hjem haft meget at gøre. Også i haven, bl. a. i køkkenhaven, lagde mor meget arbejde. En god præstekone er en lige så vigtig ting i præstegården som en god præst. Mor var på ingen måde præst – hvad jo præstekoner undertiden er –, men hun var efter min mening en ideel præstekone. Mere er der måske ikke at sige om den ting.

Det er klart, at vi børn i et sådant hjem ikke kunne være rene overflødighedsgenstande. Vi skulle naturligvis passe vores skoletimer og læse vores lektier, og vi havde en misundelsesværdig fritidstilværelse i gården, i haven og i skoven med os selv eller andre drenge i byen, men vi kunne også gøre nytte. At hjælpe med at kærne, at trække rullen,

at gå ærinder, at skuffe og rive i haven, at så og vande i køkkenhaven, at plukke frugt, det var oplagte opgaver. Men at hjælpe med at passe køerne, at »tage op« efter en høstkarl, at hjælpe i marken eller i loen eller på hæsset med at køre hø og korn hjem, at binde bånd til høsten, at tærse med plejl, at gå efter hesten i hestegangen, efter hesteriven på marken, at køre en hest eller et par heste, det var noget, vi lærte tidlig.

Jeg var for nogle år siden med en kommission i Jylland. Midt mellem 2 byer gik vores bil i stå. Mens chaufføren arbejdede med den, og vi andre hjalp til eller stod og så på, dukkede pludselig en lille fyr på måske omtrent 8 år op på landevejen. Med hænderne i bukselommerne stod han rolig og så til. Så spurgte chaufføren, hvordan han kunne være hjemmefra. »Jow, den aa'en kaal æ hjem'.« »Nå, den aa'en kaal. Hvem er så den jen kaal?« »De æ mæ.« Jo, man bliver tidlig »kaal« et sådant sted. Man behøver ikke at være ældre end han, jeg lige fortalte om, for at kunne flytte køer eller hente dem hjem fra marken; man er nok for lille til at nå op over nakken på dem for at koble dem sammen, men så kan køerne jo selv hjælpe ved at sænke hovederne, eller man kan få dem til det med en håndfuld spiseligt. Hvor meget vi i Tønning færdedes ude i bedriften eller andre steder, fremgår vel tydeligt nok af, at vi altid talte jydsk med hinanden; det andet var »at snakke fint«. At træsko var vort fodtøj ude, er klart. Det er også det bedste, der findes; skoet med jernringe med træ i er det iøvrigt næsten lige så godt som skøjter på et tilfrosset gadekær.

Mine ældre brødre var ivrige fiskere og jægere; jagten blev drevet først med slangebøsser, der er glimrende til at

skyde fugle eller skyde højtsiddende æbler ned med, senere med rigtige bøsser.

Med dyr havde vi meget at gøre; næsten hvert år havde vi tamme fugle. Fra kirketårnet kunne vi få allikeunger, fra skoven krager og skovskader; de var helt tamme, fulgte med os, når vi gik ud, sad på hånden, skulderen eller hovedet af os. En enkelt gang havde min broder en musvåge, et par gange prøvede vi med ugler, men de blev aldrig rigtig tamme. Selvfølgelig havde vi hund (eller hunde) og katte. Storkerede på taget.

Det var et storartet friluftsliv, vi drenge førte i Jylland, både sommer og vinter. Om sommeren gik turen ofte til skoven. I den yndige bæk med det fine navn Havbæk i Sdr. Vissing skov fangede vi krebs. Satte vi dem om aftenen i hestenes vandtrug ved brønden hjemme i gården, kunne vi næste morgen finde dem på gårdspladsen eller landevejen på vej hen til gadekæret. I skovene var der hindbær og nødder. Der var også hugorme, men de har nu aldrig gjort os fortræd. Mine ældre brødre nåede et par gange at hugge hovedet af en hugorm med deres dolke, og en af mine brødre og jeg skød en hugorm med vore slangebøsser, mens den stod på halen og hvæsedede mod hunden. Et hagl var så heldigt at gå gennem halsen på den, og så kunne vi bringe den med hjem i triumf. – Så var der leg med byens andre børn; vi legede »Klabund« og spillede »Pind«, »So i hul«, »Trille« og meget andet. Om vinteren løb vi på isen på gadekæret; som jeg før bemærkede, var træskoene glimrende på en isbane. Vi havde også nogle ganske små slæder, som man stod på, idet man stagede sig frem med en pigkæp. Eller vi kælkede. En kilometerlang bakke på landevejen ned til skoven og Gudenåen var en glimrende kælke-

bane, mindre god for hestekøretøjer, når vi havde kælket vejen spejlblank, men så kørte hestekøretøjerne ind på marken. Og de omkringliggende stejle bakker gav nogle pragtfulde rutcheture. Det gav undertiden nogle buler, når vi kørte mod vejtræerne; underlig nok havde vi ingen brækkede ben; benene var ellers i farezonen, idet vi altid styrede med benene.

Nytårsaften var der halløj. Alle drenge og unge mennesker gik rundt og slog pottes på dørene, og så skulle vi ind og have lidt traktement, et enkelt sted en rød snaps ellers pebernødder. Vi kendte efterhånden pebernødderne, som de var i de forskellige huse, og vidste, hvor de smagte godt, og hvor de var lige så hårde som købmandens stenpærer. I den egn blussede man ikke Sct. Hans aften, men Valborg aften, »Ulborg awten«. Da var der mange store bål og megen lystighed med kirsebærvin og andet.

I Nørre Aaby kunne vi naturligtvis også lege med de andre børn på stedet, men der lå præstegården mere for sig selv; der var den store have, og der var ikke de samme betingelser for fri udfart til skov osv. som i Tønning; vi var jo også blevet ældre. En ting bør omtales fra Nørre Aaby. Adskillige steder dér dyrkede man tobak; den skulle passes omhyggeligt, men så kunne det også give ganske gode penge. Bladene skulle brækkes af, efterhånden som de nåede til det rigtige stadium, og så samledes hos en af vore naboer vi unge og sad i en lade og syede de afbrækkede tobaksblade på snore til ophængning i et åbent hus til tørring. Der blev fortalt historier og sunget; der var ligesom lidt af »Æ Bindstouw«-karakter over det.

I Nørre Aaby lærte vi at cykle. I stationsbyen var der en cyklesmed, hvis forretning startede meget beskedent, men

efterhånden udviklede sig til en stor cyklefabrik. Der kunne vi leje cykler til at lære på og til at køre til Middelfart på; det var ikke de gamle, høje velocipeder, men det var så sandelig heller ikke nutidens cykler med luftringe osv. At træde disse cykler med de smalle, hårde ringe var et stykke arbejde, og i den fineste orden var køretøjerne ikke, men det var dejligt billigt at leje dem, og det gjorde ikke så meget, om en pedalaksel var skæv, eller der manglede en pedal, når man efter turen stillede cyklen fra sig ved forretningen.

I Nørre Aaby var vi inde i krocketalderen. Dette spil blev i nogle år dyrket på den store græsplæne. Og så var ungdomslivet i Nørre Aaby præget af besøg af anden ungdom, fra byen eller fra præstegårds- eller andre familier i omegnen. Min yngste broder red en del, mest på en dejlig Frederiksborg hest; selv forsøgte jeg nogle gange at undgå at skræve mig af led, ridende på en af de bredryggede, svære heste, vi havde med fra Jylland. – Fiskeriet blev lagt på hyl- den, men vi havde nogle storslåede krebseture til nogle moser i udkanten af sognet.

Kirken i Tønning var en meget anselig, gammel landsbykirke med tårn og hvælvinger. Træden kirke var langt mindre, uden tårn. Der er senere bygget et tårn til til afløsning af det gamle træ-klokketårn; er det egentlig ikke synd? Det er en skøn, lille kirke med en fin marmorprædikestol, vel en klosterlevning. Jeg tror, der allerede var kakkellovn i Tønning kirke, da vi kom, måske nåede der at komme oven i Træden kirke, mens vi var der, de første år var der i alt fald ingen, og det kunne være drøjt nok for både menighed og præst og degn at sidde i den kolde kirke efter at have vadet til den i den dybe sne. Der faldt nemlig sne der-

ovre; vi havde vel nok vintre af den rigtige slags. Kirkerne i Nørre Aaby og Indslev var store, smukke gamle kirker med tårn og hvælvinger, som det sømmer sig for landsbykirker på det frodige Fyn. Jeg synes, man må sige, der var interesse for kirkerne og god kirkegang. En gudstjeneste i landsbykirken har nu en anden karakter end gudstjenesten i en stor bykirke; menigheden ligesom lever mere med i gudstjenesten, præst og menighed er hinanden nærmere. Det kan være svært nok med salmesangen, hvis der ikke er et orgel eller et harmonium, og det kniber for degnen, men gudstjenesten skal nu heller ikke være en opvisning eller en koncert. Og for den, der f. eks. har oplevet juleaftensgudstjenesten i den gamle landsbykirke, fyldt til sidste plads, pyntet med gran og med levende lys spillende i de gamle ujævne kampestensmure, vil det altid være forbundet med forestillingen om den helt rigtige juleaften. Det er en stemning, man ikke kan finde i den mest strålende danske kirke. Og høstprædiken-gudstjenesten hører jo landet til.

Far skrev ikke sine prædikener, noterede kun hovedpunkterne op og talte så frit. Det giver den levende tale, og jeg tror, han talte godt. Fuldkommen naturligt, godt sprog, alvorligt, aldrig sødladent, ikke særlig »populært«, men dog vist letfatteligt. Han hørte nærmest til de højkirkelige. I Tønning var der fra tidligere tid en del grundtvigianere, der havde løst sognebånd til den gamle pastor Konradsen, men det holdt op. I Nørre Aaby blev der gjort forsøg på at presse far til mere indremissionsk tale, men det afviste han heldigvis. Han skulle nok selv bestemme, hvordan han skulle mene og tale. Populær i den forstand, at han blev »dus« med folk, gjorde han sig ikke, men jeg tror, at kontakten var god nok mellem præsten og præstekonen og

beboerne. Jeg tror, de var både respekterede og afholdte. Det har nu nok for fars vedkommende betydet noget for kontakten, at han selv drev avlingen; mors gode hjerte var velkendt, og i Tønning fik de lejlighed til under en tyfus-epidemi, som gjorde folk meget opskræmte, at vise, at det var et præstepar med mod og hjertet på rette sted.

Jeg tror også, at besøgene hos syge og gamle har bragt mange hjælp og trøst, og sådanne besøg passede far naturligtvis som en del af sin gerning. Derimod var der meget lidt af kirkelige møder og den slags, som en senere tid og nogle præster måske også har været noget for ivrige efter. Der var en vis fornem blufærdighed i både fars og mors tale og væsen; der blev sunget en morgensalme med os børn, i gamle dage læste mor som oftest ved skoletidens begyndelse et kapitel af det gamle testamente højt, og der blev bedt borbøn til middag, men der blev ikke »prædiket« i hjemmet, hverken på den ene eller den anden måde. Man var ikke »dusbroder« med Vorherre. Det, at vi børn sædvanligvis gik med i kirke om søndagen, faldt helt naturligt; men gjorde vi det ikke, blev der ikke bagefter spurgt hvorfor. En enkelt gang kunne far godt lide at slappe af ved et spil whist, det var dog sjældent; men vi børn spillede kort i lange baner, både i folkestuen og inde. Bal har vi aldrig haft i præstegården, men vi børn dansede gladelig ved skoleballer, skovballer og andre lejligheder, og der var aldrig noget i vejen herfor.

Selskabelighed i byernes forstand var der ikke. Kun få gange har der været stedlige gæster til selskab. Men i Jylland med de store afstande kom præstefamilierne undertiden på besøg hos hinanden. Jeg husker, at der engang på samme dag – uanmeldt og uden indbyrdes aftale – kom 3

præstefamilier kørende til Tønning. Det gav husmoderen noget at bestille. Det traf sig så heldigt, at vi børn netop havde indstuderet en Mester Jakel-komedie med os selv og en god, jydsk kammerat som agerende, og den blev så serveret for gæsterne. Den ene af gæsterne var så høflig at sige, at han aldrig havde moret sig bedre i Det kgl. Teater. Hvilket iøvrigt ikke betyder, at vi kunne spille komedie, men bl. a. de jydsk repliker, udtalt i skole-rigsdansk, var meget fornøjelige. Hvad præsterne og præstekonerne diskuterede ved sådanne sammenkomster, kan jeg desværre ikke sige. Men der har nu ikke manglet samtalestof. Hvor præsterne sad, kom piberne frem. Far røg altid lang pipe og havde nogle stykker hængende på sit pipebræt, og de blev så taget i brug. Helt hygiejnisk var det vel ikke med denne anvendelse af fremmede piber, men måske virkede selve brugen desinficerende. Jeg husker, at far var inde på, at man burde have sin egen pibespids med, og det lyder meget fornuftigt, men om det blev gennemført, eller det blev ved tanken, ved jeg ikke.

Man må nu endelig ikke tro, at vi ellers ikke så fremmede. For det første havde vi – som omtalt foran – feriegæster, både ældre og yngre, især af familien, og så kunne der såmænd være livligt nok. Det var nu mest i Nørre Aaby. I Tønning var der besøgende af en helt anden slags. Det var jo så langt tilbage i tiden, at vi flere gange havde besøg af zigeunerfamilier. Der kom en dag en sådan familie. De havde en barnevogn med. Den blev efterladt ude på vejen. En ung kone og en dreng kom ind for at tigge; specielt skulle hun gerne have noget til »kleine Rosa«. Det kunne mor ikke stå for, og der blev fundet adskilligt frem. Da de skulle gå, ville den kærlige præstekone da gerne se og

beundre den lille pige, og zigeunerkvinden kunne ikke afværge, at mor gik med ud til barnevognen. Ingen Rosa, kun sammentiggede ting. »Aber wo ist denn die kleine Rosa.« »Ach, gnädige frau, sie ist gestorben.« Desværre havde drengen forelsket sig i min lille private trillebør, og den drog han af med. Denne oplevelse morede mig ikke nær så meget dengang som nu.

En række originaler færdedes dengang rundt i Jylland, »digteren Langemose«, som han selv kaldte sig, Vendt, der var døv og blev ondskabsfuld, når han ikke fik sigtebrød med flæsk, og andre. Selv en veritabel bjørnetrækker med en bjørn, der kunne danse på bagbenene, fik vi besøg af.

Og så kom der en enkelt gang et par studenter på vandretur. Deres leg med os i gården resulterede desværre i, at en del træskeer o. a., der lå til tørring på taget over brønden, gik i vandet, men morsomt var det.

A propos træskeer. Det var jo i gamle dage, hvor man i folkestuen spiste mælkegrøden, den daglige ret, af fælles fad, med egen træske, som man efter en let aftørring satte op under en bjælke til næste gang. At spise af et fælles fad og at slukke sin tørst ved at drikke af det fælles ølkrus efter omhyggeligt at have pustet fluerne væk, saa der blev en ren plads, hvor man skulle drikke, ja, det hører jo nu fortiden til, og det er kun godt. Men når karlene dengang fik deres mad og drikke på den måde, var det vel ingen skade til, at drengene engang imellem var med i dette fællesskab. Den sædvanlige måde for os at spise og drikke på var det selvfølgelig ikke.

I de sidste 5 år i Tønning var far provst; det var et provsti, hvor man altid måtte færdes med hestekøretøj. Der var store, velhavende sogne som Ry, Sdr. Vissing m. fl., der var

det udstrakte Nørre Snede og små, fattige sogne, hedens og sandjordens sogne. En gang imellem tog far en af os med på køreturen, så vi så adskilligt, navnlig af kirkerne. Kirkerne og skolevæsenet havde fars store interesse, og han var meget virksom. For kirkernes vedkommende førte hans praktiske og kunstneriske sans og en stor evne til at få både de private kirketiendejere og myndighederne interesserede i, til, at en række kirker blev restaurerede og gudsmykket. Skolevæsenet trængte i høj grad til forbedring, ikke mindst lærernes kår. Først i slutningen af 90'erne kom jo den store nye skolelov. Far var meget opfyldt af arbejdet på skolen, og jeg ved fra senere tid, at hans indsats som provst vurderedes højt i ministeriet. Det var også hans kaldelse til Nørre Aaby og Indslev udtryk for.

Vil man til slut spørge om litteraturens og musikkens stilling i dette hjem, bliver svaret, at på disse områder er der intet særligt at bemærke. Både far og mor havde sangstemmer, mor kunne spille, og vi lærte mange salmer og sange, men ud over det havde vi ikke musikkens glæder. Og et litterært hjem eller en videnskabsmands værksted var vort barndoms-hjem ikke. Far læste dog selv en del – og han læste gerne, mor havde sjældent tid –, og vi havde slet ikke så få bøger. Illustreret Tidende blev holdt, og julehæfterne (og Blæksprutten) blev pløjet igennem. Selvfølgelig læste vi Inge-manns romaner; Oehlenschlägers tragedier, Adam Homo, Dickens og adskilligt andet læste jeg i 12–14 års alderen; der blev læst lidt højt, men der var ikke litterære diskussioner. Litteraturen gav iøvrigt anledning til en ikke uberettiget kritik af det såkaldte dannede sprogs glosemisbrug. Vi havde i Nørre Aaby til jul givet en af vore karle en af Inge-manns romaner. Da han havde læst den, spurgte vi: »Synes

du ikke, den var morsom?» »Næh, den var da'tte mo'som, men den var go aa læs!«

Men selv om der ikke i Tønning og Nørre Aaby foregik et produktivt arbejde af litterær eller videnskabelig karakter, så er det alligevel så givet, at det var et kulturhjem, vi levede i. Jo, vist var de kulturhjem, små kulturcentre, de gamle danske præstegårde, på mange måder, både ved deres egen karakter og ved livet, der levedes i dem, og vores egne præstegårde var dejlige barndomshjem.

TO PRÆSTEGÅRDE

Af rektor *Herluf Møller*

I bogen »Danmark i tekst og billeder« skriver maleren og forfatteren Achton Friis i afsnittet om Salling: »Jeg har været så lykkelig i mine yngre år at kunne færdes som jæger over store strækninger af Salling . . . Jeg kender landet under al slags vejr og har her oplevet, hvad man nu engang oplever under åben himmel i en lykkelig alder. Siden har en god skæbne ladet mig se meget andet af denne dejlige verden. Engang førte den mig op på Col de la Forclaz, hvorfra jeg så solopgangen ramme Mont Blancs top med sine stråler, så at sige ansigt til ansigt med det mægtige bjerg. Men den årle septembermorgen, da jeg første gang stod på kirkebakken ved Hjerk og så ud over Harre vig og Lysen bredning til sundene og Mors, mens rimmen endnu sad blå i roernes toppe, og edderkoppespindet begyndte at tindre af dugg, mens solen rullede sit ildhjul opover det fjærne Himmerlands banker bag bredningen i øst – i det øjeblik følte jeg mig himlen nærmere, end da jeg stod over for det hundredfold højere Mont Blanc.«

Stærke ord – *vel* stærke, vil manganen sallingbo mene. Og

dog læser jeg dem med både rørelse og stolthed, for her, i *Hjerk* præstegård, levede jeg de første ni år af mit liv. Her så jeg, stående på en stol ved vinduet i spisestuen, for første gang storken balancere hen ad tagryggen på den store ladebygning, fulgt af sit endnu ikke flyvefærdige kuld. Her lærte jeg to så væsentlige ting som at lege so i hul og spille pind. Herfra fulgte jeg med angst i hjertet min far til den nærliggende Harre vig, for at modtage min første dukkert. Her hjalp jeg til, mente jeg i hvert fald selv, med at klippe får og kerne smør, her så jeg min mor støbe lys, når vinteren nærmede sig. Her oplevede jeg min første rigtige juleaften, med alle lyksalige forventninger opfyldt. Her endelig hørte jeg i mit første rigtige forår for første gang »Mads Doss«, mens vi, min ældre bror og jeg, lå med fårene ude på præstegårdens hedelod og søgte at nedsvælge rygende varme kartofler, som vi selv havde ristet i et bål af lyng. Lærkerne steg svimle af fryd op mod den lyse himmel, vogterdrengen Morten sang for, og vi stemte i, hver gang han kom til

lalaluh, lalalih, kom! så skal a bih!

Det var i firsernes dage. En ny tid var brudt ind over Salling, markeret af to betydningsfulde symboler, jernbanen og gendarmerne. Sallingbanen bragte stationsbyer, grundspekulation og anden herlighed, altsammen dog uden at forhaste sig; da jeg for nogle år siden besøgte egnen, genkendte jeg bevæget tempoet. Med gendarmerne fik befolkningen provisorierne tæt ind på livet og undlod ikke at reagere. Når de to, der var tildelt *Hjerk*, kom ridende, var det kækt at nynne, dog naturligvis i behørig afstand:

Vil du nu bare la hønen gå,
ellers kommer de lyseblå!

Helt inde i præstegårdens folkestue, hvor Skive Folkeblad lå på bordet, mærkedes eftervirkningerne, når karlene istemte:

Ned med Estrup, Scavenius og Ravn!

Vi vil ingen rådden grundlov ha i kongens Kjøbenhavn –
eller når der i al gemytlighed skumledes over højrebladet Skive Avis, som læstes i dagligstuen.

Det sidste træk vidner om rummelighed. Man fandt det i sin orden, at begge aviser fandtes i præstegården, ligesom ingen opholdt sig over, at herredsfogden og andre dignitarer fra Skive hørte til familiens omgangsvener. Der kom jo også venstremænd på besøg, selveste kredsens folketingsmand Jens Peter Dalsgaard – så det kunde gå lige op.

Ja, rummelighed og frisind prægede forholdet mellem sallingboerne og deres præster. Intet under, at min far, pastor *Theodor Møller* i Velling ved Ringkøbing, betragtede en ansættelse her som særlig attråværdig, da han i 1880 så sig om efter et nyt og større kald, hvor hans evner helt kunde komme til udfoldelse. Her var han tilmed selv fra. I Hjerck præstegårdshave lod han senere opføre et højt udsigtstårn af træ, kaldet Hlidskjalv, hvorfra han kunde se over til Grinderslev kirke i Østsalling. I den dertil hørende Breum præstegård var han født som den yngste af provst Jens Møllers elleve børn. Her følte han sig hjerame. Mellem sine barndoms- og ungdomsminder. Mellem disse bøn-

der, hvis tankegang han forstod, hvis lune var ham i kødet båret, og hvis sprog han talte som en indfødt. Mellem sine embedsbrødre, Kristian Glud i Jebjerg, J. H. Monrad i Lem, Hemming Carstensen i Nautrup, Peter Christensen i Oddense, grundtvigianere som han selv og hans personlige venner. Først og sidst mellem de mange gamle og unge, der søgte ham i kirken eller ved møder i præstegården og havde øre for hans ejendommelighed som prædikant og foredragsholder.

Gik drømmen fra Velling i opfyldelse? Ja, sådan står det for mig. Over de ni år i Hjerik ligger der i min erindring et lys og en feststemning, der går i eet med indtrykket af et frugtbart, smilende, fremfor alt *lyst* landskab med vid udsigt til alle sider. I sandhed ikke noget alpelandskab, men dog ejendommeligt skinnende i mindet. Et land, hvor far eet for eet genfandt de jyske træk, som Grundtvig fremdrager i »Der er et land så kosteligt«, en af hans kæreste sange.

Far havde selv overtaget avlingen, d.v.s. driften af 7 tdr. hartkorn agerjord, og slap, takket være flinke tjenestefolk, godt fra vovestykket. Det var i virkeligheden mor, der måtte tage den værste tørn. Ukendt med landbrug, som hun var, at overtage ledelsen af en husholdning, der foruden far og en stadig voksende børneflokk omfattede tre karle, tre piger, husjomfru og huslærerinde foruden forskellige slægtninge og venner, der i længere perioder nød godt af husets gæstfrihed, og så tilmed være præstekone i et sogn, hvor et levende forhold til egnens folk opfattedes som en selvfølge – var en opgave, der stillede store krav til energi og pligttrøskab. Når den lykkedes for hende, skyldtes det ikke mindst, at hun forstod den kunst at forvandle sine

hjælpere til sine venner. Ved sit eksempel og sin hjertelighed. Mange år efter kunde hun med varme mindes disse jyske piger, der efter en lang arbejdsdag af sig selv kom om aftenen og spurgte, om der ikke var nogle strømper at stoppe. Lønnen, de oppebar, oversteg endnu i 1888 ikke 8 kr. månedlig. Andre tider!

For os børn stillede det sig anderledes; vi tog landbruget som en leg. Var ude den halve dag og færdedes hjemmavant i hestestalden og »nøsset«, hvor vi havde hver sin ko, over hvis mælkeydelse vi skinsygt vågede. I hønsehus og svinesti, lade og vognport, i karlekammer og folkestue. Jo, der var nok at tage sig af. Naturligvis også i haven; men den var dels lidt for fin efter vor smag, med både springvand og solskive, dels lurede her faren for at blive sat til at luge, hvilket straks var mindre morsomt.

Imidlertid kunde al denne folkelighed, så ønskelig den i sig selv var, også have sin betænkelige side. Den nemlig, at vi blev vel landlege igen. Det var fars bestemte hensigt, at vi med tiden skulde optages i den »lærde« skole, og her gjaldt det om ikke at vække opsigt ved et afstikkende væsen. Hvem kunde hjælpe herimod? Først og fremmest en huslærer naturligvis. I fire år, fra 1885 til 1889, havde vi først tre unge piger, til sidst en stud. theol. i huset, hvis opgave det var at tage sig af de to ældste sønners undervisning og samtidig polere deres sprog og manerer. En ikke helt taknemmelig opgave! Når en af dem led af uafledelig hovedpine, bærer min uskikkelighed formentlig i nogen grad skylden. Et andet middel var en lille bog med den ildevarslende titel »Man skal aldrig —«. En giftig bog, syntes jeg. Af dette kursus i god tone forelæste min far hver dag ved middagsbordet et passende stykke, hvortil knyt-

tedes alskens styrkende betragtninger. Det var ikke opmun-
trende lekture. Når jeg f. eks. hørte, at man *aldrig* måtte
spise fisk med kniven, syntes jeg, at man berøvede mig den
sidste mulighed for at få bugt med dette i forvejen vanske-
ligt tilgængelige næringsmiddel. Og når det forkyndtes, at
man heller *aldrig* måtte spise sovs med kniven, måtte jeg
tvivle om, at det vilde lykkes forskellige andre ved bordet
at leve op til dette ideal. Heldigvis druknede denne under-
visning gerne i latter. Hvad der derimod var alvorligt ment,
var fars tredie og sidste forsøg. I vinteren 1887–88 befor-
dredes min ældre bror og jeg pr. hest og vogn en gang om
ugen til Skive for at modtage danseundervisning af en blæn-
dende personlighed, der var indforskrevet fra Viborg til
dette formål. Hans navn var intendant Lillie; det var mulig-
vis denne omstændighed, der overvandt fars sidste betæn-
keligheder. Der sad vi indpakkede i fodpose og varme styk-
ker den to mil lange strækning og ventede på vor dom. Den
blev ikke nådig! Af den hele affære mindes jeg ikke andet,
end at jeg straks forulykkede ved de fem »positioner«, og
at det ikke blev bedre, da vi nåede til »komplimenterne«. I
mit stille sind tænkte jeg, at en gammeldags so i hul i grun-
den var at foretrække. Bagefter overnattede vi hos en mor-
bror i Skive, hvor jeg gerne bladede i den illustrerede ud-
gave af Holbergs komedier – uden at det nogensinde faldt
mig ind, at jeg egentlig hørte hjemme der med mine for-
gæves forsøg på at erobre den femte position.

Nej, så var selskaberne hjemme i Hjerck præstegård noget
andet. Der blev man ikke kritiseret, fordi man ikke var med
til bords, og der så alle glade og venlige ud. Far sondrede
åbenbart mellem cigarfremmede og pibefremmede. Om na-
bopræsterne hørte til den sidste kategori, kan jeg ikke af-

gøre; det er sandsynligt. Derimod mindes jeg tydeligt, at jeg aftenen før et sådant selskab fik udleveret et par ark skrivepapir af far til at lave *fidibusser* af. Papiret klippedes ud i strimler, der foldedes tre gange sammen og derpå anbragtes i et bæger. Ved gæsternes ankomst udleveredes en friskstoppet lang pibe og en fidibus til hver af herrene. Holdt man så piben ud fra sig i arms længde, var der udsigt til at nå hovedet med den brændende fidibus. Jeg sad i hjørnet og iagttog med stolthed fænomenet og ventede på det store øjeblik. Det øjeblik nemlig, hvor alle havde fået tændt og stod i en rundkreds og lyttede til, hvad en af dem fortalte. En scene, der uvægerligt endte med en lattersalve fra de lyttende. Det var anekdoternes time, og denne scene, der gentoges gang på gang, fandt jeg ubeskriveligt morsom. Eller der blev spillet l'hombre i havestuen, under hvilken herrerne skiftedes til at sidde over og komme ind i dagligstuen til damerne. Der kunde det pludselig hænde, at man inde fra havestuen hørte råbet: »En *mort!*« hvorpå vedkommende brat forsvandt. Og så var der slet ingen mår – men det var alligevel morsomt. Det fandt også damerne, der passiarede eller bladede i familiealbumet og Fritz Jürgensens pennetegninger eller i Auerbachs »Barfüszele«. Jo, det var et pust fra den store verden.

Ak, og feriegæsterne! Både dem fra København, der blev længe, og gæsterne for en enkelt dag i sommertiden. De kom og bragte nye moder, nye mærkelige udtryk, nye blomsternavne til vor afkrog. Lærte os at plukke champignons. Eller de spillede på flygelet i dagligstuen, så jeg var målløs. Og til sidst kom det frygtede, uafvendelige øjeblik, hvor vognen holdt for døren for at køre dem til

Roslev. Man fulgte den til det sted, hvor vejen drejede. Så blev man stående og så og så, til det sidste glimt var forsvundet. Det var sommetider strengt nok for et otte-årigt hjerte.

– Mor spillede klaver og far violin. Det kunde naturligvis blive til en duo nu og da; men far helmede ikke, før han fik stablet en trio på benene. Det traf sig så heldigt, at han var i besiddelse af forskellige instrumenter af det kendte Weis-mærke, deriblandt en kæmpestor cello. Men hvordan finde en cellist i Salling, hvor der i mands minde næppe var set nogen sådan udenfor Skive? Løsningen fandtes – via Grundtvig. I nabosognet Krejbjerg var der en idealistisk lærer af grundtvigsk type, hvis tilid far havde vundet. Og denne travlt optagne mand, far til en stor børneflokk, fik han overtalt til ved egen hjælp at tage de første vanskelige trin på vejen til Parnasset, akkurat så langt, som der krævedes for at slippe levende igennem en trio af Haydn. Og dagen kom, den store dag, da vor cellist med bæstet på ryggen, blå briller for de svage øjne og stav i hånd kom dragende over noret, der skiller Krejbjerg fra Vesterhjerk. At se til som den gamle harpespiller i Wilhelm Meister. Det blev en sand festdag. Var det end ikke helt, som Haydn havde forestillet sig det, måtte hovedvægten i lidt for høj grad ligge på takten og ikke på tonen, var glæden i Hjerk præstegård så ren og oprigtig, som nogen kunde ønske. Den dag grundlagdes der virkelig noget i mit hjem, som blev til glæde, ja velsignelse i mange, mange år.

At højtlesning om aftenen var en magt i huset, fik jeg at mærke, da Jonas Lie holdt sit indtog med »Familien på Gilje«, efterfulgt af »Kommandørens døtre« og »Majsa

Jons«. Disse elskelige, gribende bøger gjorde det stærkeste indtryk på den lille kreds, der sad forsamlet omkring hængelampen, mens mor læste højt. Så længe en bog af Lie endnu ikke var læst ud, var livet i huset ligesom skruet et par grader i vejret; man håbede, skuffedes, led og levede med disse mennesker. Vi børn forstod vel ikke meget deraf, men stemningen i stuen, hyggen og de voksnes glæde var vi afgjort modtagelige for.

Noget tilsvarende oplevede jeg det sidste år, vi var i Hjerik, da far forsamlede sognets unge til ugentlige oplæsningsaftener i præstegården. Spisestuen var fuld af karle og piger, der opmærksomt lyttede til H. F. Ewalds beretninger om Niels Ebbesen og Griffenfeld eller Kristofer Jansons skildringer fra den nordamerikanske borgerkrig («Femtende Wisconsin»). Der sluttedes med en sang, og jeg skal love for, at der var til grev Gert i en god mening, når vi kom til:

Jyderne alle fra Randers til Ribe
danse han bød efter holsternes pibe,
for tyskerne reves om Danmark.

De to sidste mødeaftener før jul læste far »E Bindstouw«. Straks de første ord: »De war e awten fa bette jywlawten – nej hold! A lywwer – de wa sgi den awten far ve indda . . .« virkede som et chok. Karlene rejste hovedet, lyttede betaget og brast i en umådelig latter. Te e præjst ku løhs såen! Det var jo dem selv, deres eget sprog og lune. Og munterheden holdt sig gennem de følgende stykker, til vi kom til »Den jenarmed sældåt«, der blev læst under dyb stilhed. Det mærkedes, at her kneb det for en og anden, bl. a. for oplæseren.

At disse oplæsninger havde gjort lykke, fik mor at mærke, da hun til julen fra venner i sognet modtog ikke mindre end otte gæs, som en »bette venlehied«.

– Lad mig til sidst fortælle om en enkelt dag, hvor lyset over min jyske barndom skinner med særlig glans, den 29. august 1886. Den dag blev min yngste bror døbt, og dåbsgæsterne forsamledes efter gudstjenesten til fest i præstegården. I dagens anledning fik jeg lov til at være med til bords, og det var heldigt, for ellers havde jeg ikke hørt far sige nogle ord om den nye »verdensborger«, som jeg siden ikke har kunnet glemme: At det i dag var en dobbelt højtidssdag. Det navn, som drengen havde fået, bar han efter sin farfar, provst Jens Møller, og om ham kunde han oplyse, at han var født just på denne samme dag for hundrede år siden! – Det tør formodes, at selskabet efter denne tale i løftet stemning begav sig til Hlidskjalv for at se over til Breum.

– Var der da slet ingen skygger? Jo, een stor. Da far og mor forlod Hjerk i 1889, efterlod de to små piger på kirkegården. Begge døde i 1885, den ene af lungebetændelse, den anden, mente man, som følge af vaccinationen. De stunder, hvor far stod udenfor haven og spejdede efter vognen, der skulde bringe dr. Rørbye den lange vej fra lægeboligen i Vihøj, regnede han siden for de tungeste i sit liv.

*

Mit første indtryk af *Birkerød* ved vor ankomst dertil i august 1889 var, trods præstegårdens forfald og havens ælde, et overvældende indtryk af nyhed. Nyt sprog hos bønderne, ny farve på køerne, nyt tempo på jernbanen. Nye dyrearter (pindsvin, flagermus, ugler), nye træsorter i haven (bøg, valnød, kvæde), do. æblesorter (gravenstener,

flaskeæbler, jordbæræbler, kaviller, reinetter, præsteskæg), do. kirsebær (spanske, både gule og sorte). Ny lugt i stuerne, ny udsigt fra vinduerne, ny slags træsko (franske, om muligt slet ingen). Nye lærere, nye kammerater, der talte en ny og forvirrende jargon, nye bøger, nye sange, nye lege (fodbold, cricket). Endelig nye forhold i hjemmet: nye møbler i nye smukke stuer, der efterhånden fremstod af det forhåndenværende kaos, ny placering af de gamle ting. Et hav af nyhed, hvori ethvert minde om Salling gik under. Lyst efor og mørkt ebag! Her var brug for øjne og ører den hele dag, hvis man ønskede at klare sig (et nyt ord!). Således fuldbyrdedes overgangen i en grandios kolbøtte, der var så langt som muligt fra, hvad man forstår ved rolig udvikling.

Føltes dette nu som noget pinligt? Nej, for mit vedkommende i hvert fald slet ikke. Dertil var jeg for meget barn. Alt dette nye optog mig grænseløst, Og så var jeg jo trods alt stadig hjemme. Far og mor syntes glade, de små søskende skulde hjælpes og lektierne læres. Det sidste var stadig vigtigt, egentlig vigtigere end nogensinde, det gjaldt jo om at »klare sig«. Og beherske sig! Det var igen noget nyt. I mit første vidnesbyrd stod at læse, at jeg forstyrrede undervisningen ved min overordentlige snak-somhed. Hvad var herved at gøre? Man kunde jo ikke lave sig selv om. Eller kunde man? Det måtte jeg tale med mor om og så naturligvis om lektierne, der blev sværere for hver dag. Tysk straks det første år, fransk det næste, latin det tredie. Hvordan skulde det gå? Jo, mor vidste råd. I hvert fald med tysken og fransken. Udtale for sig, oversættelse for sig, og gloserne lært perfekt. De var egentlig morsomme, de lignede andre ord, lød som

noget, man før havde hørt. Hvordan kunde det være? Mor ind til far eller ind til konversationsleksikonnet. Jo, det lod sig forklare.

Det var virkelig interessant, og hvor mor var sød, når hun sådan hjalp. Og da jeg så som elleveårig begyndte på latinen, og livets alvor ret skulde vise sig, blev det ligefrem hyggeligt. For vel forstod far at dølge sin interesse for gudernes sprog bag en striks mine og slog mig over armen med pibespidsen, så det sved, når jeg dummede mig, men bedst som det var, gik det ham som dragonhesten, der hører det gamle hornsignal, og han rykkede ud med en eller anden historie fra sin egen skoletid – noget af det morsomste, jeg vidste. Jo, latin var hyggeligt og absolut til at forstå. Endnu! Og hyggen bredte sig lidt efter lidt til de andre fag, ja selv til det mest frygtede, matematikken. Det lod sig altså lære, når man blot fandt den rigtige metode; og hvis det kostede hovedbrud, var der ikke noget sørgeligt heri, for fra hovedbrud – når det da førte til noget – var der aldrig langt til godt humør, hvori det så kunde ligge. Denne simple opdagelse, som jeg gang på gang fik bekræftet, blev for mig til et tryllemiddel, der bragte mig over mange genvordigheder og forvandlede otte års skoletid til et ligeså lykkeligt livsafsnit som min barndomstid i Jylland.

Naturligvis lå dette også i omgivelserne, i skolen og i mit hjem eller rettere sagt: i forbindelsen mellem disse to magter. Mantzius' skole var ikke for ingen ting skabt på grundlag af Grundtvigs skoletanker, og her fandt far fra første færd jordbund for nogle af sine yndlingsideer. Her var sans for personlig ejendommelighed, for natur og kunst, for sang og musik, for legemsøvelser og idræt og alskens uskyl-

dig morskab. I skolens prægtige gymnastiksal, der var dekoreret i ædel pompejansk stil, havde Hostrup talt og Kr. Mantzius læst højt og amatører af format spillet komedie. Just i en sådan skole ønskede far sine sønner undervist, og han blev ikke skuffet, så sandt som en række af skolens lærere blev hans venner og hyppige gæster i vort hjem. Måtte han i Birkerød renoncere på muligheden af et samliv med befolkningen som det, han kendte fra Hjerk, erstattedes dette således i nogen måde ved en livlig forbindelse med skolen og en gennem årene usvækket interesse for undervisningen. Han kom til at føle sig hjemme også her.

Et enkelt kuriøst træk vil give en forestilling om dette forholds hygge, ja intimitet. Ved indflytningen i 1889 kom til de mange andre overraskelser et nyt vandhus (sit *venia verbo*), hvor far efter en vis tids forløb fandt det nødvendigt at skrive med kridt: *claudite portas!* Jeg var just blevet så stiv i latinen, at jeg forstod meningen: luk døren! men måtte dog beundre min ældre broder, der var i stand til og fordristede sig til at rette det sidste ord til det korrekte: *januam*. Rettelsen blev stående, d. v. s. godkendt, og stedet henlå i tilbørlig ensomhed og fred i mange år. Da hændte det, at man en dag så pastoren begive sig op på skolen og der føre en lærd, om end af munterhed afbrudt, forhandling med latinlæreren, og se – straks den følgende dag læstes under den omtalte, gamle, rettede indskrift en ny og flunkende: *imponite operculum!* Far havde længe brudt sit hoved med at finde en passende betegnelse for »låg«, men havde, da han ikke ejede en dansk-latinsk ordbog, måttet gribe til den ydmygende udvej at rådspørge den nævnte autoritet, heldigvis en forstående og hjælpsom

mand. Han skulde ikke have noget af flere rettelser. Det overlades til læseren selv at udfinde betydningen af det første ord.

For mors vedkommende var der med efterhånden fem skolesøgende børn indtil videre sørget for rundelig beskæftigelse. Til det meget andet, hun havde mellem hænderne, kom tilmed nu et nyt job, hendes deltagelse i morgenmusikken. Det ansås for en selvfølge, at alle børnene skulde lære at spille klaver. Det kostede vistnok strabadser, men lønnen vilde ikke udeblive. Hertil krævedes for det første skalaer og etuder, for det andet øvelser i friere foredrag. Den sidste genre huede os ubetinget bedst; men lærerinden bad om etuder. Og mor holdt med lærerinden. Altså en avant! Hver morgen mellem 7½ og 8½ tog hun plads ved klaveret med først et, så et andet af ofrene ved sin side, og man skred til eksekutionen—nemlig af etuderne. Det var de frygtede czernyske hefter, og for denne længst henfarne østrigske etudesmed rejstes der i hine år et monument af melankolske klange i Birkerød præstegård. Morgen efter morgen sad mor der, det halve år ved det kummerlige lys fra en uselig petroleumslampe, og hørte på vor sammenbidte fortolkning af Czerny. Og passede på takten, tællende med høj røst: én o–og, to o–og. Og når stykket var til ende, det hele om igen. »Å nej!« »Jo, for din mors skyld.« Altså atter: én o–og, to o–og, mens man fra det tilstødende værelse som en slags akkompagnement hørte far banke sine kolde fødder med skrivebordslinealen.

Gav det bonus? Måske. Men kuren var farlig, fordi den var forbundet med risiko for, at al musik efterhånden skulde tælles ud af os. Czerny erindrer jeg i hvert fald ikke noget af. Af mors udholdenhed så meget mere.

At hun også tog sig af sine børns dramatiske anlæg, kan man tænke sig. Da jeg i næstøverste klasse skulde medvirke ved skolens opførelse af Carl Møllers yderst lette komedie: »Når man har Fanden til morbror« og kreere rollen som en ældre frue, assisterede hun mig ved hægtningen af et hertil fornødent korset. Det lykkedes mig at få det på, og mit ydre blev efter omstændighederne så perfekt, at jeg kunde illudere. Det sidste desværre så fuldstændigt, at der bagefter ude i byen blev skumlet over, at præstefruen virkelig vilde spille med i sådan en komedie!

Nej, så gik det bedre med en anden kjole. Nemlig den, i hvilken hendes ældste søn efter tidens skik skulde gå op til studentereksamen. Et smukt stykke cheviot fremskaffedes for en rimelig pris, og den lokale skrædders honorar for at trylle med det var så moderat, at hele herligheden kom til at stå i 50 kr. Den sad fortræffeligt, eksamensresultatet var tilsvarende, og sådan gik det til, at tre brødre efter hinanden kom til at absolvere examen artium i eet og samme kjolesæt til 50 kr.! Smæk for skillingen.

Mors glæde over en sådan vellykket lille forretning kunde være stor, lige så ægte som hendes had til alskens juks. Hun ligefrem sværmede for solide stoffer, prima varer, gedigent arbejde af enhver slags. Ligegyldigt om det drejede sig om sengeklæder eller voksbønner, om magasinovne eller katrineblommer, om fodtøj fra Bredgade eller røget makrel fra Badstuestræde. Og hendes varme påskønnelse af god betjening virkede stimulerende på de handlende, så de interesserede sig for at råde hende og ofte gemte gode stykker, ekstra billige rester o. l. til hende. Denne hendes evne til at vinde folk blev et virkeligt aktiv for far. Fornødenhederne var mange, men pengene små, altså måtte

der spares. Men hvad var den bedste økonomi: at holde på pengene eller give dem fordelagtigt ud? Herom førtes vidtløftige diskussioner, som regel med det udfald, at mor gik af med sejren. Blev resultatet et velforsynet, hyggeligt hus, glade miner hos børnene, begejstringsudbrud hos gæsterne, var han jo heller ikke narret med det.

Så meget mere som husholdningens to grundpiller, frøken Johanne Barsøe og »Gine« (nu fru Kirstine Thorsen), var uddannet i hendes skole og delte hendes smag for det reelle, det solide, det ægte. Den første var i mit hjem i 45 år og ligger begravet ved mine forældres side på Birkerød kirkegård. Hun var min mors højre hånd, fortrolig med alle »trådene« i huset, de synlige som de usynlige. Var vi syge som børn, sad hun ved vor seng og viste os billederne i Andersens eventyr; gik det os senere godt, eller led vi ilde, var hun den samme tyste medvider. Hjælpsom, beskeden begærede hun intet for sig selv og fandt en perle – trofasthedens.

Den anden var af nordsjællandsk race, djærv, driftig, dygtig. Hun viste sig en dag i 1898, så tingene an og blev. Holde et stort hus i gang, tørne ud om morgenen, fyre op, koge, vaske, skure, pudse, rydde op, passe fjerkræ og køkkenhave, snakke med havemand og tækkemand, fortsætte hvor hun slap og aldrig finde det kedeligt, fordi der immer er noget, som trænger til at blive lavet – sådan var Gine i de tyve år, hun var hos os. Og siden er hun ikke blevet anderledes. For selv om det kan være galt med hørelsen, nytter det ikke noget at hænge med næbbet. Det har man jo ikke tid til. Læser hun dette, vil hun nikke og sige: Det er rigtigt!

– Det var et minderigt sted, vi var kommet til. På fars

skrivebord lå en kanonkugle fra svenskekrigen, fundet af hans seksårige datter. Fra en stor sten i haven var efter sigende dronning Sophie Magdalene steget til hest, når hun havde været på besøg i præstegården. Allerhøjstsamme havde skænket egetømmeret i laden. Det var, dengang Hørsholm og Rungsted hørte ind under pastoratet. Høsterkøb skole sagdes Karoline Mathilde at have bæret med sin høje nærværelse o. s. v. Alt fordunkledes dog af mindet om Henrik Gerner, hvis billede og lænker talte deres indtrængende sprog fra kirkens væg, og om hvem traditionen endnu var levende blandt de gamle på egnen. Et ord af ham havde far anbragt over døren til sit studereværelse:

Forglem ikke, at du haver været *studiosus*, og at Gud derfor fremmede dig. Men beflit dig på at blive *studio-sior*, at Gud skal ikke igen forskyde dig.*

Frit gengivet: Est du en studeret mand, hold dig i studerende stand! Denne anvisning holdt far sig efterrettelig. Derom vidnede hans store, stedse voksende bibliotek; deraf prægedes hans mundtlige foredrag; derpå beroede freden i hans stue.

Men deraf kunde også rinde vemod. En skøn majdag i året 1900 tog far sammen med mig og en af mine kammerater til Lund for at overvære en doktorpromotion. Den gik af stabelen med storsvensk højtidelighed og udfoldelse af et ceremoniel, der af og til påkaldte smilet. Lutter levende historie! Bagefter promeneredes der i Lundagården, aflagdes besøg i Tegnér-museet o. s. v. Hvor han nød denne dag og gjorde den uforglemmelig for os med sit danske lune!

---

* Ortografien let retoucheret.

Men på hjemvejen vendte han idelig tilbage til Gerners vers om slaget ved Lund:

Her ligger kække mænd, hvis ben og blod er blandet
iblandt hinanden så, at ingen siger andet,
end de er af én slægt, de var og af én tro,
dog kunde de med fred ej hos hinanden bo.

Han hørte til dem, for hvem såret fra 1658 aldrig blev helt lægt.

Han havde historisk fantasi. En kort latinsk sentens, indridset i et af kirkens stolestader, overmalet, derpå atter af-dækket, åbenbarede ham en hel, levende sammenhæng. *Patior ut potiar*. Gennem lidelse til magt. Eller måske rettere: til sejr. Et ord fra middelalderen sikkert, men hvorfor her? Velsagtens skåret til tidsfordriv af en sølle klerk under en langsommelig prædiken engang i fjerde Kristians dage. Måske en vits af en spøgefulgl («jeg lider»)? Eller et hjertesuk fra et betynget sind? Hvem kan sige det? Spørgsmålet går videre, efterforskningen standser ikke.

På kirkens loft fandtes i stumper og stykker en udskåret altertavle fra Kristoffer af Bayerns tid. Et værdifuldt arbejde, men altså i en ynkelig forfatning. Den fik han, bistået bl. a. af brygger Carl Jacobsen, samlet og restaureret og genrejst på sin gamle plads. Det var en stor vinding. Hovedbegivenheden var dog den i 1914 påbegyndte af-dækning af kalkmalerierne fra dronning Margretes tid. Et mylder af skikkelser fra for over et halvt årtusinde siden, bevaret her under væggenes kalk, mens alt andet over jordens overflade var sunket i grus. En svunden tid lyslevende for vore øjne. Det blev for far en mægtig oplevelse,

som en drøm, der var gået i opfyldelse. Ved et præstekonvent i maj 1914 foreviste han det store fund for en forsamling af ældre og yngre grundtvigske venner. Fuld af iver for at forklare fundets betydning. Myndig, uden et stænk af salvelse, myndig og fyndig. Dansk i sind og skind. Den dag syntes jeg, at historien gjorde ham stærk. Kort i forvejen var mindestenen for Henrik Gerner på majpladsen blevet rejst for en pengesum, indsamlet i anledning af hans 70 års fødselsdag.

– Årene gik. Børnene blev studenter, fire af dem, og fløj fra reden. Ind til studierne, diskussionerne og de nye bøger, blandt hvis ophavsmænd bemærkedes en vis Johannes V. Jensen m. fl. jyder oppe fra Sallingkanten. Om søndagen fulgte kammerater med hjem til præstegården, og diskussionerne fortsattes. Far tog gæstfrit imod dem og hørte med velvilje på deres palaver. Ham flyttede de ikke. Men de bragte nye toner med sig, også rent bogstaveligt. Der blev musiceret meget i præstegården nu. To af sønnerne sang, en tredie spillede violin, døtrene klaver. Kvaretterne blev efterhånden til at høre på, og Schuberts og Heises sange lød den ganske dag. Ungdommen havde holdt sit indtog.

Det mærkedes ved højt læsningen om aftenen. Dønningerne fra problemdebatten i litteraturen skyllede ind over præstegårdens hegn og nåede kredsen omkring dagligstuelampen. I den var børnene blevet optaget, og her genlød røsterne ude fra verden, Tolstoj, Dostojevski, Bjørnson og Ibsen, Selma Lagerløf og Hamsun, side om side med de hjemlige og velkendte. Nye toner, ændrede signaler, ny tid. Af og til lød henne fra fars lænestol et enkelt udbrud: brilliant! mageløst! Eller: dunkelt! barokt! Det var gerne

afgørende. Blandt de mange storheder, der i tidens løb fik foretræde for denne domstol, dominerede stadig nordmændene. Det følte mærkeligt og inciterende, at de talte vort eget sprog og dog ikke ganske, at de var vore landsmænd og dog ikke helt. Næsten alt i deres bøger var som herhjemme, og dog var der en forskel. Og måske ikke til vor fordel. Der var noget æggende og noget dragende i at bakke med disse problemer, noget man aldrig blev færdig med. Ja, I henfarne norske stormænd, I havde jeres andel i, at det åndelige vejrlig i mit hjem holdt sig friskt gennem årene, I læskede de unges tørst efter liv, de ældres efter klarhed, I løftede os op over hverdagen, nej, gjorde hverdagen rigere, idet I åbnede os dørene til »de tusind hjem«.

At det var mange, der i årenes løb nød godt af husets gode plads og gammeldags gæstfrihed, er forståeligt. En broget skare, som det ikke er let at holde sammen på i erindringer. Medlemmer af slægten, både på fars og mors side. Gamle venner, der kommer på det årlige besøg og håber at finde alt som i fjor. Den aldrende veninde, der helst vil tale om svundne dage og fortælle de historier, vi har hørt så tit. Den blinde pige, som går nynnende rundt om græsplænen med sit strikketøj og ser ud som for ti og tyve år siden. Og aldrig klager. Damer fra Birkerød, der kommer om søndagen og glæder sig over varmen og mors blomster. Damer på rekreationsophold. De trænger til ro og stilhed og vil helst bo på solsiden. Unge piger, som drøfter deres problemer med mor, og som hun sætter mod i. Studenter på besøg. Er gerne lette at få anbragt. Officerer og menige i indkvartering. De første modtages med honnør, de sidste nu og da med resignation; dog hjælper deres ypperlige kommisbrød på situationen. Deltagere i det årlige middags-

selskab, hvor det altid er spændende at høre talen for mor varieret. Lærere fra skolen til en improviseret »jomsborger-l'hombre«, d. v. s. uden koner. Medlemmer af konventet på det årlige forårsbesøg, alle *med* koner. Medlemmer af fars lokale kvartet, af mor benævnt »fileværket«. Deltagere i provstesyn og det uhyre sjældne: bispevisitats. Interessante landligere; et sommerbesøg af professor Høffding er højdepunktet. Navnkundige landsmænd; rubrikken reserveret Jakob Knudsen og Knud Rasmussen. Og så fremdeles.

En særlig gruppe udgør tre »sønner af huset«, som egentlig slet ikke er gæster, men pensionærer. Den ene, en fætter, bor hos os i to år og fylder huset med musik og godt humør samtidig med, at han læser til teologisk embedseksamen; den anden er kun »søn« i eet år og bjerger en studentereksamen; den tredje bliver i tre år, med samme resultat. – Og husets rammer er så faste, rummeligheden så gennemprøvet, at det altsammen lader sig gøre.

Jeg nævner endnu en gæst, den hyppigste af dem alle og den ejendommeligste. Frøken Kirstine Høy, af store og små i byen kaldet »Tante Høy«. Mors og hele husets specielle veninde. Hun bor på den anden side af vejen, hvor hun har sin butik, og gør sig ofte et ærinde over i præstegården for at se, om alt står vel til. Er det ikke tilfældet, siger hun sin mening desangående rent ud. Det får børnene at mærke. Stundom også pastoren. Men hvad! Det gør jo ikke noget. Det kommer altsammen fra hjertet, ved vi. Og da hendes vestjyske natur til sidst bukker under, og hun ligger i sin kiste, følger Birkerød sin altid årvågne samvittighed til graven, og talen holdes af hendes ældste ven, min halvfemsårige far.

– I spisestuen står et gammelt ur i beskeden, sort kasse. Det hilser med syv hæse slag far »goddag, goddag«, når han vender hjem fra sin morgentur til den ventende kande med kogt vand og til morgengymnastikken, hvis hovednummer er en øvelse ved navn »travløb på stedet«. I hans studereværelse står et andet af ædlere form, med alabastsøjler. Det har stået i Jebjerg præstegård, altså næsten i Breum, og er nu havnet her. Det taler til ham om Jylland: »Der er du fra.« Og det fortæller ham om dagens tider. Tid til at læse og skrive, tid til middagsro, tid til den store spadseretur ud i sognet, tid til at se efter, om aftenavisen er kommet. Over hans lænestol i dagligstuehjørnet står endelig et tredie ur, i sort marmor, skænket hans far af præster i Sallings og Fjends herreder. Under det sidder han, halvt skjult af blomster, med sin aftenpibe og lytter til højtlesning eller musik. Indtil uret omsider med liflig klang slår »ti, ti«, og det er tid at stille piben fra sig. Han ligner sine tre ure, fra dem har han sin ro, sin ligevægt, sin sans for hverdagslivets »søde vane«. I sit tresindstyvende år brækker han lårhalsen og bliver halt. Det er en slem streg i regningen; men han giver ikke op, og det lykkes ham at komme så vidt til hægterne, at han kan fortsætte med de to daglige ture. Uret går. Og det bliver det ved med i mere end tredive år.

Imidlertid tager mor, efterhånden som børnene lægger mindre beslag på hendes tid, sig mere og mere af småfolk i sognet, får en begyndende menighedspleje i gang og hjælper i stilhed, hvor hun kan. Altid redebøn. Det huede far, at hun sådan fik ny brug for sine sjældne kræfter. Det lå jo for hende, altså var det godt. Et menneske må udvikle sig efter sin ejendommelighed. Hvad hun oplevede i

denne virksomhed, kom hjemmet til gode i form af fornyet livsfriskhed.

Årene går og bringer nye gæster. Svigerbørn og børnebørn. De første modtages og godtages. De sidste følger med farfar eller morfar over til Kirsten Høy og hyldes, for ikke at sige: fyldes. Altså endnu en lykkelig tid, om end en tid med urovarsler. Unionsopløsningen i Norge truer med en katastrofe. Forhandlingerne i Karlstad følges med dyb alvor, der afløses af dyb glæde. Så nær var det! Men to Balkankrige bringer nye skyer over Europa. Da jeg spørger den gamle havemand, hvem han holder med, tyrkerne eller bulgarerne, svarer han: »Jeg holder med dem, der står sig.« Det er omtrent Danmarks politik i de år.

I juni 1914 falder skuddet i Serajevo. Ved min yngste søsters bryllup i juli er stemningen trods alt præget deraf. Og lavinen ruller. Da jeg den 1. august kommer hjem til Birkerød, ser jeg far stå ved præstegårdens gavl. Han synes ældet. Sikringsstyrken indkaldes. Ovre hos barberen sidder en »iklædt« kunde og venter på, at det skal blive hans tur. Pludselig rejser han sig og udbryder: »Nu skal vi allesammen ned og hente Slesvig tilbage i urtepotter!« Med denne profeti glider Birkerød ind i krigen.

Og fra nu af er far og mor alene tilbage i præstegården med deres to trofaste hjælpere. Krigen gør stuerne mørke og kolde. Petroleum kan ikke fås. Koks ukendt. Kommer man derud lørdag aften, sidder mor i dagligstuen og læser op af aftenavisen ved det melankolske skær fra ganglampen. Om skyttegravskrigen eller om den uindskrænkede undervandsbådskrig. Det er det sidste kapitel af højt læsningens historie. Det er længe fars ønske at blive i kaldet til 1919 og gå af som »jubellærer«. Men det bliver

for strengt for dem begge, og i april 1918 holder han sin afskedsprædiken. Efter 29 års præstegering på samme sted.

*

Da far som ung præst i Velling lyste til ægteskab for sig selv og frøken *Laura Johnsen*, sluttede han alle tre gange med at fremsige:

Sol opstår, og sol nedgår,
når den har gjort sin gerning.
Gud give os at skinne så,
som himmellys, skønt af de små!
da randt for os guldterning.

Sangen, hvorfra ordene er taget, blev senere altid sunget på mors fødselsdag. Da vi havde sunget dette vers ved guldbrylluppet i 1925, gentog far den sidste linie og tilføjede: Og nu er den runden.

AF EN GAMMEL AVERSI-PRÆSTS OPTEGNELSER

Ved Sognepræst *E. Nyholm*, Aversi

I Efteraaret 1846 flyttede Sognepræst Johannes Peter Ovesen Balle ind i Aversi Præstegaard, 5 Fjerdingvej Vest for Haslev. Siden 1839 havde han været Sognepræst i Ulse, en Milsvej Sydøst for Haslev, saa Flytningen var ikke lang. Han var født paa Als 15. April 1810 som Søn af Distriktskirurg, Krigsraad J. O. August Balle og Sønesøn af Sjællands navnkundige Biskop Nicolaj Edinger Balle. Han var gift med Nancy Henriette Jacobine Schack, Datter af Etatsraad, Kammeradvokat Schack i København. De havde med sig 3 Sønner og 4 Døtre, og de fik i Aversi endnu 5 Sønner, hvoraf dog 2 døde som spæde, og 2 Døtre. Han døde i Embedet 1879 og overlevedes af hende til 1886.

Naar der i det følgende skal fortælles et og andet fra Pastor Balles Tid i Aversi, er Grunden ikke den, at han paa særlig Maade hævdede sig over Gennemsnittet af Samtidens dygtige Præster, men den, at han i Embedets Arkiv har efterladt sig adskilligt Materiale, der klart belyser For-

holdene dengang og giver et Billede af Manden selv. Saa det bliver hovedsagelig ham selv, der her kommer til at føre Ordet.

Kort efter sin Overtagelse af Embedet kaster han sig, som den Ordensmand han viser sig at være, over Arkivet, der dengang bl. a. omfattede Forgængernes Kaldsbog, den saakaldte »Liber daticus«. Den bestod af 2 Bind: Kaldsbog A for Aarene 1738–1804 og Kaldsbog B for Aarene 1805–46. Selv paabegynder hans Kaldsbog C, en Foliant i Format 40×27 cm indeholdende 566 omhyggeligt paginerede Sider, hvilken Bog endnu er i Brug ved Embedet, mens de to fornævnte er paa Landsarkivet. Af de tidligere Kaldsbøgers brogede Stof overfører Balle i sin nyindrettede Bog det, der kan forventes at have blivende Interesse. Med sin sirlige Skrift har han i de 33 Aar, han var her, tæt beskrevet ca. 115 af Kaldsbogens store Sider. Stoffet ordner han ifølge Registret paa Bogens første Side i 14 Afsnit med Underafsnit, klart og overskueligt.

I Bogens første Afsnit, der bærer Overskriften »Historiske Mærkværdigheder Pastoratet vedkommende« gengiver han først paa Grundlag af Oplysninger af den daværende Præst Hans Christian Nimb en spændende Beretning om Aversi Præstegaards Brand i November 1736, hvorved hele Gaarden med Besætning, Indbo, Embedsbøger og Kirkens Sølvtøj gik til Grunde. Derpaa fortæller han om en Oldtidshøj paa Præstemarken lige udenfor Præstegaarden og de dertil hørende Sagn og Overleveringer. Endelig fortæller han om særlige Begivenheder i sin egen Embedstid: Ildebrand, Guldbryllup, Diamantbryllup – hvilket i de Tider

var Sjældenheder – om Højdemaalinger i Eggen foretaget i Sommeren 1861 af en i Præstegaarden indkvarteret Generalstabsofficer, om den meget tørre Sommer 1868 med Angivelse af Nedbørsmængden, dog kun angivet som »en enkelt lille Byge«, osv.

Saa følger næste Afsnit: »Series pastorum«, en Præsterække fra Reformationen op til Balles Tid, hvori han har samlet adskilligt Stof om sine Forgængere, ligesom han har givet meget omhyggelige biografiske Oplysninger om sig selv.

I 3. Afsnit fortæller han om »Embedets Indtægter og de Kaldet paahvilende Byrder.« Her gaar han ved Hjælp af de tidligere Kaldsbøger tilbage til 1738 og giver et meget interessant Billede af Forholdene dengang, og han fortsætter med under Synspunktet: Aktiver at beskrive Sognet og Kirken med alt Inventar. Beskrivelsen af Kirken og dens Inventar er meget minutøs og omfatter bl. a. en nøjagtig Gengivelse af Inskriptionerne paa de mange Gravstene over tidligere Aversi-Præster, herunder følgende fra en Gravsten over Præsten Hans Rasmussøn Lund, død 1690:

»Her var jeg Præst, men hvad jeg led,
Gud bedst det monne kiende.
Dog, Jesus nu paa min Fortræd
har gjort en salig Ende,«

saa man forstaar, at det ikke altid har været lige let at være Præst i Aversi. Og herpaa følger saa meget omhyggelige Oversigter over Embedets aarlige Indtægter gennem de 33 Aar, han var Sognepræst her. Et tilfældigt valgt Aar – 1874 – viser følgende Opstilling:

a. Indtægt

1. Korntienden	5327,55	
2. Smaaredsel og Høstdage	21,66	
3. Offer og Akcidenser	914,08	
4. Forpagtningsafgift	4492,83	
5. Tørv og Brænde	188,00	
6. Udbytte af Bankaktier ...	31,27	
	<hr/>	10975,39

b. Udgift

1. Kgl. Skatter	394,50	
2. Landemodeekspenser	60,00	
3. Kommuneafgifter	40,00	
	<hr/>	494,50
Summa Indtægt:		10480,89

Altsaa: Ren Netto! Man prøve at omregne denne Sum i Forhold til Pengenes Værdi i Dag!

De følgende to Afsnit af Bogen er nok dem, der for Nutiden knytter sig størst Interesse til. Afsnit 4 handler om »Præstegaardens Bygninger og Have«. Han beskriver omhyggeligt den Præstegaard, han flyttede ind i, og som var opført i 1737 efter den tidligere nævnte Brand. Han fortæller om, hvordan hans nærmeste Forgænger i Embedet, den meget ansete Magister Kofoed (1798–1846) i sine første Aar har foretaget store Forbedringer paa Bygningerne, mens han i sine sidste Aar ikke har følt Trang til at holde Gaarden vedlige, hvorfor den, da Balle overtog den, var meget forfalden. Og da tilmed Magister Kofoed havde sin Søn saavel til Kapellan som til Forpagter, »saa er det ikke til at undres over, at han ikke fandt Lyst til at foretage

Forandringer og Forbedringer, som medførte forøgede Bekostninger, men lod det bero ved almindelig Vedligeholdelse, da hans Stilling var precair, og han maatte vente, at den snart maatte ophøre«. Gaarden var meget stor, lukket, firelænget, med Straatage. Balle tegner i Bogen et Rids af Stuehusets Grundplan med Angivelse af samtlige dets 24 Rum og gør omhyggeligt Rede for, hvad disse Rum i tidligere Tider har været anvendt til, hvem af hans Forgængere, der har indrettet dem, som de er, og hvorfor det er gjort! Der mangler heller ikke Angivelse af, i hvilket Værelse Forgængeren, Magister Kofoed, døde. Derpaa skildres Avlsbygningerne. Og saa beskrives Haven, 3 Tdr. Land stor med Mængder af Frugttræer. »Haven er i Ry for Mængden af Frugt, der høstes i den, her skal undertiden være høstet 40 Tdr. Æbler«, og Sorterne beskrives. Han sukker over Vandmangel: »En stor Ubehagelighed her er den næsten totale Mangel paa Vand, efter disse to tørre Somre og to Vintre uden Sne er begge Brøndene aldeles tørre, Vandingen nede i Hjørnet af Haven ligeledes. I dette Øjeblik – det er dog i November (1847) – maa vi vande alle Kreaturerne nede i Aaen og hente hver Draabe Vand til Husholdningen«. Og han klager over Oldenborrerne, »der i denne Forsommer – 1847 – aade ikke blot Blomsterne, men ogsaa Bladene af Træerne«.

Afsnit 5 beskriver Præstegaardens Mark. Der hørte dengang til Aversi Præstegaard 123 Tdr. Land af Sydsjællands bedste Jord. Naar man læser dette Afsnit, faar man Forklaringen paa Embedets store Indtægt. Af Regnskaberne fremgaar det, at Balle selv har drevet hele Jorden indtil 1857, og at han derefter har bortforpagtet en væsentlig Del deraf. Han begynder Skildringen af Marken med en Besværing

over den Tilstand, hvori Formanden har efterladt den, fortæller om foretagne, haardt tiltrængte Forbedringer, og regner med, at Marken vil være helt i Orden i Sommeren 1850. Han lader en Landmaaler over 2 Sider i Bogen tegne et nøjagtigt opmaalt Kort over Marken med omhyggelig Angivelse og Nummerering af de enkelte Marker og Skifter. Og saa gør han Rede for sine Driftmetoder, angiver Gødningsmængde, Mængden af Sædekorn osv., osv., for derpaa over en lang Række Sider i Bogen at skildre det aarlige Udbytte af Marken. Han fortæller omhyggeligt, hvad der er saaet, og hvad der er høstet i hvert enkelt Skifte, og gør for hvert Skifte Udbyttet op saavel i Penge som i Fold, samtidig med at han Aar for Aar noterer Driftsomkostninger, og han gør aarlige Bemærkninger om selve Høstens Forløb, om den er sen eller tidlig, om Mandskabet, om Vejret osv. Alt i alt ikke kedelig Læsning og Stof for en Statistiker, der vil gøre Studier i Datidens Avlingsforhold. Og man forstaaer, at Præsten som Leder af et saa veldrevet og velordnet Landbrug har haft nok at gøre.

Bogens 6. Afsnit handler om Korntienden med Redegørelse for, hvordan Tienden – Embedets »faste« Indtægt – var beregnet aarligt for hver Ejendom i Sognet.

I Fortsættelse heraf følger et Afsnit med Oversigter over Højtids ofre og Akcidenser, der ogsaa indgik i Indtægten, jfr. den tidligere anførte Regnskabsopstilling.

Indholdet af Bogens sidste Afsnit er rent administrativt, man faar Oplysning om Folketællinger, om Fattighjælp, og saa mange Sider med Afskrift af Forordninger og Cirkulærer osv. Og der er indført Beretning om de aarlige Syn over Kirke og Præstegaard, saa man derigennem kan følge, hvilke Forandringer Præstegaarden undergik i Balles Tid. Men

der knytter sig næppe til noget af dette saa stor Almeninteresse som til det foregaaende.

At Pastor Balle har været en meget dygtig Embedsmand, Administrator og Landmand, fremgaar med al Tydelighed saavel af ovenstaaende som af de øvrige Spor, hans Gerning har sat sig i Præstegaardens Arkiv. Men hvordan var han som Menneske og som Præst? Herom tier hans Kaldsbog. Dels er der i dens formelle, embedsmæssige, historiske, topografiske, økonomiske og landbrugsfaglige Oversigter ikke Plads for mere personlige Overvejelser og Betragtninger, og dels havde Tiden en klædelig Blufærdighed med Hensyn til aandelige Spørgsmaal. Og de Gamle, som har kendt ham som Menneske og som Præst, er borte. Ingen i Sognet mindes i Dag ham og hans Gerning. Alligevel kan der findes et og andet frem. Saaledes giver han i de nævnte selvbiografiske Oplysninger i Kaldsbogen Plads for et lille Hjertesuk: han fortæller om, at alvorlig Sygdom i Sommeren 1877 i mere end 9 Maaneder hindrede ham i at gøre sin Gerning, og føjer til: »Først 1. Pinsedag 1878 kunde jeg igen betræde Prædikestolen«. Man kan mærke den gamle Præsts Glæde og Taknemmelighed. Andetstedsfra er der lidt mere at faa at vide. Der foreligger fra hans Haand et Par Bearbejdelser af Bedstefaderens, Biskop Balles berømte »Lærebog i den evangelisk-christelige Religion«. Man forstaar, at det har været ham magtpaaliggende, at denne Bog, der gennem mere end 100 Aar kom til at præge al Kristendomsundervisning i Danmark, stadig kunde forblive i Brug, hvorfor han har søgt at modernisere den og gøre den tidssvarende, og Forsøget synes at være faldet heldigt ud. Endvidere har han i 1866 som Nr. 119 i Serien »Gudelige Smaaskrifter« udgivet en Række Bibellæs-

ninger, holdt her i Sognet under Titlen »Kirkeaaet, Kirkebygningen og Kirkegangen«. I Forordet hertil skriver han bl. a.: »Som vi berede os til enhver anden vigtig Gjerning, vi have at udføre, saaledes skulle vi visseligen ogsaa berede os til at gaae til Guds Huus; uden dette vil Ordet, naar vi komme at høre det, vanskeligen finde ret Indgang i vore Hjerter og gjøre dets velsignede Gjerning i vore Hjerter. Den rette Beredelse til at gaae til Guds Huus er Bøn og Paakaldelse, at vi anraabe og paakalde Gud, at vor Indgang og Udgang, vor Andagt, af ham maa være os velsignet«. Og han afslutter Skriftet med først at citere Salme 90, 12 »Lader os lære at tælle vore Dage, at vi maae bekomme Viisdom i Hjertet«, og derpaa følger han til: »Ophøjer Herren og tilbeder for hans Fødders Fodskammel! Een Slægt skal berømme hans Gjerninger for en anden! Jorden skal opfyldes med hans Tilbedelse!« Mon der ikke her er lidt af Præsten Balle?

Balles Eftermand afslutter i Kaldsbogen Balles Selvbiografi med denne Tilføjelse: »Den 2. Marts 1879 døde Pastor Balle efterladende sig et saare hæderligt Minde i Menigheden«. Paa Baggrund af adskillige mørke Kapitler i Aversi Præstekronike siger dette en hel Del.

Den gamle Præstegaard nedbrændte til Grunden i Foråret 1881 kort efter Eftermandens Overtagelse af Embedet. Saa den ydre Ramme om Balles Virke her findes ikke mere. Dog er den store, parklignende Have her endnu som dengang, kranset af mægtige, aarhundredgamle Træer. Blandt de mange Frugttræer findes stadig en gammel Graasten, der kaldes »Fru Balles Graasten«. Ifølge Overleveringen havde hun det Træ med fra Ulse, da hun kom

hertil i 1846, og det første, hun foretog sig her, skulde da have været at plante det Træ, der endnu bærer Frugt.

Paa Kirkegaarden op mod Diget til Præstegaardshaven er Pastor Balles Gravsted. Her hviler de begge med to Børn og to Børnebørn, som døde under Ophold her, og minder den, der i Dag i sin Gerning haster forbi, baade om, at der bygges videre paa tidligere Slægters Gerning og Indsats, og om at Slægt skal følge Slægters Gang.

UNDER BRØNDBYVESTER PRÆSTEGAARDS TAG

Af Sognepræst *Chr. Rosenmand*

Brøndbyvester Præstegaard – et Privilegium uden Lige at have hjemme her! – Adskillige Gange har den røde Hane galet over den gamle Gaard, første Gang 1609, sidste Gang 1929, hvor dog kun Udlængerne brændte. Efter en Brand 1829 opførtes den smukke Hovedbygning, vi nu bor i. Og her har de saa gaaet, de henfarne Præster, rundt i Sognet og ud i Marken og op og ned i Studerekammeret, og her har deres Koner syslet i Hus og Have, opdraget Børn og som Lyset fortæret sig selv og lyst for de andre. Slægt efter Slægt. Jeg er den 23. Sognepræst siden Reformationen. De trofaste Fædre i den gamle Kirke kender vi ikke, men da laa Præstegaarden ogsaa i Brøndbyvester.

Alle, som har gaaet Tjenestens Gang i de skiftende Tider, kan ikke omtales i en Artikel som denne. Men nogle Personligheder fra de sidste halvandet Hundrede Aar skal skildres. Uden Tilhørsforhold til Formænd og Eftermænd danner de en Præstegaardens Slægtledskæde, en Successor-række.

Først paa Aaret 1797 drog en magtfuld Personlighed ind i Præstegaardens lave Stuer: Eiler Hammond. Han kom til en trist Landsby. De fleste Gaarde, deriblandt Præstegaarden, var faldefærdige, Møddingen laa ud til Gaden, mod Markerne vendte udyrkede Tofter og smaa Kaalhaver, hegnede med Risgærder eller lave Jorddiger, langs hvilke hist og her enkelte Humlestænger og vantrevne Sejpil ragede op over enlige Smaabuske. Men den nye Præst var baade initiativrig og formuende og fik snart opført et solidt og rummeligt Stuehus. Og han tog fat paa mere end det.

En helstøbt Personlighed var han, evnerig, virkelysten og praktisk. Det aandelige Liv, der brød frem ved Aarhundredskiftet med Steffens, Oehlenschläger og Grundtvig synes ikke at have paavirket ham synderligt. Han dyrkede ganske vist Sang og Musik, og Sangene og Romancerne i Thaarups Skuespil med Musik af Schultz begejstrede ham, men iøvrigt stod han nærmest uforstaaende overfor Kunst og Poesi. Hans Personlighed var saa stærkt præget af Filantropi og Pædagogik, at han syntes uimodtagelig for al anden aandelig Paavirkning. Og dog er Hammond paa sin Vis Banebryder for en ny Tid, samtidig med at han var en Mand af de styrendes Velbehag.

Om hans manglende Sans for Digtning har daværende Adjunkt i Roskilde, senere Provst i Stege Daniel Smith, i sine Dagbøger opbevaret en Pudsighed. Scenen er Landemodet i Efteraaret 1812 i Roskilde Domkirke. Provsterne havde haft en lang Forhandlingsdag, spist godt og røget tæt og maatte nu Kl. 9 Aften atter op i Landemodesalen – meget mod deres Vilje – for den ejendommelige Kapellan Grundtvig fra Udby vilde forelæse Udkastet til sit store Digt: Roskilde-Rim. Situationen var kostelig. Biskop Mün-

ter gik utaalmodig rundt og bladede i Stiftsbibliotekets Bøger, Grundtvig kom i sin Ivrighed flere Gange til at spytte Lysene ud, men Amtsprovst Bøgh fra Herfølge tændte dem taalmodigt igen. Provsterne sov godt, særlig Provst Hammond snorkede fælt. Men da Grundtvig saa deklamerede: Sidder vel, I Bisper alle, fra Ansgarius til Balle, og kaldte Bispen for gamle Baltzer Münters Søn, gik der et Forskrækkelsens Sus gennem Salen, Bispen tabte Bogen, Provsterne vaagnede op, og havde Hammond haft Haar paa sit Hoved, siger Smith, havde de rejst sig af Skræk. Pudsigt er det at læse, hvad Grundtvig selv skriver om denne Aften: Hjerter rørtes under Præstekjoler, og Taa- rer randt paa Præstekinder til Vidnesbyrd, at over Kirken glimtede Lys endnu fra Riddersalen. Hvad Hammond fortalte sin Lotte hjemme i Brøndbyvester Præstegaard om Aftenens Forløb, vilde jeg gerne vide – det har formodentlig været noget helt andet.

Men var Hammond ingen Aandens Kæmpe, var han en Mand, der ikke blot fyldte i sit Hjem, men ogsaa i sin Virkekreds blev en Foregangsmand. Naar han allerede som 48aarig kom fra Kapellaniet ved Slagelse St. Mikkels til det dengang meget store Brøndbykald, maa det ses som en Belønning for hans Iver for Skolevæsenets Forbedring. Hans Virksomhed her i Brøndbyerne tegner ogsaa Billedet af en Mand af stor Dygtighed og rigt Initiativ og megen Interesse for andre Menneskers Vel. Han stod højt hos Biskop Balle, som ved sin Visitats i September 1808 i sin Visitatsbog giver ham et Vidnesbyrd som faa.

Der maa have været god Plads i den gamle Præstegaard i Brøndbyvester. Thi da Hammond i 1802 oprettede et Skolelærerseminarium, afgav han 5 Stuer til dette, de tre til

Seminariet, de to til dets Andenlærer. Selv var han dets Forstander og Førstelærer, underviste i Religion, Moral, Bibellæsning, Katekisation, Antropologi, Geografi, Historie, Religionshistorie, Astronomi, Musik, Havekunst og Agerdyrkning. Man smiler lidt, naar man hører denne Emneliste og erindrer, at Bevæggrunden til at oprette disse Præstegaardsseminarier (Vesterborg, Snedsted, Brøndbyvester) var, at Blaagaardsseminaristerne var for fine og lærde, ikke rigtige Bondelærere. Men Hammond gik til Arbejdet med idealistisk Ildhu; Stuerne gav han gratis, delvis ogsaa sin Undervisning; i de 18 Aar, Seminariet bestod, var det fuldt besat med 15–16 Elever, og i denne Aarrække blev kun een Elev bortvist. Seminaristerne boede hos Bønderne; de skulde kunne søbe af Fad med Bonden. Til Læsestuer købte og indrettede han den gamle Degnebolig, der endnu ligger lige overfor Kirken. Endnu staar en Del Træer her i Byen, som Seminaristerne plantede. Undertiden var der om Sommeren smaa Aftenkoncerter i Præstegaardshaven, naar Fremmede var i Besøg. Hammond spillede da Guitar og sang og spillede Duetter med Seminariets Andenlærer Roeskilde. Ved saadanne Lejligheder sang Seminaristerne undertiden flerstemmige Sange, støttet af Lærerne i Understemmerne. Til disse Koncerter havde Byens Folk gratis Adgang.

For hele denne Virksomhed høstede Hammond megen Anerkendelse. 1805 blev han Provst i Smørum Herred, 1807 Amtsprovst i Københavns Amt, 1809 Ridder af Dannebrog og 1820 Domprovst i Roskilde.

Ogsaa Fattigplejen tog han sig meget af. Brøndbyernes Fattigdom fik han bragt ypperligt paa Fode, og 1801 udarbejdede han paa Grundlag heraf en Plan for Fattigvæse-

nets almindelige Ordning, der blev lagt til Grund for Reglementet af 1802 for Fattigvæsenet i Sjællands Stift.

Hvor mange af Sognefolkene, der kom stort længere end til Amtsprovstens Studereværelse, kan naturligvis ikke siges, men der maa have været et gensidigt Tillidsforhold mellem Præst og Menighed, hvilket særlig viste sig ved Begivenhederne i 1807.

Tirsdag den 11. August Kl. 3 sad man ved Kaffebordet i Præstegaarden, hvor Husjomfru Becher efter en Huskone i Byen fortalte om Krigsuroligheder i København. Man lo blot ad Rygtet, men inden Kaffebordet tog Slut, havde Provsten faaet bragt Øvrighedens Ordre, at alle Landsoldater ufortøvet skulde indfinde sig ved deres Regimenter i København og Helsingør. Hammond var dog ikke mere chokeret, end at han næste Dag tog med sin Kone til Middagsselskab i København, men da var der Uro overalt derinde. Uanfægtet deraf rejste Provsten baa-
de 13. og 14. August paa Kirkesyn i Herredet, men 15. August kunde han fra Kirketaarnet i Brøndbyvester se 70 Skibe, eskorteret af to Orlogsskibe, lægge sig for Anker i Køgebugt – han troede, de kom fra Rygen og skulde gøre Landgang. Om Søndagen tudedes til Gadestævne, hvor det blev meddelt, at hvis Fjenden forsøgte Landgang, skulde Bønderne drive deres Kreaturer ind mod Staden. Samme Søndag Eftermiddag kørte Hammond sin Rug ind, ikke særlig fromt af en Præst, men Forholdene var jo ekstraordinære.

Og saa tog Begivenhederne Fart. Vogne paa Flugt med Kvinder, Børn, Sengeklæder og Møbler og flygtende Flokke af Kreaturer trak fra Valby, Vigerslev og Hvidovre de følgende Dage gennem Brøndbyvester til langt ud paa Nat-

ten. Ogsaa Brøndbyvesters Folk vilde skrækslagne flygte, men ved sine Formaninger og sit Eksempel holdt Provsten dem fra det indtil Tirsdag den 18. om Eftermiddagen. Da fortalte nemlig Rygtet, at den engelske Prins paa Frederiksberg (en ren Fantasifigur) havde befalet, at alle Bønder skulde flygte 3 Mil fra København, da et Slag skulde udkæmpes her paa Markerne om Torsdagen. Saa tabte Byens Folk Besindelsen og flygtede, saa da Provsten og hans Kone om Aftenen i dejligt Maaneskin gik hen gennem Byen, fandt de kun een Gaardmandsfamilie tilbage i hele Byen; de andre Gaarde stod øde, Kreaturerne gik løse i Sæden. Hammond organiserede lidt Vagttjeneste, gik hjem, fortærede med Sorg i Maaneskin et Stykke Smørrebrød og gik i Seng. Men Kl. 2 kom Ole Seminarist farende og fortalte, at den engelske Hær var rykket fra Frederiksberg gennem Brøndbyøster og nu nærmede sig Byen. Provsten maatte op; et Slag ved Nattetid var jo ikke saa morsomt – saa var det dog bedre med det til om Torsdagen ved højlys Dag berammede Slag. Heldigvis var det hele blind Alarm. Og efterhaanden vendte Brøndbyvesterne hjem igen.

Men længe varede det ikke, før ogsaa Brøndbyerne fik Fjenden at se og føle. Der skulde leveres Furage af forskellig Slags, men Englænderne betalte oftest pænt for sig. Værst var det næsten, at ingen kunde forstaa det mærkelige engelske Sprog, men Provsten kunde da Tysk, og saa gik det nogenlunde. Han fik Leveringerne organiseret, ligesom sin Kollega Bone Falk Rønne i Lyngby, og alt gik ganske taaleligt, takket være ikke mindst Provstens urokkelige Ro og store Forhandlingsevne. Tiltalende er det at se, at saa snart Fjenden er i Byen, eller der er andre Besværlig-

heder, tog Folk til Provsten, der tager sin rigelige Del af Byrderne. Hans efterladte Dagbog fortæller mange interessante Enkeltheder fra hine bevægede Dage i Brøndbyvester Præstegaard og Sogn. Da Tømmerpladserne ved Kalvebodstrand brændte den 4. Sept. om Aftenen, oplystes Brønbyvester Præstegaard tydeligt af Skæret. Dengang var der jo ingen Fæstningsanlæg til at spærre Udsigten. Den femte om Morgenen var Frue Spir borte. 7. September rejste Provsten med 22 Køer og 36 Faar til Frederiksberg som Leverance til Englænderne, og den 8. kørte han til Byen for at se til sin Slægt. Han var den første, som kom ind i Byen efter Kapitulationen, hvorfor hans Vogn hele Tiden blev standset, at Folk kunde høre Nyt ude fra Landet. Hvad der var hændt i Byen, fortalte afbrændte og ødelagte Huse og anden Elendighed tydeligt nok om. Saa sent som 15. Oktober fik Brøndbyvester Indkvartering af 200 Mand og Dagen efter af yderligere 400 engelske Husarer, hvoraf Provsten maatte huse 1 Oberst, 1 Ritmester, 10 Husarer og 14 Heste samt 20 Bagagevogne med Heste og Kuske. Næste Dag drog de afsted, og til Tak for god Behandling stjal nogle af Englænderne al Provstens Hvidkaal af Haven.

Saa faldt der lidt Ro over Sindene og Præstegaarden. Men et Æresminde har Provst Hammond rejst sig i Brøndbyernes Historie, ikke mindst ved sin Færd i de engelske Besættelsesdage.

Hans Eftermand var af en noget anden Slags: Jørgen Christian Svitzer, der naaede at blive Jubellærer paa sjette Aar, dvs. Præst i næsten 56 Aar. Nævner man hans Navn for gamle Brøndbyere, faar man uvægerlig at vide, at det var den Præst, der brændte Præstegaarden af. Og

nogle tilføjer, at det gjorde han ogsaa i Herstederne, hvor han var Præst før. Embedsbogen fortæller mere pænt, at han havde det usædvanlig store Uheld, at Præstegaarden brændte for ham tvende Steder. Selv skal han have sagt: Ilden forfølger mig. Hvorom alting er, saa er det ham, der har bygget den dejlige, store Præstegaard, vi glæder os over at bo i den Dag i Dag. Maaske har han nok været af et stridbart Sind, og saadanne Folk faar nemt mere paa deres Kappe, end Ret er. Forliges med sine Kapellaner kunde han ikke. Og det var dog saa respektable Folk som L. C. L. Larsen, sidst Sognepræst i Tjæreby, Sorø Amt, og Peter Holm, sidst Sognepræst i Lundforlund-Gerlev i samme Amt, som sørgede for, at der kom Orgel i begge Kirker i Brøndbyerne. Fr. Barfoed skriver i sin – skal vi sige: meget personligt prægede – »Danmarks Gejstlighed«, at Svitzer plejede i Almindelighed at holde københavnske Kandidater til at prædike for sig, da han »naturligvis« ikke kunde enes med sine Kapellaner. Men da Mynster visiterede her 1839, maatte Svitzer dog selv prædike. Det blev over 1. Kor. 9,24 ff.: Om Iver og Alvorlighed i Kristendommen. Saa godt Temaet var, skriver Mynster, saa maadelig Udførelsen. Svitzer har vist altid været en maadelig Prædikant, nu er han gammel og sløv; den meget vakre Menighed var i stort Antal forsamlet og viste megen Opmærksomhed. Spores Kapellanerne her? Det er unægtelig lidt trist at se, at da Svitzer 1838 blev Jubellærer, dvs. fejrede 50 Aars Præstejubilæum, var han saa lidet agtet af Menighed og Embedsbrødre, at ingen vilde fejre hans Jubilæum med ham. Ogsaa beskyldtes han for Kivagtighed og Uredelighed. Men forøvrigt ved jo ingen, hvad den Mand kan have haft at kæmpe med i sit eget Sind,

kommen paa den forkerte Hylde, som han jo aabenbart var. Blot kan det vel siges, at Aandens Fred og milde Tider næppe har været stadige Bofæller i Brøndbyvester Præstegaard i hans Tid.

Alt dette kom imidlertid med Gunni Busck, Grundtvigs nære Ven og en af vor Kirkes bedste Præster. Med sin anden Hustru drog han 1844 ind i Brøndbyvester herskabelige Præstegaard med de smukke Omgivelser og den store Avling. Her var noget at tage fat paa, og han havde Midler at sætte i Foretagendet. Og i et kvart Aarhundrede blev nu Præstegaarden Rammen om et saare skønt Familienliv med Forsøg paa at leve kristeligt Liv af gammelgrundtvigsk Farve ud i Sognet. Busck stod ikke i særlig Kurs hos Autoriteterne, det gjorde Grundtvigs Venner i det hele ikke. Mynster visiterede 21. Maj 1845 og skriver, at Busck prædikede over Luk. 12, 49–50: Vor Herres højeste Ønske, da han var paa Jorden, og Betingelsen for dets Opfyldelse og hans højeste Ønske i Himmelen og Betingelsen for dets Opfyldelse. Dette noget underlige Tema, siger Biskoppen, blev ikke udført; Talen havde vel noget Hierteligt og Christeligt, men var dog løs og uklar; Foredraget var frit, men med en paatagen Sødladenhed; Katekisationen var ogsaa løs. Og i sin Brevveksling med sin lærde Ven Provst Engelbreth i Lyderslev giver Mynster stærke Udtryk for sin Misfornøjelse med Buscks Skrifter. Mynster led i det hele ikke rigtig de grundtvigske Præster.

Det er en egen sund og varm Hjertelighed, der strømmer os i Møde fra trykte og utrykte Skildringer af Livet i Præstegaarden i Buscks Tid.

Naturligvis var det Busck, der prægede Hjemmet. Datteren Augusta siger: der strømmede vore Paradis Floder,

der groede baade Livets og Kundskabens Træ for os. Tre Ting karakteriserer Hjemmet for hende: Arbejde, de mange, gode Ord, der lød i Tale og Sang, og Grundtvigs folkelige og kirkelige Livssyn. Torsdagene og Søndagene stod i en særlig Glans for Børnene. Om Torsdagen fik de Eftermiddagskaffe, og om Aftenen talte Busck i den gamle Rytterskole, som endnu ligger ved Præstegaardens Fod, dog i stærkt ombygget Tilstand. Han tog sine Emner fra Myterne og fra Danmarks Historie og fik Folk til at synge med paa de den Gang nye Sange: Er Lyset for de Lærde blot, Kongehaand og Folkestemme, Hvad Solskin er for det sorte Muld, osv. Ernst Trier og andre Unge fra København kom herud for at hjælpe til ved disse Møder, Trier sprudlede af Liv. Trier, Trier, De har for mange Jern i Ilden paa een Gang, sagde Busck til ham en saadan Torsdagaften. Og Søndagene! Om Morgenens samledes Familien i Buscks Studereværelse, hvor jeg nu sidder og skriver dette, og sang nogle Salmer. Søndagsstemningen i Brøndbyvester Præstegaard paa Buscks Tid er maaske bedst gengivet af den lærde Bonde N. J. Termansen, der kom her hjemmevant i flere Aar og paa sit sidste Sygeleje sagde til Buscks Datter: »Kan du huske, hvor glad og livlig din Fader kunde være! Jeg husker ham en Søndag ved Morgenbordet, han spiste de varme Hvedeboller, og Talen var munter. Naa, nu er det snart Kirketid, sagde han og rejste sig fra Bordet. Lidt efter saa jeg ham gaa ad Havegangen hen til Kirken. Der var saadan Højtid over ham, syntes jeg, saa lys og mild, og, du, jeg syntes næsten, jeg hørte Smaaklokkerne ringe – du ved, saadanne randede Yppersteprestens Klædning.« Til dette kan føjes som karakteristisk, at da han en Dag sad og saa ud paa Himlen, var der et saa-

dant Udtryk over hans Ansigt, at hans lille Datter paa hans Skød udbrod: Far, kan du se Vorherre?

Men Busck var ogsaa meget bestemt. Gerne saa han Huset fyldt af Liv og Lystighed, og Sønnerne tog ofte Kammerater med hjem fra København Lørdag-Søndag, saa Præstegaarden genlød af glade, unge Stemmer, men lyde skulde Børnene. Han kunde ogsaa straffe dem, endda med Riset, men altid positivt. Børnene elskede ham. De bedste Timer i Hjemmeskolen var, naar han fortalte Historie og Bibelhistorie for dem. Hastig kunde han være. Hans første Hustru havde kaldt ham: Stormvejr for Ingenting. Og i Brøndbyvester Præstegaard hørtes ofte et rask Greb i Dør-laasen og et: hvor er Moder? Og saa maatte hun ind i hans Stue for at høre til og være Medhjælp i, hvad han arbejdede med. Der var noget ved hende, der gjorde, at der aldrig var Jag eller Hastværk i det daglige Hjemmeliv. Her voksede en Børneflokk op, nogle medbragte fra Stiftsbjergby, andre fødte her, som ikke noksom kunne berømme det rige Barndoms- og Ungdomsliv, de fik Lov at leve her. De husker ogsaa de mange, gode Venners Besøg. Den 4-aarige Julie glemte aldrig, at Fru Jerichau under et Besøg pludselig fik lyst til at male et Billede til Fru Busck og satte Julie op paa en Taburet og begyndte at male hende. Men ak, Julie havde Tandpine og maatte af og til hoppe ned og putte Hovedet ned i Sofapuderne. Ogsaa de ypperlige Præstekonventer med deres jublende Sang huskedes. Og saa var der Højtiderne. Paaskemorgen blæstes Salmen »Af Højheden oprunden er« paa Horn ud fra Kirkens Glamhuller. Og Julefesterne. De havde Juletræ, hvilket ikke var almindeligt dengang Saa fandt Præstefolkene paa at indbyde Børnene mellem 4 og 12 Aar fra

de smaa, fattige Hjem i Sognet; de kunde være indtil 70 saadan en Juleaften. De fik Julegrød og Æbleskiver og samledes i en stor Stue, hvor Træet stod. Saa stemte Busck op med: Et Barn er født i Bethlehem, og talte til Børnene. Gaver fik de alle, baade en nyttig Ting, og et Stykke Legetøj, samt en Pose med Æbler og Pebernødder. Busck havde baade Raad og Hjertelag.

Ogsaa Haven tog Busck sig af. Den var for lille, syntes han. Saa begyndte han at plante. Der var saa bart paa den Roskilde Hede. Et vældigt Stykke blev lagt til Haven, som med sin Æblehave og Lund, hvor der var en gaadefuld »Løvens Hule«, syntes Børnene at strække sig til Verdens Ende. Han fulgte ogsaa den gamle Skik at tage noget med fra den gamle Præstegaardshave til den nye, idet han midt i Runddelen i den vestre Ende af Lunden plantede et Træ, han førte med sig fra Stiftsbjergby Præstegaardshave, hvor han 1838 havde plantet det i Anledning af en Søns Fødsel. 100 Aar efter gjorde vi det samme, idet Havens eneste Valnøddetræ først har groet nogle Aar i Faarevejle Præstegaardshave.

Af alle de mange, der i Buscks Tid gæstede Præstegaarden, var ingen kærere end Grundtvig, Hjertevennen fremfor nogen. Og Forholdet var gensidigt. Et halvt Aar efter Buscks Død skrev Grundtvig om ham: Hr. Gunni Busck i Brøndby-Vester, han var min iegode Ven; som han imellem Sæl-lands Præster jeg har kun meget faa igjen; og det om ham skal mindes længe, han spared ei paa sine Penge, naar Herren havde dem Behov. Om Onsdagen kørte Busck ofte til København og tog Grundtvig til Alters i Vartov Kirke. Selvkommunion brugtes ikke dengang. Og Grundtvig gæstede ogsaa Præstegaarden. Det er en Overlevering paa Stedet, at

han oppe i Lysthuset i det kæmpestore Kastanietræ har skrevet Salmen: At sige Herren ret Farvel. Og afdøde Pastor Oluf Jessen i Grønbæk, Viborg Amt, fortæller, at Grundtvig engang paa Besøg i Brøndbyvester Præstegaard, hvor han ikke traf Busck hjemme (maaske ved nedenævnte Lejlighed?) gik i den prægtige Lindeallé, der endnu henrykker alle, og skrev et Digt, hvori bl. a. stod:

Her vilde frit jeg tale
I Lys som Ven med Ven
Om Dug i dybe Dale,
Om Død – og Liv igen,
Om alle Guds Vidunder,
De store og de smaa,
Som Engle ej udgrunder,
Men Støv kan stole paa.

Det var dog ikke alt, Grundtvig gjorde, som billigedes af Busck. Da Fru Lise Grundtvig døde i Januar 1851 efter 33 Aars Ægteskab, hvor hun havde staaet usigelig trofast ved Grundtvigs Side i gode og onde Dage, spørger Busck, om der ikke var Brug for Penge til de mange Udgifter ved Begravelsen – han vil i saa Fald gerne have Lov til at forstrække Grundtvig dermed. Men da Grundtvig hen paa Sommeren havde bestemt sig til at ægte Enkefru Marie Toft fra Rønnebæksholm, faldt det mange for Brystet, ogsaa Busck, der endnu efter Fru Maries Død ikke ret vel kunde forsone sig med, at Grundtvig havde kunnet gifte sig »saa snart efter en *saadan* Hustrus Død«, som Lise Grundtvig. Men han samtykkede alligevel i at vie dem, efter at Grundtvig havde været paa et lille, forberedende Besøg i Brøndbyvester Præstegaard i Juni uden at træffe

Busck, hvorfor han efterlod et lille, kosteligt Brev i Præstegaarden, lidt forlegent-forsorent, ganske pudsigt for den snart 68-aarige. Vielsen fandt Sted i Brøndbyvester Kirke 24. Okt. 1851, og Brylluppet stod her i Præstegaarden. Forlovere var Busck og Fru Tofts Broder: Hofjægermester Carlsen til Gl. Køgegaard. Gunni Buscks Datter Andrea har fortalt om dette Bryllup, hvor hun jo selv var med: Det havde i Dagene før den 24. Okt. regnet ustandseligt og regnede og blæste ogsaa paa selve Bryllupsdagen. De daarlige Veje var opblødte og bundløse, og det var ikke uden Fare for Udskriden, at en Vogn kunde køre forbi Gadekæret i Brøndby. Det var altsaa ikke noget straalende Bryllupsvejr. Grundtvigs Børn, de to Sønner, Johan og Svend, der som Officerer havde deltaget i Krigen, og Datteren Meta Boisen misbilligede dybt, at Faderen efter deres Moders Død vilde indgaa et nyt Ægteskab. Grundtvig vilde i hvert Fald gerne have sine Sønner med ved Vielsen, men de var meget utilbøjelige til at efterkomme Faderens Ønske. Da Grundtvig og Fru Marie var kommen ud til Præstegaarden i Brøndby og i Dagligstuen havde hilst paa Familien, gik Grundtvig snart ind i Buscks Arbejdsværelse. Han var tavs og trykket og vandrede rastløs frem og tilbage paa Gulvet. Efter en Tids Forløb sagde Busck til ham: »Grundtvig, det er paa høje Tid, at vi kommer over i Kirken, man venter der paa os.« Men Grundtvig svarede ikke, han vedblev med sin Vandring. Atter og atter bad Busck ham om at følge med til Kirken, uden at han gjorde Tegn til at bryde op. Endelig tog han sig sammen og fulgte med. Da Grundtvig omsider traadte ind i Kirken, var hans Ansigt mørkt, som præget af Sorg. Men pludselig kom der som et Lysskær over hans Træk: der hørtes – først i Vaa-

benhuset og saa op ad Kirkegulvet – Klirren af Sabler mod Gulvets Stene. Det var Sønerne, der alligevel kom! Grundtvig havde ikke med et Ord talt om, hvad der trykkede ham. Nu forstod man det, da man saa det Smil, hvormed han hilste sine Søner.

Busck var i mange Aar en svag Mand. Han led meget af Astma. Det var Aarsagen til, at han købte Landstedet Strandlyst ved Vedbæk for Søluftens Skyld. Her tilbragte han den halve Uge hver Sommer. Naar Sidsttjenesten i Brøndbyerne var holdt, spændtes der for, og saa gik Turen til Vedbæk. Midt i Ugen vendte han atter hjem og varetog Embedets Interesser. Men i Vinteren og Foraaret 1869 blev det værre, og snart bar det mod Døden. Paaskedags Aften sov han hen. Ved Jordefærden den 2. April talte Peter Rørdam i Præstegaarden og sagde bl. a.: Det var en dejlig Sommerdag, den første Gang, jeg saa Busck; det var paa en Banke i Skamstrup Præstegaardshave med Udsigt over Mark og Skov; Busck var dengang nylig bleven Præst i Bjergby. Hans Gang var rask, hans Bevægelser hurtige; han lignede, syntes mig, mere en Krigsmand end en Præst. Hans Tale var saa fri og saa frisk; det var, som havde han selv talt med Vorherre, som om han hørte og saa Vorherre, thi det var Vorherre, han talte om. Og jeg sagde til mig selv: Den Mand taler ikke ud af en Bog; Ordet kommer ud af en Kilde, som er inden i ham; hvad han taler om, har han oplevet. –

Han stedtes til Hvile herovre paa Kirkegaarden under en stor Hængebirk, som stod i den Have, der i hans Tid tilkøbtes Præstegaarden, og som han havde købt af Ejeren, at den skulde blive staaende, for under den vilde han hvile. Han blev vistnok ikke paaskønnet efter Fortjeneste af

Brøndbyerne, og det var ham en Sorg, at han kun fandt saa ringe Frugt af sin nidkære Gerning i disse Sogne, men det tog ikke hans Frimodighed. Som ret Eftermæle om ham kan vist sættes Vartovpræsten Brandt's Ord: Glad som en af Kongens Gæster – det var Busck i Brøndbyvester.

2. Juli 1869 udnævntes den tidligere Konsejlspræsident Biskop Ditlev Gothard Monrad til Sognepræst i Brøndbyerne. Han var nylig kommen hjem fra sin frivillige Landflygtighed paa Ny Zealand, og man stod uvis overfor, om han nu vilde tage fat paa politisk Virksomhed eller kirkelig Tjeneste. Det blev det sidste. Og det kan have sin Interesse at se, hvorledes denne storslaaede, men splittede Personlighed passede sig ind i et Landsbykald, som vel baa- de af ham selv og andre maatte opfattes som et Gennemgangssted til en større Virksomhed. Det gik forbavsende godt; Monrad havde stor Tilpasningsevne, naar han vilde bruge den. Man kunde vente en Mængde Historier bevaret om ham i den mundtlige, stedlige Overlevering, men jeg har egentlig kun truffet een: at han engang glemte en Begravelse i Brøndbyøster. Dette skal han have vedkendt sig som Trøst for en lollandsk Præst, der engang i hans Bispetid var indklaget for at have glemt at uddele Vinen ved en Altergang. Trøste kunde han. Husmand Ole Sørensen i Brøndbyøster mistede i Febr. 1873 tre Børn af Diffteritis; de to sidste begravedes samme Dag. Den aldeles fortvivlede Moder søgte ind i Vaabenhuset, mens Gravene tilka- stedes. Monrad gik ind og støttede hende, alt imens han forsøgte at trøste hende og i al Stilfærdighed listede en Femdalerseddel ind i hendes Haand.

I de godt halvandet Aar, han sad i Brøndbyernes Sognekald, var det ikke mindst ved Gudstjenesterne, han ydede

noget fremragende. Kirkegangen i Brøndbyerne har aldrig været stor, lige meget hvilken Slags Præst, man har haft. I Embedsbogen skriver Pastor Barfoed: »Efter Lærer Beldrings Udsagn var Kirkebesøget i Brøndbyøster under Monrad høist tarveligt«. Myten om de mange fra København, der fyldte hans Kirke, maa derfor tages med Forbehold for Annexets Vedkommende. Men derimod er det sikkert, at Brøndbyvester Kirke, i hvert Fald om Sommeren, havde mange Besøg af Folk fra København. Biskop Plum har fortalt mig, at hans Fader som ung Kontormand sammen med andre Unge gladelig tog Fodturen Gang paa Gang ad Landevejen til Brøndbyvester til Monrads Gudstjenester. Og vist er det, at Folk som senere Biskop Peder Madsen, Stiftsprovst Jacobi, Aalborg, Sognepræsterne Thygesen, Odder og Lohmann, Skive, Rektor Bache, Herlufsholm, og andre unge Studenter i al Slags Vejr vandrede de halvanden Mil til Brøndbyvester Kirke. En af dem fortæller: Vi hjalp hinanden paa Hjemvejen med at komme alle de enkelte Led i Prædikenen i Hu, og vi kunde trøstigt sige, at de Helligdage blev rige for os paa Velsignelse og Sundhed paa baa- de Sjæl og Legeme. De tilbød Monrad, hvis han vilde udgive sine Brøndbyprædikener, at de vilde læse de to første Korrekturer. Monrad blev meget taknemlig, men kunde fortælle dem, at 3. Korrektur allerede var læst. Samlingen blev meget læst og kom i flere Oplag. Pudsigt er det at læse Anmeldelserne, der bl. a. kan forarges over, at Monrad kan bruge Udtryk som Stratenrøver, at kro sig, passe paa sin Stads osv. Tempora mutantur. Men en Æstetiker som Fru Heiberg sendte ham et varmt Takkebrev for Prædikenerne. Det har sikkert ogsaa været betagende at overvære Gudstjenesterne i Kirken paa den Tid. Prædikenerne

varede ikke længe. Monrads Kirkesanger, Lærer Winde, fortæller, at han sjældent prædikede over 20 Minutter. Men, siger han, Kirken var altid fuld. Monrad havde en spids, noget skrattende Stemme, som man i Begyndelsen kunde have ondt ved at forlige sig med, men det glemtes hurtigt over Prædikernes lige ypperlige Form og Indhold og den Grebthed, de bar Vidne om. I Juni 1870 blev han angrebet af en Hæshed, der i nogle Maaneder hindrede ham i at prædike. En samtidig fortæller, at paa Konfirmationsdagene flokkedes Konfirmanderne om ham, naar han gik frem og tilbage mellem dem paa Kirkegulvet for ikke at gaa Glip af noget af hans Ord. Det var Monrad en Glæde at prædike. Han frydede sig over de vaagne Ansigter nede i Bænkene. Og han var trofast i sin Tjeneste. Chr. Richardt kan huske, at han en Søndag, da der rasede en frygtelig Snestorm, fulgtes med Monrad i Slæden til Brøndbyøster Kirke og hørte ham der holde en af sine bedste Prædikener for 7-8 Tilhørere. Prædikensamlingen til-egnede han Menigheden i Brøndbyerne »med Tak for den Velvilje, hvormed de have fredet om mit Liv i deres Midte.«

Ogsaa i det praktiske Liv tog baade Monrad og hans Hustru Del. Hun stiftede et Asyl, der først for et Par Aar siden er gaaet op i et større Foretagende med den voldsomt tiltagende Bebyggelse her. Og han valgtes hurtigt til Sogneraadsformand, et Hverv, han satte Pris paa; det var jo dog et Ror, om end et lille. Forretningsgangen i Sogneraadet og dets Møder var altid kort, bestemt og sikker under hans Ledelse. Lærerne var han en god Mand, han saa dem gerne i Præstegaarden. Som Biskop paa Lolland korresponderede han med en af Lærerne her og skrev: »Hav

Tak for den Tid, vi arbejdede sammen i Kirke og Skole og for den Tillid, De viste mig.«

Politik kunde han dog ikke helt lade ligge. Hver Tirsdag havde han en politisk Artikel i Berlingske Tidende. Forøvrigt var der en Tid tale om, at han skulde være Bladets Redaktør, det mente han godt, han kunde overkomme samtidig med at være Præst i Brøndbyerne: han kunde bare staa lidt tidligere op. Det blev dog ikke til noget, formentlig til lige Held for Berlingeren og Brøndbyerne. Her i Præstegaarden skrev Monrad ogsaa sine mærkelige: »Politiske Drømmerier«, som han i Dec. 1869 holdt som Forelæsninger i Universitetets Solennitetssal, hvor han stillede det danske Folk mellem to Yderligheder: Kamp til det yderste eller fuldstændig Afvæbning. Det var Angsten for Landets Skæbne, der efter 1864 altid laa tungt om ham, der af fødte disse ejendommelige Forelæsninger.

Mod Slutningen af Brøndbytiden var han ofte meget nedtrykt paa Grund af sin Hustrus Sygdom og Smerter. Saa var han særlig glad for Besøg og kunde tigge og bede sine Gæster om dog at blive og tale med ham. En Dag stoppede han en ham af Fr. 7. given sølvbeslagen Merkskumspibe til en af Lærerne for at faa ham til at blive og tale med sig og fortalte meget morsomt om, hvorledes han havde faaet den. Morsomt kunde han ogsaa fortælle om, hvorledes han reddede sig ud af Forlegenheder, naar hans Glemsomhed havde spillet ham et Puds ved Hoffester og Tafler. Glemsom var han nemlig; det kunde hænde, han endog havde glemt Præstekraven, naar han kom til Kirke.

Hans Tid i Brøndbyerne blev ikke lang. I Januar 1871 døde Biskop Bingesbøll paa Lolland, og Hall tilbød Monrad Embedet. Men først efter en Maanedes Betænkningstid

gav han efter. Han var begyndt at komme i »Groning« i Brøndbyerne, som han skrev i et Brev, der viser os ikke saa lidt af Mennesket Monrad. Det var dengang ogsaa økonomisk bedre at være Præst i Brøndbyerne end Bisp paa Lolland. At prædike hver Søndag var ham desuden en stor Glæde, og som Præst og Sogneraadsformand stod han i en dobbelt Virksomhed, der tiltalte hans Natur. Paa den anden Side lokkede Bispeembedet ogsaa, navnlig paa Lolland, hvor han jo 1854 var afsat fra Bispestolen af politiske Grunde: »Resultatet er, at jeg bliver ked af det, naar man byder mig, og tager det meget ilde op, naar man ikke byder mig det ledige Embede.« Men Stemmen kunde ikke vedblivende holde til to Gudstjenester hver Søndag, saa han sagde ja til Bispestolen og havde til Hensigt at holde Afskedsprædiken 2. S. e. Paaske, men da var Teksten den gode Hyrde, der ikke forlader Hjorden, hvorfor Dagen blev forandret.

Hans Brøndbytid var en god Tid for ham. I et Brev til Biskop Kierkegaard skrev han, at han sikkert kunde udrette mere, om han nu i en Alder af 60 Aar valgte mellem sin religiøse og sin politiske Virksomhed: »Men hvad kan Elektriciteten gøre for, at den, naar den kaldes tillive, er baade positiv og negativ? Her i Brøndby, hvor en Prædiken og en Artikel er gaaet Haand i Haand, har min Tilstand været normal.« Og det faldt ham svært at opgive Tjenesten i den Menighed, hvor dog »ikke saa faa trofaste Øjne lyse mig imøde.«

Efter Biskoppen kom Stiftsprovsten. 12. Maj 1871 kaldedes Stiftsprovst Frederik Peter Welding, Viborg, til Sognepræst i Brøndbyerne, 60 Aar gl. Han havde, støttet af Monrad, været en drivende Kraft i Viborg Domkirkes Om-

bygning; nu var den sikret, han var blevet ældre og kunde trænge til et mindre krævende Embede. Saa blev det Brøndbyerne. Han var en munter og fornøjelig Mand, som gerne vilde se glade Ansigter omkring sig og holdt af at udfolde sin store, personlige Elskværdighed. Han var særdeles vel hjemme i kirkelig Administration og var en meget dygtig Provst, mere Provst end Præst, siger hans Svigerdatter Gerda, f. Rørdam, om ham. Alligevel var han afholdt paa Grund af sit venlige Væsen og sit praktiske Greb paa mange Ting og for den gemytlige Maade, han forstod at tage Folk paa. Men hans store Gæstfrihed og Lyst til Selskabelighed gjorde, at han havde svært ved at sætte Tæring efter Næring og var – især i Viborgtiden – ofte i Bekneb.

Welding var Mynsters rettroende Discipel og haandgangne Mand og lagde megen Vægt paa Embedet og den kirkelige Orden. Ogsaa Martensen var glad for ham. Ved Visitatsen i September 1874 hørte Biskoppen »med sand Glæde det christelige Vidnesbyrd, som Kirkens værdige, nidkjære Lærer aflagde« baade i Prædiken og Kåtekisation. I det daglige Liv viste han stor Godgørenhed; ofte boede svagelige Mennesker eller Reconvalescenter Maaneder igennem i Brøndbyvester Præstegaard; naar nogen skulde hjælpes, bankede man aldrig forgæves paa hos Weldings. Ved Paasketid 1883 blev den gamle Stiftsprovst meget syg af Ansigtsrosen, det saa alvorligt ud, men han kom sig dog og levede endnu 11 Aar. Enkemand blev han 1888. Ved Kapellanhjælp blev han i Embedet, til han var over 80, saa fik han Halskræft, tog Afsked 1892, flyttede til Frederiksberg og døde i Foraaret 1894. Baade han og hans Kone hviler herovre paa Kirkegaarden.

Fra Weldings Tid huskes endnu af nogle Kapellanen Johannes Discher Stauning Ulrich, der var en levende Prædikant og vakte noget af en grundtvigsk Bevægelse her paa Egnen, men efter sin Forflyttelse til Sognekaldet i Butterup-Tuse i Holbæk Amt oplevede en alvorlig Omvendelse, hvorefter han til sin Død som Sognepræst i Tølløse-Aagerup ligeledes i Holbæk Amt var Indre Missions trofaste Ven.

Sognepræsten i Hørsholm Erik Christian Nissen Barfoed kaldedes til Brøndbyerne 20. Maj 1892 og flyttede en smuk Septemberdag – Tirsdag den 13. – ind i den rummelige Præstegaard med den store Have, »hvor der gaves et rigt Friluftsliv for min Hustru og mine Børn« – selv har han vist opholdt sig mere i Studerekamret. 20 Aar efter rykkede han ud under helt andre Forhold, som maa kaldes tragiske. Folk her ved at fortælle, at det var ham, der »gik fra Troen«. Han var alsidig orienteret i Kulturens Verden, havde som ung opholdt sig paa Studierejse i Tyskland, Frankrig, Schweiz, Østrig, Italien, Sicilien og Grækenland og havde studeret Gudstjenestens Historie, Kirkefædrene, Religionsfilosofi, kritiske Bibelundersøgelser og Kunsthistorie og været Notar ved det teologiske Fakultet i 5 Aar. Han udgav Bøger med Emner fra Liturgiens Historie og Kunsthistorien og ophørte egentlig aldrig med Studierne.

Han kom i stærk Modsætning til det Indre Missions Liv, der her paa Egnen samlede sig om Pastor Hoff i Nabosognet Vallensbæk og dennes Kapellan P. P. Johansen. Hvis de Ting, Barfoed i Embedsbogen fortæller om dette Røre, ikke har Krav paa Korrektiv fra anden Side, har der unægtelig været noget utiltalende ved det. Jeg skal nøjes med at fremdrage en Episode fra Biskop Rørdams Visitats 24. Juli 1900

i Brøndbyvester Kirke efter Barfoeds Beretning. Pastor Hoff var mødt civil i Kirken og sendte efter Gudstjenesten »sine 4 fanatiske Tilhængere af Indre Mission«, som navngives, over i Præstegaarden for at klage hos Biskoppen over, at Barfoed, som efter deres Mening var en Vantro, ikke sluttede sig til de Hellige, ikke holdt opbyggelige Prædikener, førte falsk Lære, ikke prædikede Omvendelse og engang havde holdt den samme Prædiken 4 Gange. Biskoppen fandt, ifølge Barfoed, deres Paastande altfor løse og uholdbare og spurgte dem bl. a., hvad den omtalte Prædiken havde handlet om, hvilket de ikke kunde huske, hvorpaa Rørdam skal have anbefalet dem at høre den en femte Gang.

I Aarene efter 1907 genoptog Barfoed sine tidligere Studier over Religionsfilosofien og den kritiske Bibelforskning samt naturvidenskabelige Studier. Enkelte Tvivl begyndte i disse Aar at komme frem i hans Sind, men dog ikke anderledes, end han mente at kunne forene dem med Kirkens Lære. Han ansaa nu Kristendommen for en Blandingsreligion og skildrer i en lille Bog: »Hvorfor jeg maatte nedlægge min Præstegerning« ret udførligt og – forekommer det mig – undertiden lidt selvoptaget sin gradvise Udvikling bort fra den gamle Kristentro. Denne lille Bog, hvis Nødvendighed ikke falder i Øjnene, bærer mere Præg af den stille Vej gennem Bøgernes og Tænkningens Verden end en angstfuld Sjæls blodige Kamp paa Liv og Død for Troens Ret. I Efteraaret 1911 tog denne negative Udvikling Fart; det var nu selve de kirkelige Grundsandheder, der vaklede for ham. Lidt mærkeligt hedder det: »Ofte tænkte jeg, at de Præster var heldigt stillede, som ikke følte Trang til naturvidenskabelige og bibelsk-kritiske Studier, eller hvis Tid gaaer op i praktisk Gerning, saaledes, at der

ikke levnes dem megen Tid til dybere Eftertanke eller til at følge med Literaturen«. Efter Julen fortalte han Familien, at han af religiøse Grunde ikke længere kunde være Præst, og søgte sin Afsked. Søndag den 31. Dec. holdt han sine sidste Gudstjenester Kl. 10 i Annekset og 14 i Brøndbyvester. Her sagde han: »Hermed siger jeg denne Menighed Farvel. Jeg kan ikke længere være Eders Præst. Nutidens Undersøgelser og mine Studier har ført mig bort fra den kristne Tro. Jeg tror paa Gud og paa Livet efter Døden, men jeg tror ikke længere, at Jesus er Guds enbaarne Søn og Verdens Frelser, undfangen af Helligaanden og født af Jomfru Maria. Jeg kan ei heller længere troe, at hans Død er Forsoningsdøden for al Verdens Synd, ei heller, at han er opstanden fra de Døde og faren til Himmels. Jeg kan derfor ikke mere forrette Gudstjenesten eller forrette nogen hellig Handling i Kirken eller Hjemmet.« Ved Døren til Vaabehuset tog han derefter Afsked med dem alle.

Disse Gudstjenester huskes endnu af Folk her. Om man end maa have dyb Medlidenhed med Pastor Barfoed, kan man næppe mene andet, end at de, skønt alvorligt og smukt gennemførte, dog næppe burde have været holdte, og at Pastor Barfoed, som var over 64 Aar og desuden skrøbelig, maaske havde handlet rigtigere i at tage sin Afsked i al Stilhed. Afskeden bevilgedes ham 19. Januar 1912 med fuld Pension, hvorefter han flyttede til København, hvor han levede i mange Aar. Men Mindet om en fin og nobel Skikkelse bevares i mange Sind.

Peter Johannes Munch kom til Brøndbyvester Præstegaard 1912 efter en sekstenaarig Præstegerning i Frøslev-Møllerup paa Mors, hvor han havde sin rigeste Præstetid

midt i en betydelig Vækkelse, og hvor hans Navn stadig huskes med Glæde. Her var Jordbunden anderledes. At han overhovedet kom hertil, skyldtes en varm anbefaling fra hans grundtvigske Provst paa Mors. Da Munch var hos Kultusminister Appel i Anledning af sin Ansøgning, sagde Appel: »De kommer for sent; Embedet er givet bort.« Munch svarede: »Det gør ikke noget, Hr. Minister, naar bare det er mig, der har faaet det.« Og det var det jo saa.

Munch tog fat i Brøndbyerne med frejdigt Mod sammen med sin Hustru, en Datter af tidl. Kultusminister Fischer, Vilh. Becks Lærer i Slagelse Latinskole, som Beck omtaler i sine klassiske Erindringer. Munch var en høj, stætelig Mand; der var noget af en gammeldags provstelig Myndighed over ham; han blev da ogsaa Provst i Smørum Herred 1913, og hans sorte Haar og Skæg kunde maaske nok faa Folk til at tænke paa en snæversindet Pietist. Men intet var mere urigtigt. Vistnok var han ikke uden Myndighed, men der var et skælmsk Blink i Øjet, og han havde en egen Sans for stilfærdig Humor, og hans Hjerte var blødt og friskt. Men adskillige i Brøndbyerne saa aldrig mere end den stundom lidt bryske Skal, der kunde synes at være om hans Væsen. Som Teolog var han P. Madsens Discipel og havde tilegnet sig et historisk Bibelsyn, som Kirkemand tilhørte han frisindet Indre Mission, som Prædikant sigtede han centralt og tog Gud paa Ordet. Han har sagt i Brøndbyvester Kirke: Jeg beder ofte Gud give mig min Ret, at han vil lade det gode Budskab, som jeg forkynder, blive forenet med Troen hos jer, som hører. Naar han tog Ordet i Samvær, hvor han forøvrigt ofte var tavs, faldt det med Vægt; han skar gennem Vrøvl og taaget Snak og forstod at være Leder. Han forbløffede ofte ved

de Tekster, han valgte. Hans Arbejde her i Brøndbyerne var slidsomt; man aner, at Parterne ligesom ikke rigtig forstod hinanden; men han var meget omhyggelig med Møder, Bibellæsninger og Husbesøg, selv om Modstanden, han mødte, ofte tyngede hans Sind. Men hans Gerning var ikke uden Frugt, og der samledes en Menighed om ham. En Søn skriver: »Kirkebesøget var aldrig ringe og da aldrig saa ringe, som man ofte har gjort det til. Selv i Brøndbyøster gik Kirkebesøget frem fra Aar til Aar, og Far havde mange Glæder ogsaa der.«

I hans Tid brændte Præstegaardens Udbygninger ved en paasat Brand 1929. De opførtes i det nuværende Pavillon-system, og ved samme Lejlighed lagdes Tegl paa Hovedbygningen.

Som Provst var Munch med til at ordne Skolevæsenet i de stærkt voksende Bebyggelser i Glostrup, Ballerup, Taastrup og Hedehusene. Ogsaa dette Arbejde interesserede ham, og han fik megen Anerkendelse derfor, ikke mindst fra Lærerne.

1932 tog han sin Afsked, da han var bleven valgt til Indre Missions Formand og ikke mente at kunne varetage dette Hverv ved Siden af Embedet. Han flyttede da til Roskilde, hvor han døde to Aar efter, bogstaveligt segnende i Tjenesten.

Og her vil jeg saa standse, da Tiden efter Provst Munch endnu næppe kan siges at være bleven Historie.

Men endnu staar Brøndbyvester gamle, minderige Præstegaard, og endnu bedes og kæmpes og takkes der under dens Tag og endnu er det Ønsket over alle Ønsker her, at Livskilderne fra Naadens Gud aldrig skal tilstoppes eller forurennes hverken for Præst eller for Menighed.

Oversigt over de tidligere Binds Indhold

BIND I

	Side
Dahl, Jens Rudolph: Den store Verden	37
Fog-Petersen, Johs.: Præstegaardsliv i Firserne	62
Gad, Carl: Fem Præstegenerationer	79
Heiberg, Knud: Fra Studereværelsets Dage	103
Helweg-Larsen, P.: Min Barndoms Paradis	124
Hermansen, Carl: Præstegaarden	9
Monrad, J. H.: Kølstrups Idyl	151
Nielsen, Mads: Den gamle Præstegaard. Digt	7
Olrik, Ingeborg: En tryk Verden	174
Sadolin, Gunnar: To gamle Præstegaarde	195

BIND II

Balslev, Harald: Fra Tarup Præstegaard	34
Brix, Hans: De tre Præstegaarde i mit Liv	50
Brøndsted, G. K.: Fra Tryggelev Sognekald	72
Engberg, Gunner: Langt vesterude	86
Fabricius, L. P.: Fra Gislev Præstegaard	100
Hansen, Ernst Fr.: Præstegaardsinteriører	7
Joensen, Ebba: Kæden af Kærminder	125
Krohn, G.: Præstegaardsliv i tre Slægtled	144
Langebæk, C. H.: Fra Vemmelev Præstegaard	174
Lorenzen, H. J.: Præstegaardsliv i sidste Halvdel af 19. Aarh.	200

BIND III

Andersen, Vilh.: Præstens Studereværelse	7
Budde-Lund, Holger: En falstersk Præstegaard	15
Christensen, Villads: Græsted Præstegaard gennem 175 Aar	29
Nygård, Johs.: I en Valgmenigheds Præstegaard	63
Paludan-Müller, F.: Fra Snesere Præstegaard	75
Scharling, C. J.: Omkring Nøddebo Præstegaard	103
Thorlacius-Ussing, V.: I Ørbæk Præstegaard	173
Thyssen, Aksel: En Præstegaard paa Heden	129
Tolderlund-Hansen, G.: Kometen og Fiksstjernen i min Barndoms Præstegaard	156
Wegener, Carl: »Der har jeg Rod, derfra min Verden gaar«	200

Med dette bind afsluttes fire binds værket »Præstegaardsliv«, hvori 40 kendte mænd og kvinder, opvokset i den danske præstegaard, har givet et sandt og levende billede af typisk dansk præstegaardsliv. Værkets fjerde bind indeholder bidrag af sognepræst Chr. Bartholdy, sognepræst Aage Dahl, dr. phil. Axel Garboe, departementschef Andreas Møller, rektor Herluf Møller, sognepræst Rud. Münster, sognepræst V. Nyholm, sognepræst Chr. Rosenmand, Litte Knudsen og seminarieførstander Svend Mogensen. Den afsluttende samling staar i lødighed ikke tilbage for de øvrige bind af det interessante memoireværk, hvis varige betydning som personalhistorisk og kulturhistorisk kildeskrift stærkt er fremhævet af pressen. Saaledes skrev »Nationaltidende« bl. a.: »Dette værdifulde bidrag til dansk kulturhistorie har den fordel, at det henvender sig til alle kredse i vort folk«, medens »Berlingske Tidende« betonedede, at »der er den store fordel ved denne form for biografisk litteratur, at man aldrig trættes af at læse den.«

»Berlingske Aftenavis« siger om værket: »Minder fra gamle præstegaarde er en uudtømmelig kilde at øse af. «